

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

М.М. ПЕНДЮРА, О.В. ДРУЧЕК

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

Навчальний посібник

*ЧАСТИНА 2
ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНІ ПОЛОЖЕННЯ*

Київ-2014

УДК 340.112:17
ББК Х
П 25

Рекомендовано Вченою радою
Національної академії внутрішніх справ
(протокол № 14 від 24.06.2014 року)

Рецензенти:

Снігур І.Й., головний науковий консультант Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, кандидат юридичних наук;

Рижук Ю.М., заступник декана юридичного факультету Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», кандидат юридичних наук.

Авторський колектив:

Пендюра М.М., доцент кафедри загальноправової та гуманітарної підготовки ФПФСП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Дручек О.В., доцент кафедри загальноправової та гуманітарної підготовки ФПФСП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

Пендюра М.М., Дручек О.В. Юридична деонтологія : навч. посіб. Ч. 2 / М.М. Пендюра, О.В. Дручек. – К. : НАВС, 2014. – 156 с.

Навчальний посібник «Юридична деонтологія» обговорений та схвалений на засіданні кафедри загальноправової та гуманітарної підготовки ФПФСП Національної академії внутрішніх справ від 15 травня 2014 року, протокол № 21

Автори при підготовці навчального посібника використовували праці провідних українських та зарубіжних вчених, зокрема В. Горшенєва, І. Бенедик, О. Скакун, С. Сливки, С. Гусарева, О. Тихомирова, Є. Гіди, Н. Оніщенко, Ю. Римаренка, В. Кукушина

© Пендюра М.М., Дручек О.В., 2014
© Національна академія внутрішніх справ, 2014

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. Юридична практика	
1.1. Юридична практика: поняття, ознаки	5
1.2. Поняття і ознаки юридичної практичної діяльності	11
1.3. Юридичний процес і його види	14
1.4. Види юридичної практики та їх загальна характеристика	17
РОЗДІЛ 2. Професійна деформація юриста-практика	
2.1. Поняття, психологічний механізм і сутність професійної деформації	35
2.2. Види професійної деформації	38
2.3. Причини професійної деформації юриста-практика	44
РОЗДІЛ 3. Юридична відповідальність юристів: загальні положення	
3.1. Сутність категорії соціальна відповідальність	48
3.2. Види юридичної відповідальності	56
3.3. Принципи юридичної відповідальності	62
3.4. Загальні положення щодо притягнення юристів до юридичної відповідальності	69
ДОДАТКИ	74
ГЛОСАРІЙ	136
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	148

ПЕРЕДМОВА

Ефективне впровадження у національну юридичну теорію та практику міжнародних стандартів прав людини, які визнала і закріпила у своїй Конституції та законах Україна, потребують не тільки створення відповідного юридичного механізму, а й підготовки фахових професіоналів-правників нової генерації, для яких права людини, її життєдіяльність є найвищою соціальною цінністю. Не менш важливим є також усвідомлення того, що втілення прав людини у життя, їх захист можливий лише у стабільному громадянському суспільстві, на основі суворого дотримання законності та правопорядку.

Мабуть, саме тому в умовах сучасного життя все більше уваги повертає до себе проблема якісного, ефективного, належного виконання обов'язків державними службовцями, значна частина яких працює у юридичній сфері. Прийняття науково обґрунтованого закону, вироблення виваженого управлінського рішення, охорона і захист інтересів, цінностей та потреб громадян або підтримка державного обвинувачення у суді, винесення обґрунтованого, виваженого, законного судового рішення – все це вимагає від людей, наділених владними повноваженнями, особливого, відповідального ставлення до своєї справи, наявності певної системи моральних та професійних якостей. Саме ці аспекти висвітлення діяльності юристів змістовно наповнюють предмет науки юридична деонтологія, де, окрім вище наведеного, розглядаються питання співвідношення юридичної науки та юридичної практики, організації системи юридичної освіти у вищих навчальних закладах, системи об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на виконання професійних обов'язків державними службовцями та іншими особами, залученими до сфери юриспруденції.

РОЗДІЛ 1

ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА

1.1. Юридична практика: поняття, ознаки

Юридична практика (від грец. *praktiros* – діяльна, діловий, дія, досвід) – нормативно закріплена система діяльності юристів з прийняття, зміни, тлумачення, конкретизації, використання і застосування правових норм (приписів, актів), що сполучає накопичений і накопичуваний соціально-правовий досвід у сферах практичного вирішення юридичних справ, а також досвід здійснення правових досліджень та правового навчання.

Юридична практика залежно від сфер здійснення поділяється на: прикладну; наукову; освітню.

Ознаки юридичної практики:

- вид соціальної практики, що входить до її структури разом з іншими видами практики (політичної, організаційно-управлінської, економічної, духовно-культурної) і характеризується відносною самостійністю в силу утягнутості в правову систему суспільства як її складової частини;
- здійснюється через практичну діяльність у сфері права, що дає можливість виявляти закономірні взаємозв'язки всіх елементів правової системи, їхню функціональну взаємодію. Складаючись із правотворчої, правореалізаційної, правоохоронної, судової й інших правових форм, така діяльність відіграє інтегруючу роль у правовій системі, пов'язуючи воедино норми права й індивідуально-правові приписи, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, акти тлумачення і прийняті рішення;
- спрямована на досягнення відповідності суспільних відносин вимогам права, на забезпечення реалізації, охорони і захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права – фізичних і юридичних осіб, суспільства і держави, установлення законності і правопорядку;

– здійснюється юристами-практиками на професійній основі за допомогою правових та інших (організаційних, виховних, технічних, інформаційних) засобів;

– відбувається в межах визначеної в нормативно-правових актах компетенції – завдань, функцій, повноважень суб'єктів юридичної практичної діяльності, правових статусів учасників юридичного процесу та ін., а також етичних (деонтологічних) кодексів різноманітних об'єднань юристів (суддів, адвокатів, нотаріусів й ін.);

– спричиняє юридичні наслідки (вирішення конфліктів між учасниками правовідносин, залучення винних до юридичної відповідальності, стягнення аліментів, призначення пенсії, реєстрація шлюбу й ін.) або забезпечує їх настання за допомогою інших дій (роз'яснення клієнту про особливості його позиції в судовому засіданні; надання дозволу на участь адвоката у справі);

– є конкретно-історичною – визначається соціально-економічним і духовно-культурним станом суспільства в кожний історичний період його розвитку, зумовлена рівнем правосвідомості громадян і правовим мисленням юриста-практика, залежить від змін, що відбуваються в правовій системі суспільства на кожному «витку» історії, і одночасно впливає на процеси, що відбуваються в ній;

– характеризується наступністю, збереженням і використанням накопиченого попереднього соціально-правового досвіду не одного покоління юристів і тому є стабільною, типовою (модельною) для більшості працівників визначеної галузі юридичної праці, відображає закономірності у їх практичній діяльності. Ефективність наступності може забезпечуватися лише за умови, якщо в основі взаємин юристів-професіоналів (усіх ланок і рівнів) лежать не формальні, а справді творчі, зацікавлені, вільні від суб'єктивізму стиль, форми і методи, засновані на гнучкій тактиці, суть якої становить турбота про людину.

Функції юридичної практики – основні напрямки її впливу на соціальну реальність, через які виражається її правове призначення.

Класифікація та загальна характеристика функцій юридичної практики.

Загальносоціальні – відображають вплив юридичної практики на економічні, політичні, культурні та інші суспільні відносини (політична, економічна, соціальна, духовно-культурна, виховна та ін).

Спеціально-соціальні (або юридичні) – відображають специфіку правового впливу конкретного виду юридичної практики на суспільні відносини (реєстраційно-засвідчувальна, правореалізаційна, правоохоронна, правозахисна, штрафна, правоконкретизуюча, правороз'яснювальна, правопрогностична та ін). Нас цікавлять саме юридичні функції, –

- *реєстраційно-засвідчувальна* – офіційне закріплення конкретних суспільних відносин, ситуацій, реєстрація документів і посвідчення їхньої вірогідності, посвідчення договорів і угод, фіксування фактів юридичного значення й ін.;

- *правореалізаційна* – здійснення позитивного впливу на створення гарантій для реалізації прав, обов'язків, заборон, установлених правовими нормами;

- *правоохоронна* – забезпечення системи заходів для профілактики порушень прав, свобод, законних інтересів індивідуальних і колективних суб'єктів права по недопущенню протиправних дій (їх превенція);

- *правозахисна* – забезпечення системи заходів для відновлення порушеного правового статусу, залученню правопорушників до юридичної відповідальності, встановлення заходів судового захисту та ін.;

- *штрафна* – забезпечення системи заходів примусового впливу, пов'язаних з позбавленнями матеріального, організаційного й особистого характеру;

- *правоконкретизуюча* – конкретизація і деталізація чинної конкретної норми на основі узагальненої індивідуально-правової діяльності;

– *правороз'яснювальна* – роз'яснення змісту правових норм, інших юридичних актів-документів, умов придбання ними дієвості в часі, просторі і за колом осіб та ін.;

– *правопрогностична* – прогнозування тенденцій подальшого розвитку правової системи, шляхів зростання ролі права; розробка рекомендацій з якісного удосконалення юридичної практики, взаємовпливу юридичної практики і правової системи і т. п.

Юридична практика неможлива без юридичної практичної діяльності. Вона містить у собі всі сфери діяльності юристів як професійних знавців права. Однак на відміну від юридичної діяльності, здійснюваної в обумовлено-конкретний час, юридична практика має більш широкий зміст: основними елементами її структури є минула, чинна і прогнозована юридична практична діяльність.

У правовій державі (побудова якої можлива при наявності сформованого громадянського суспільства) ефективна юридична практика є особливою цінністю. Вона утверджує законність і стабільний правопорядок.

Юридична практика сприяє розвитку прогресивних процесів, що відбуваються в суспільстві, якщо вона професійна, тобто якщо приймаються якісні закони (законодавча практика), якщо закони роз'яснюються відповідно до волі законодавця (інтерпретаційна практика), якщо закони вчасно і правильно перетворюються в життя суспільства (правозастосовча, правоохоронна, судова, слідча і т. п. практика). Отже, невід'ємною властивістю юридичної практики є професіоналізм працівників усіх сфер юридичної діяльності.

Види юридичної практики за правовими формами діяльності держави: правотворча (прийняття законів та підзаконних актів); інтерпретаційна (тлумачення законів); правозастосовча (своєчасне і правильне втілення законів у життя суспільства); правоохоронна (забезпечення охорони прав і свобод особи); захисна (забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина); контрольно-наглядова (здійснення

контролю і нагляду за дотриманням прав і свобод особи, діяльністю системи організацій тощо); установча (проведення надійної кадрово-забезпечувальної політики).

Види юридичної практики за спеціалізацією юридичної роботи (або за суб'єктами здійснення): судова, слідча, прокурорська, оперативно-розшукова, адвокатська, нотаріальна, юридичної служби, органів реєстрації актів цивільного стану, державної виконавчої служби, державної пенітенціарної служби, рятувальної служби МНС тощо.

Види юридичної практики за галузевою спрямованістю: у галузі конституційного права і процесу (*працівники центральних органів влади – комісій Верховної Ради України, Конституційного Суду України та ін.*); у галузі кримінального права і процесу (*працівники прокуратури, слідства, адвокатури та ін.*); у галузі адміністративного права і процесу (*судді адміністративних судів України, Державної судової адміністрації, Вищої Ради юстиції, певною мірою працівники міліції і частково юридичних відділів державних адміністрацій та юридичних служб органів місцевого самоврядування*); у галузі цивільного права (*судді судових колегій у цивільних справах, господарських судів, адвокати в адвокатських конторах, бюро, які спеціалізуються на цивільних справах*) і т. п.

Структура юридичної практики – сукупність необхідних елементів, що знаходяться у взаємозв'язках, якими забезпечується цілісність практики і виконання її соціального призначення.

Складові елементи юридичної практики:

- суб'єкти (органи і установи юридичної спрямованості, їхні службові і посадові особи);
- учасники (особи, що залучаються до здійснення тієї чи іншої сторони юридичної практики);
- об'єкти (події і дії, що мають юридичне значення; правові відносини, що виникають у сфері функціонування державних інститутів;

правові відносини, що виникають між державними органами, фізичними і юридичними особами);

- юридична практична діяльність: цілі, завдання, принципи і функції; юридичні дії; юридичні операції;
- засоби: юридичні інструменти, за допомогою яких досягається мета (норми права, принципи права та ін);
- способи: конкретний шлях досягнення мети при використанні засобів і наявності конкретних умов і передумов;
- методи: сукупність прийомів, принципів і способів, за допомогою яких досягається мета;
- результати: підсумок юридичних дій;
- соціально-правовий досвід.

Характеристика складових елементів юридичної практики

Суб'єкти юридичної практики – мають компетенцію, установлену нормативними актами, – предмет ведення, повноваження, завдання і функції; їхні посадові особи несуть юридичну відповідальність. Створення і діяльність органів і установ юридичної спрямованості регламентується нормами Конституції, законодавчих і підзаконних актів. Відповідальна роль серед підзаконних актів належить статутам.

Учасники юридичної практики – особи, які своїми діями забезпечують ту чи іншу сторону її здійснення (очевидець, свідок, потерпілий, представник позивача, спеціаліст, підозрюваний, патологоанатом, учасник експерименту, посередник у вирішенні конфліктної ситуації, працівник інформаційного центру та ін.).

Об'єкти юридичної практики різноманітні, тому що люди вступають у них для задоволення різних потреб і інтересів (матеріальні і нематеріальні блага; предмети реальності; процеси і стани природного середовища; суспільні відносини; дії або бездіяльності людей; інші предмети і явища, що включені в конкретний юридичний процес і спрямовані на задоволення суспільних, групових і особистих інтересів).

Результат юридичної практики – підведення підсумків юридичних дій і операцій, з'ясування ступеня їхньої відповідності поставленим цілям (відхилення від цілей, досягнення нових цілей у результаті юридичної діяльності і т. п.).

Соціально-правовий досвід – сукупний результат минулої, чинної і прогнозованої юридичної практичної діяльності (практичного вирішення юридичних справ), а також досвід здійснення правових досліджень та правового навчання, аналітично осмислений у їх єдності і взаємодії та узятий на озброєння юристами-практиками. Він може бути негативним і позитивним. Знання негативних фактів попередньої практичної діяльності служить застереженням проти їхніх повторень. Особливу цінність для правового регулювання суспільних відносин і подальшого поліпшення юридичної практики має позитивний досвід.

1.2. *Поняття і ознаки юридичної практичної діяльності*

Юридична практична діяльність – система свідомо-вольових конкретних дій і операцій щодо охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів особи, що здійснюються юристами на професійній основі у межах права, у законний спосіб і мають юридичні наслідки.

За сферами здійснення юридична діяльність може бути поділена на: практичну, наукову і навчальну.

Ознаки юридичної практичної діяльності:

1. є різновидом соціальної діяльності і зберігає її ознаки, передусім соціальну корисність;
2. здійснюється в сфері впливу права;
3. виражається в правомірних діях – цілеспрямованих, планованих, які вимагають професійно-правових навичок, уміння, прийомів, підготовки, технічної оснащеності та ін.;

4. спрямована на одержання результату за допомогою правових засобів і різноманітних способів;
5. передбачає настання юридичних наслідків або створення умов для дій, виконання яких приводять до таких наслідків;
6. здійснюється колективними й індивідуальними суб'єктами права;
7. є формою створення, розвитку, реалізації, охорони і захисту об'єктивного і суб'єктивного права.

Юридична практична діяльність (юридичні дії й операції) – основа і динамічна частина юридичної практики, що впливає на соціальну діяльність інших членів суспільства, забезпечує (охороняє і захищає) їхнє нормальне життя. Юридичну практичну діяльність не можна ототожнювати з юридичною науковою й освітньою діяльністю. Будучи взаємопов'язаними, вони є трьома формами юридичної діяльності.

Юридичну практичну діяльність варто відрізнити від правової поведінки. Якщо юридична практична діяльність є зовнішньо активною, дією, що спрямована на досягнення мети, то правова поведінка може бути як активною, так і пасивною, як дією, так і бездіяльністю, як правомірною, так і протиправною.

Юридичну практичну діяльність необхідно відрізнити й від організаційно-правової діяльності фахівців не юридичного профілю. Наприклад, правовою діяльністю можна назвати оформлення відрядження, тому що воно вимагає ряду правових рішень. Однак така діяльність традиційно юридичною не визнається, і її нерідко виконують фахівці, які не мають юридичної освіти. Не можна назвати юридичною організаційно-правову діяльність ряду працівників правоохоронних органів, відділів їхніх міністерств і відомств, тому що вони використовують право для вирішення позаправових соціальних цілей – економічних, політичних, управлінських та ін.

Юридичною стає соціальна діяльність, що відбувається в межах правової системи суспільства й орієнтована на використання правового

інструментарію. Тобто ознакою юридичної практичної діяльності, що визначає особливості правової культури його суб'єкта, є юридичність. Всі інші види діяльності характеризуються невизначеністю юридичності. Юридичність цієї діяльності означає, що основним інструментарієм юриста-практика є право, його мислення – правове, у процесі діяльності він використовує юридичні засоби, сама діяльність регламентується нормами права, мета діяльності – правова, її результати – правові.

Мета юридичної практичної діяльності може бути представлена через три компоненти: 1) захист прав і свобод особи; 2) забезпечення законності; 3) охорона правопорядку.

В залежності від предмета ведення установ, де працюють юристи (суд, прокуратура, міліція, служба безпеки, державна виконавча служба й ін.), мета здобуває конкретний характер і виражається в завданнях і функціях їхньої діяльності. Мета юридичної практичної діяльності в значній мірі визначає її результат в остаточному підсумку і на кожному етапі здійснення (найближчі, проміжні, остаточні, перспективні цілі).

Юридична практична діяльність виявляється, як правило, у діях – цілеспрямованих, планованих – це повсякденний пошук правового матеріалу, його читання, обробка, врахування можливих зауважень колег, необхідні поїздки з метою одержання цього матеріалу й ін.

Типові елементи юридичної практичної діяльності:

- програмування пошуку, перевірки й оцінки фактичної інформації, проведені з дотриманням свободи вибору методів роботи;
- пошук правової інформації, її доступність, інформаційна насиченість виконуваної роботи; правова оцінка представлених або знайдених фактів, заснована на формальній визначеності виконуваної роботи;
- підбір правових норм і одержання юридичного висновку як прояв певного ступеня творчої самостійності при вирішенні юридичних справ і правових завдань;

- ведення в правових рамках переговорів, виступів у судах та інших органах, посередництво в процесі вирішення конфліктів, що не виключає певного ступеня ризику;
- підготовка й оформлення правових документів у вигляді рішень, довідок, пропозицій; розробка й обґрунтування позиції, що передбачає певний темп і безперервність виконання роботи; залучення технічних засобів;
- контроль над процесом і результатами будь-якої діяльності, підконтрольність і відповідальність власної діяльності й ін.

Юридична практична діяльність не тільки формує професійно-правову культуру юриста, але і виступає показником цієї культури.

1.3. Юридичний процес і його види

Юридичний процес – урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій по підготовці, прийняттю і документуванню юридичних рішень загального й індивідуального характеру.

При цьому відповідно до процедурно-процесуальних норм відбувається застосування норм матеріального права, вирішення індивідуально-конкретних справ і фіксування їхнього розгляду в правових документах.

Юридичний процес – збірне наукове поняття, різновид соціального процесу, що представляє собою форму перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві й у міжнародних актах, у реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату.

Ознаки юридичного процесу: різновид соціального процесу; має юридичну природу, його призначення – вирішення юридичних справ (правопорушення, спори про право, скарги й ін.); регламентується

процесуальними нормами національних і міжнародних актів, на основі яких здійснюється; є владною діяльністю уповноважених суб'єктів – компетентних органів і посадових осіб; складається з процесуальних стадій – сукупності процесуальних дій, пов'язаних найближчою метою; має на меті прийняття юридичних рішень загального (нормативні акти) або індивідуального (правозастосовчі акти) характеру; фіксується, як правило, у документально оформлених правових актах різними технічними засобами.

Система процесуальних дій – визначений нормами права порядок діяльності слідчих, адміністративних, судових та інших органів.

Юридичний процес можна класифікувати по галузях процесуального права: конституційний; кримінальний; цивільний; господарський; адміністративний (в частині адміністративної діяльності судів і діяльності будь-яких адміністративних органів по залученню до юридичної відповідальності). У даному випадку за основу класифікації узяті відповідні галузі матеріального права.

Однак за допомогою такої класифікації неможливо уявити юридичний процес як систему в усій її структурній єдності. *Найбільш оптимальною для цієї мети є класифікація юридичного процесу по основних правових формах здійснення функцій (формах діяльності) держави:*

Правотворчий процес – урегульована правовими нормами система взаємозалежних процедур (стадій) по прийняттю, зміні, обнародуванню (доведенню до відома виконавців) законів і підзаконних актів уповноваженими органами держави, організаціями і посадовими особами.

Правозастосовчий процес – урегульована правовими нормами система взаємозалежних процедур (стадій) по розгляду і вирішенню юридично значимих індивідуальних справ уповноваженими органами держави, організаціями і посадовими особами.

Судовий процес (як різновид правозастосовчого процесу) – урегульована правовими нормами система взаємозалежних процедур (стадій) по судовому розгляду і вирішенню юридично значимих індивідуальних справ

– цивільних, кримінальних, господарських. Для кожного виду судових справ судовий процес має особливості.

Контрольно-наглядовий процес – урегульована правовими нормами система взаємозалежних процедур (стадій) по перевірці уповноваженими органами держави, організаціями і посадовими особами відповідності (невідповідності) контрольованих об'єктів формально-визначеним нормативам (стандартам), що завершується ухваленням рішення про заходи реагування, адекватні отриманим результатам.

Установчий процес – урегульована правовими нормами система взаємозалежних процедур (стадій), здійснюваних уповноваженими органами держави, організаціями і посадовими особами по формуванню, перетворенню або скасуванню органів держави, їхніх структурних підрозділів, посадових осіб.

Судовиробничими процесами є наступні види:

конституційний – його змістом є спір про право і діяльність конституційних та інших видів судів з вирішення такого спору з усіма встановленими законом для цього діями. У конституційному законі «Про Конституційний Суд України» другий розділ присвячений загальним правилам конституційного судочинства, третій – особливостям конституційного провадження;

кримінальний – його змістом є розслідування справи про злочин відповідними органами і розгляд справи судом загальної юрисдикції з винесенням рішення про вид і міру відповідальності обвинувачуваного, використовуючи для цього усі встановлені законом дії (запити, експертизи і т. д.). Для кримінального процесу характерні такі елементи, досудове провадження; учасники; докази; підсудність; провадження в суді першої інстанції, у касаційній інстанції, виконання вироку і т.п.;

цивільний – його змістом є спір про право, вчинені правопорушення і діяльність цивільного суду з вирішення такого спору; розгляд справи про цивільне правопорушення провадиться з винесенням рішення про вид і міру

відповідальності правопорушника, використовуючи для цього усі встановлені законом дії (запити, експертизи і т. п.). Цивільний процес характеризується наявністю учасників, доведенням і доказами, процесуальними строками, підготовкою справи до розгляду, порядком розгляду і вирішення справи, винесенням постанови й ін. Його особливістю є те, що обидві сторони, котрі сперечаються, не мають владних повноважень;

господарський – його змістом є спір про право, вчинені правопорушення і діяльність господарського суду, третейського суду з вирішення такого спору; розгляд справи про господарське правопорушення провадиться з винесенням рішення про вид і міру відповідальності, використовуючи для цього усі встановлені законом дії (запити, експертизи і т. п.). У господарському процесі також є такі елементи, як доведення і докази, процесуальні строки, підготовка справи до розгляду, порядок розгляду і вирішення справи, винесення постанови й ін.;

адміністративний – його змістом є спір про право і діяльність адміністративного суду з вирішення такого спору з усіма необхідними для цього діями (запити, експертизи і т. п.). В адміністративному судочинстві трохи в іншій ролі виступають докази, являючи собою положення про органи і посадових осіб та ін. Цей процес можна назвати адміністративно-юстиційним або адміністративно-судовиробничим (правозахисним) процесом по дотриманню законності в державному управлінні.

Усі зазначені види судовиробничого процесу є взаємно перехідними, що зумовлено пов'язаністю між собою норм матеріальних галузей права.

Кожен процес складається із системи різних проваджень. Наприклад, кримінальний процес включає: досудове провадження за заявами і повідомленнями; слідче провадження; систему судових проваджень.

1.4. Види юридичної практики та їх загальна характеристика

Класифікувати юридичну практику можна за різними критеріями.

1. Види юридичної практики в залежності від суб'єктів: юридична практика громадян; юридична практика організацій, що не мають владних повноважень в управлінні суспільством; юридична практика органів місцевого самоврядування; юридична практика державних органів.

2. Види юридичної практики за спеціалізацією (або за суб'єктами здійснення): судова, слідча, прокурорська, адвокатська, нотаріальна, юридичної служби, державної виконавчої служби і т.п.

3. Види юридичної практики за правовими формами діяльності держави: правотворча і насамперед законодавча (створення і прийняття законів); інтерпретаційна (тлумачення законів); правозастосовча (своєчасне і правильне втілення законів у життя суспільства); правоохоронна (забезпечення охорони прав і свобод особи); захисна (забезпечення захисту прав і свобод особи); контрольно-наглядова (здійснення контролю і нагляду за дотриманням прав і свобод особи); установча (проведення надійної кадрово-забезпечувальної політики).

4. Види юридичної практики за найбільш значимими юридичними діями: ведення юридичної справи; складання юридичних документів (позов до суду, протест прокурора, складання договору й ін.); юридичні консультації; виступ в юридичних установах із заявами, клопотаннями, висновками, що мають відношення до розв'язуваної юридичної справи; тлумачення текстів нормативно-правових актів з метою винесення рішення в справі; пропаганда правових знань (виступ по радіо, телебаченню, у пресі з правовою інформацією).

5. Види юридичної практики за сферами громадського життя: в економічній сфері; у політичній сфері; у соціальній сфері; в екологічній сфері; у сфері культури; у сфері науки й ін.

6. Види юридичної практики за кількістю суб'єктів, що її здійснюють: індивідуальна (приватний нотаріус, адвокат та ін.); колегіальна (юридичні фірми).

Судова практика – спеціальний державний визначений процес, що проявляється у правозастосовній діяльності судів по розгляду юридичних справ і винесенню по них рішень.

Діяльність суддів судів загальної юрисдикції здійснюється на основі Конституції України 1996 року, законів України «Про судоустрій та статус суддів» від 7 липня 2010 року, «Про Вищу раду юстиції» від 15 січня 1998 року, підзаконних актів, (положення про Державну судову адміністрацію України, затверджене рішенням Ради суддів України від 22 жовтня 2010 року № 12), постанов Пленумів Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів, Кодексу професійної етики судді (2002).

Судова практика формується в зв'язку із застосуванням правових норм при розгляді конкретних судових рішень.

Практику судів загальної юрисдикції в Україні складають:

- 1) практика загальних судів (місцевих, апеляційних, касаційного)
- 2) практика спеціалізованих судів: *практика господарських судів; практика адміністративних судів.*

Судова практика поєднує практику трьох видів судових інстанцій (по горизонталі):

1. *Практика місцевого суду:*

загального – діяльність по розгляду кримінальних і цивільних справ, а також справ про адміністративні правопорушення і напрацьований при цьому досвід про єдине застосування норм права в конкретних подібних ситуаціях;

господарського – діяльність по розгляду справ, що виникають з господарських правовідносин, а також інших справ (наприклад про банкрутство), віднесених процесуальним законом до їхньої підсудності, і напрацьований при цьому досвід щодо єдиного застосування норм права в конкретних подібних ситуаціях;

адміністративного – діяльність по розгляду справ, пов'язаних із правовідносинами в сфері державного управління і місцевого

самоврядування (так звані справи адміністративної юрисдикції) і напрацьований при цьому досвід щодо єдиного застосування норм права в конкретних подібних ситуаціях;

Практика апеляційного суду (лат. appellate – звертання) – діяльність, як правило, по перегляду справ, розглянутих місцевими судами, у порядку апеляції і напрацьований при цьому досвід щодо єдиного застосування норм права в конкретних подібних ситуаціях. Апеляційний суд може виступати і судом першої інстанції – це є певна частина його практики.

Практика касаційного суду (лат. cassatio – скасування, знищення) – діяльність по розгляду справ по касаційних скаргах на рішення і постанови, прийняті судом першої інстанції, що набрали законної сили, а також на рішення і постанови суду апеляційної інстанції, і напрацьований при цьому досвід щодо єдиного застосування норм права в конкретних подібних ситуаціях. Касаційною інстанцією в системі спеціалізованих господарських судів є Вищий господарський суд, у системі адміністративних судів – Вищий адміністративний суд.

Вищим судовим органом для вищих спеціалізованих судів є Верховний Суд України. Він же виступає вищою касаційною судовою інстанцією: переглядає в межах своїх повноважень рішення судів загальної юрисдикції і справи по новоявлених обставинах у порядку, встановленому процесуальним законом. Верховний Суд України також розглядає справи, віднесені до його компетенції Конституцією і законами України. При розгляді справ у касаційному порядку суд повинний перевірити правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального або норм процесуального права, законність судових рішень і в межах позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції, вирішити справу відповідно до своїх повноважень.

Організацію роботи судів України забезпечують Вища рада юстиції, кваліфікаційні комісії, державна судова адміністрація. їхня практична

діяльність входить до складу загального поняття «судова практика країни», а значить і поняття «юридична практика».

ПРОКУРОРСЬКА ПРАКТИКА

Прокурорська практика – державна, визначена, правоохоронна діяльність органів прокуратури щодо узагальнення і збагачення правовим досвідом в результаті виконання закріплених за ними повноважень.

Діяльність працівників прокуратури здійснюється на основі Загальної декларації прав людини 1948 року, Конституції України (розділ VII) 1996 року, Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року, «Положення про атестацію прокурорсько-слідчих працівників прокуратури України», затвердженого наказом Генерального прокурора України від 12.09.2005 N 2958ц, наказів Генерального прокурора та інших підзаконних актів.

Зміст і структура прокурорської практики:

При всьому різноманітті прокурорських систем у світі усі вони покликані захищати інтереси держави, суспільства й окремих громадян.

Види прокурорської практики за характером повноважень:

– *практика підтримання державного обвинувачення в суді* – формується з дій прокурора, спрямованих на обґрунтування обвинувального вироку по кримінальній справі про злочин, скоєний конкретною особою. Участь прокурора в судовому засіданні і підтримка державного обвинувачення забезпечує змагальність і гласність судового процесу. За допомогою прокуратури забезпечується на практиці виконання вимог ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. Тут, зокрема, указується, що «кожний має право при визначенні його цивільних прав і обов'язків або при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, на справедливий публічний розгляд справи в розумний термін незалежним і безстороннім судом».

Прокурор сприяє забезпеченню дотримання й інших прав обвинувачуваного, а саме: бути негайно і докладно сповіщеним на зрозумілій йому мові про характер і підставу пред'явленого обвинувачення; мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту; допитувати свідків, що показують проти нього, або мати право на те, щоб ці свідки були допитані, і мати право на виклик і допит його свідків на тих же умовах, що і свідків, що показують проти нього (п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р.);

– *практика представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених законом, формується з дій прокурора, що може вступити в справу на будь-якій стадії його розгляду – не тільки тоді, коли цього вимагає захист інтересів держави, але і для представництва інтересів громадянина. Це дії, що опротестовують незаконні і необґрунтовані вироки, ухвали і постанови судів у формі апеляційного, касаційного подання, а також внесення подання про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами;*

– *практика нагляду за дотриманням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство,*
– *один з найважливіших напрямків діяльності прокурорських працівників, що полягає в координації діяльності правоохоронних органів в боротьбі зі злочинністю. Предметом прокурорського нагляду є як відповідні акти-дії, так і акти-документи;*

– *практика нагляду за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян формується з дій прокурора в місцях утримання затриманих, у місцях попереднього ув'язнення.*

Таким чином, мета прокурорської практики є удосконалення всієї системи органів прокуратури, її діяльності по боротьбі зі злочинністю, що стає усе більш організованою, зокрема з корупцією, забезпечення співробітництва різних органів державної влади. Ця діяльність, щоб бути

ефективною, повинна ґрунтуватися на повазі прав людини і гарантувати тим самим законність у відправленні правосуддя.

Міжнародна асоціація прокурорів, юридичний департамент Ради Європи, генеральні прокуратури ряду закордонних країн вважають за необхідне продовжити і розвивати міжнародне співробітництво в даній області між прокуратурою і відповідними правовими установами інших країн, у тому числі в рамках конвенцій, прийнятих Радою Європи з кримінального права.

АДВОКАТСЬКА ПРАКТИКА

Адвокатська практика – професійна правоохоронна і правозахисна діяльність, здійснювана адвокатським корпусом, що формується з адвокатських об'єднань, бюро, фірм і індивідуально працюючих адвокатів на основах добровільності, самоврядування, колегіальності і гласності відповідно до законів і статутів утворених об'єднань.

Діяльність адвокатів здійснюється на основі Загальної декларації прав людини 1948 року, Конституції України 1996 року, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність від 05.07.2012 року N 5076-VI, підзаконних нормативних актів, «Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури» від 5 травня 1993 року N 155, актів Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури України, актів Міністерства юстиції, Загальний кодекс для адвокатів країн Європейського співтовариства (прийнятий у Страсбурзі 1988 р.), Правил адвокатської етики («Раритети»), Правил адвокатської етики (схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року протокол від 1 - 2 жовтня 1999 р. N 6/VI).

Види адвокатської практики за характером повноважень:

– практика консультування і роз'яснення з юридичних питань, надання усних довідок щодо законодавства;

- *практика складання заяв, скарг та інших письмових документів правового характеру* (включаючи докладання клопотань і скарг на прийомі в посадових осіб і одержання на них відповіді, надання пояснень при їхньому розгляді);
- *практика посвідчення документів у справах, що ведуться адвокатами;*
- *практика представництва в судах, інших державних органах, перед громадянами і юридичними особами* (участь у кримінальному судочинстві як захисника прав і інтересів потерпілого й обвинувачуваного, підсудного, засудженого і виправданого; у цивільному судочинстві – позивача і відповідача та ін.);
- *практика надання юридичної допомоги підприємствам, установам, організаціям* (розробка статутів і підготовка до реєстрації юридичних осіб, укладання контрактів, правовий контроль за обліком і звітністю);
- *практика забезпечення підприємницької і зовнішньоекономічної діяльності громадян і юридичних осіб* (правове обслуговування комерційних операцій та ін.);
- *практика виконання обов'язків у процесі досудового слідства.* На стадіях досудового слідства захисник може бути призначений у встановленому законом порядку через адвокатське об'єднання. При цьому вимога слідчого, суду про призначення захисника є обов'язковою для керівника адвокатського об'єднання. Про допуск захисника до участі в справі слідчий, прокурор, суддя виносять постанову.

НОТАРІАЛЬНА ПРАКТИКА

Нотаріальна практика – це професійна діяльність, що здійснюється корпусом нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються

приватною нотаріальною діяльністю та надають юридичну безпеку угодам, діям, документам та іншим фактам, здійснюваним громадянами та організаціями. Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України.

Нотаріальна практика здійснюється на основі Конституції України від 28.06.1996 року, Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 року, «Інструкції про порядок здійснення нотаріальних дій нотаріусами України», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 року, наказу міністра юстиції України від 24.12.2010 р. № 3290/5, яким затверджена Концепція реформування органів нотаріату в Україні, іншими відомчими нормативними актами.

Види нотаріальної практики за характером повноважень:

- *практика посвідчення безперечного права* (видача свідоцтв про право на спадщину; про право власності на частину в загальному майні подружжя; про придбання житлових будинків з публічних торгів; про придбання нерухомого майна, що було предметом іпотеки, та ін.);
- *практика посвідчення фактів* (правомочності угод, автентичності копій документів і виписок з них, дійсності підпису на документах, підтвердження факту, що громадянин є живим або факту перебування громадянина у визначеному місці, підтвердження тотожності громадянина з особою, зображеної на фотографії та ін.);
- *практика надання документам виконавчої сили* (опротестування векселів, морських опротестувань, провадження виконавчих приписів та ін.);
- *практика охорони майна* (здійснення визначених заходів для охорони спадкоємного майна);
- *практика накладання заборон на відчуження житлових будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна;*

– *практика збереження доказів (прийому на збереження документів та ін.) і деякі інші.*

Нотаріус зобов'язаний сприяти клієнтам у здійсненні їхніх прав і законних інтересів, роз'яснити їхні права й обов'язки, попереджати про наслідки нотаріальних дій.

Нотаріус зобов'язаний відмовити в здійсненні нотаріальної дії у випадку його невідповідності національному законодавству або міжнародним договорам.

ПРАКТИКА ОРГАНІВ РЕЄСТРАЦІЇ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ

Практика органів РАЦС – це професійна діяльність, здійснювана корпусом працівників цих органів по обов'язковому засвідченню ім'ям держави актів цивільного стану – основних подій у житті людини: фактів народження, смерті, одруження, розірвання шлюбу, встановлення батьківства, зміни прізвища, імені, по батькові і видача свідоцтв про їхню реєстрацію. Актами цивільного стану називається також сам запис про ці події.

Діяльність працівників органів РАЦСу здійснюється на основі Конституції України 1996 року, Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01.07.2010 № 2398-VI (ст. 4, 8 Закону), наказів міністра юстиції України та інших нормативно-правових актів, «Основних положень професійної етики юристів України».

Види практики органів реєстрації (запису) актів цивільного стану:

– *практика забезпечення повної, своєчасної і правильної реєстрації актів цивільного стану. Реєстрація актів цивільного стану провадиться відповідно до Закону «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», постанов КМУ (постанова КМУ від 10 листопада 2010 р. N 1025 «Про затвердження зразків актових записів цивільного стану, описів та зразків бланків свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану); кодексів України;*

– *практика внесення в актові записи необхідних змін, доповнень і виправлень.* Виправлення, доповнення і зміни записів актів цивільного стану провадиться органами РАЦСу при наявності достатніх підстав і відсутності спорів між зацікавленими особами. Якщо є спір або відмовлення органу РАЦСу у виправленні імені, по батькові, внесенні змін, доповнень, виправлень у записі актів цивільного стану, то вони дозволяються судом;

– *практика поновлення втрачених і анулювання повторно складених актових записів.* Анулювання первинних актових записів цивільного стану проводиться відділами реєстрації актів цивільного стану за місцем їхнього складання, в основному на підставі рішення суду. Відновлені або повторно складені актові записи цивільного стану (у випадку виявлення первинних записів) анулюються на підставі рішення суду або рішення відділу реєстрації актів цивільного стану Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в АР Крим, обласного, Київського або Севастопольського міського управління юстиції (за місцезнаходженням відновленого або повторно складеного запису);

– *практика надання громадянам свідоцтв про реєстрацію.* Про кожен факт реєстрації акта цивільного стану органами реєстрації актів цивільного стану видаються відповідні свідоцтва про народження, смерть, одруження, розірвання шлюбу, зміну прізвища, імені, по батькові на бланках суворої звітності, виготовлених за єдиними зразками;

– *практика збереження архівного фонду.* Книги реєстрації актів цивільного стану складаються у двох примірниках. Перші примірники, складені на території даного району (міста), а також метричні книги, складені до створення органів запису актів цивільного стану, зберігаються в архіві відділу реєстрації актів цивільного стану за місцем їхнього складання. Другі примірники і метричні книги, складені на території області (міста), зберігаються в архівах відділів реєстрації актів цивільного стану Головного управління юстиції України в АР Крим, обласних, Київському і Севастопольському міських управлінь юстиції.

СЛІДЧА ПРАКТИКА

Слідча практика – це унормована професійна правоохоронна діяльність з організації кримінального провадження, що здійснюється слідчим (слідчими), та призначається відповідним порядком.

Слідча практика здійснюється на основі Загальної декларації прав людини 1948 року, Конституції України 1996 року, законів України «Про прокуратуру» (2014 року), «Про міліцію» (1990 року), «Про службу безпеки України» (1992 року), «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (1993 року), наказів Генерального прокурора і Міністра внутрішніх справ України, статутів і інструкцій, етичних кодексів (Кодексу честі працівника органів внутрішніх справ України), Кримінального процесуального кодексу України.

Практику слідчого апарата можна розділити на види (за суб'єктами провадження): практика слідчих національного антикорупційного бюро України; практика слідчих органів внутрішніх справ (МВС); практика слідчих служби безпеки (СБУ); практика слідчих фіскальної служби України тощо.

Види слідчої практики за характером повноважень (загальні для усіх відомчих служб):

- *практика встановлення події злочину та осіб, що його вчинили; ухвалення рішення про відкриття кримінального провадження;*
- *практика збирання та оцінки доказів провини особи у вчиненні злочину, залучення особи як обвинувачуваної по справі;*
- *практика встановлення розміру збитку, заподіяного злочином і надання допомоги в його відшкодуванні;*
- *практика встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину; вживання заходів щодо їхнього усунення;*

– *практика надання допомоги у відшкодуванні збитку, заподіяного злочином.*

Види слідчої практики фіскальної служби: *практика огляду і вивчення первинних документів, виїмки необхідних (відсутніх) документів; практика допиту посадових осіб організації-платника (керівників, головного бухгалтера), а також керівників і працівників організацій-контрагентів; практика обшуку в приміщеннях організації і за місцем проживання посадових осіб, що ухиляються від податку; практика проведення аудиторської перевірки; практика призначення і проведення експертиз.*

Види слідчої практики за кількістю суб'єктів, що її здійснюють:

– одноособова – здійснюється одним слідчим;
– колективна – здійснюється слідчою групою або слідчо-оперативною групою.

Практика слідчо-оперативної групи (відомчої, міжвідомчої) виражається в діяльності її учасників – працівників органів досудового слідства, експертно-криміналістичної та інших служб у їхній взаємодії по розслідуванню і розкриттю злочинів. Це можуть бути такі види практики слідчо-оперативних груп:

– *практика чергових слідчо-оперативних груп;*
– *практика постійно діючих слідчо-оперативних груп;*
– *практика слідчо-оперативної групи для розслідування конкретного злочину.*

Метою слідчої практики в цілому є вдосконалювання діяльності слідчих, **а завданнями** – ефективне і якісне розслідування кримінальних проваджень у межах, що визначені кримінальним процесуальним кодексом країни.

Фахівцями-практиками і ученими висловлюється справедлива обґрунтована думка про доцільність створення єдиного слідчого органу або комітету, який би цілеспрямовано займався своєю основною справою –

розслідуванням усіх кримінальних правопорушень. Це дало б можливість представити повну картину досудового слідства.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРАКТИКА

Оперативно-розшукова практика – це узагальнена професійна правоохоронна діяльність, здійснювана уповноваженими державними органами в межах їхньої компетенції шляхом проведення гласних і негласних оперативно-розшукових заходів з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини, власності, забезпечення безпеки суспільства і держави від злочинних зазіхань.

Оперативно-розшукова практика здійснюється на основі Конституції України, законів України «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992), «Про міліцію» (1990), «Про службу безпеки України» (1992), «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (1993) та ін., а також етичних кодексів (Європейський кодекс поліцейської етики 2001 року, Кодекс честі працівника органів внутрішніх справ України 1996 року), Кримінального процесуального кодексу України.

Гласна і негласна пошукова, розвідувальна і контррозвідувальна діяльність для приватних організацій і окремих осіб, крім зазначених підрозділів, не допускається.

Практику оперативно-розшукової служби можна розділити на види: практика оперуповноважених працівників органів внутрішніх справ; практика оперуповноважених працівників служби безпеки; практика оперуповноважених працівників фіскальної служби; практика оперуповноважених працівників державної прикордонної служби; практика оперуповноважених працівників державної пенітенціарної служби; практика оперуповноважених працівників управління державної охорони.

Оперативні підрозділи кожного з правоохоронних органів діють у межах визначеної законом компетенції. Так, на Службу безпеки України

покладений захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України, законних інтересів держави і прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, зазіхань з боку окремих організацій, груп і осіб.

Практика оперативно-розшукової діяльності Державної прикордонної служби України – це діяльність в інтересах охорони державного кордону, що здійснюється силами офіцерів спеціальних підрозділів органів охорони державного кордону.

ПРАКТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

Державна пенітенціарна служба України (ДПтС України) – центральний орган виконавчої влади України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції України. Входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. (ст. 1 Положення Про Державну пенітенціарну службу України, затверджено Указом Президента від 6 квітня 2011 року №394/2011)

***Історіографія.** Пенітенціарна система має своє походження від латинського poenitentia – каяття. Вперше цей термін був застосований в Пенітенціарному акті 1779 року, який базувався на ідеях відомого британського філантропа Джона Говарда та юриста Вільяма Блекстоуна.*

В умовах сьогодення термін «пенітенціарна система» позбавлений того змісту, якій вкладався у нього, коли релігійний вплив був основним засобом впливу на особистість ув'язненого.

Сучасна пенітенціарна установа розглядається як заклад, який не ставить за мету лише тримати протягом певного часу злочинця в ізоляції, а зорієнтований на вирішення його проблем з метою подальшого убезпечення суспільства.

Пенітенціарна ідея знайшла широку підтримку серед вітчизняних науковців. Зокрема, у 1997 році творчим колективом Київського інституту внутрішніх справ на чолі

з Георгієм Опанасовичем Радовим було розроблено Доктринальну модель Закону України «Про пенітенціарну систему України».

В сучасній вітчизняній науці державного управління пенітенціарна система визначається як сукупність органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських інституцій, об'єднаних на інтегрально-функціональних засадах навколо центрального органу пенітенціарного управління, на який покладено обов'язки з вироблення та реалізації єдиної політики у сфері виконання кримінальних покарань, де всі органи і інституції взаємодіють у напрямку забезпечення безпеки суспільства шляхом ресоціалізації осіб, які відбувають або відбули кримінальні покарання.

Практика державної пенітенціарної служби – це постійна професійна правозастосовча та правоохоронна діяльність, здійснювана (згідно із законом) корпусом персоналу державної пенітенціарної служби по примусовому виконанню кримінальних покарань.

ДПтС України у своїй діяльності керується Конституцією України та законами України («Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 року), актами і дорученнями Президента України (Положення Про Державну пенітенціарну службу України, затверджено Указом Президента від 6 квітня 2011 року № 394/2011) та Кабінету Міністрів України (Постанова Кабінету Міністрів України № 1062 «Про утворення територіальних органів Державної пенітенціарної служби» від 20 жовтня 2011 року), наказами Міністерства юстиції України, іншими актами законодавства України, дорученнями Міністра юстиції України. Враховуються належні етичні кодекси, згідно з якими персонал Державної пенітенціарної служби України повинен діяти на основі поваги гідності людини, дотримання її прав і свобод.

Державна пенітенціарна служба України складається (додаток до постанови КМУ від 20 жовтня 2011 року № 1062) з центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань зі спеціальним статусом, його територіальних органів управління, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств, установ

виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій. У своїй діяльності Державна пенітенціарна служба України взаємодіє з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями відповідно до законодавства, а також з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями на основі міжнародних договорів.

Основними завданнями ДПтС України є: (п. 3 Положення Про ДПтС України):

1. реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
2. внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
3. забезпечення формування системи наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту;
4. контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту.

Види практики структурних елементів Державної пенітенціарної служби України:

– практика центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань зі спеціальним статусом – полягає у спрямуванні, координуванні та контролюванні діяльності Державної пенітенціарної служби України, видаванні наказів у межах своїх повноважень, організуванні та контролюванні їх виконання; узагальнюванні практики застосування законодавства з питань відомчої діяльності, розробці пропозицій, спрямованих на її вдосконалення, внесенні їх на розгляд відповідно Президенту України чи Кабінету Міністрів України;

– практика територіальних органів управління (відділів) в АР Крим, областях, місті Києві та Київській області, місті Севастополі з питань

виконання покарань – зводиться до здійснення керівництва оперативно-службовою та фінансово-господарською діяльністю підпорядкованих їм органів і установ;

- практика кримінально-виконавчої інспекції з питань виконання покарань – полягає у виконанні цим органом покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, у вигляді громадських робіт, виправних робіт та здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років;

- практика установ виконання покарань та слідчих ізоляторів – визначається особливостями відвідування цих установ і слідчих ізоляторів та спеціальними вимогами режиму доступу на їх територію;

- практика воєнізованих формувань – вирізняється тим, що ці формування діють у складі органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів та призначені для їх охорони та запобігання і припинення дій, що дезорганізують роботу виправних установ.

РОЗДІЛ 2

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ЮРИСТА-ПРАКТИКА

2.1. Поняття, психологічний механізм і сутність професійної деформації

Як правило, праця позитивно впливає на людину та її особистісні особливості. Однак професійний розвиток може носити і негативний характер. Негативний вплив професії може носити частковий або повний характер. При частковому регресі професійного розвитку зачіпається якийсь один його елемент. Повний регрес означає, що негативні процеси торкнулися окремих структур психологічної системи діяльності особистості, приводячи до їх руйнування, що може знизити ефективність виконання діяльності. Ознакою негативного впливу професії на особистість є поява самих різних професійних деформацій або специфічних станів, наприклад психічного вигорання.

Що ж таке професійна деформація, і як вона впливає на ефективність роботи? У вузькому сенсі – це прояви в особистості під впливом деяких особливостей професійної діяльності, таких психологічних змін, які починають негативно впливати на здійснення цієї діяльності і на психологічну структуру самої особистості.

Так само під професійною деформацією розуміють набуття таких якостей, навичок і схильностей, які негативно впливають на рішення поставлених перед ним завдань. Вона зазвичай виражається у байдужості, владолюбстві, підозрілості, скептицизмі, правовому нігілізмі, помилкової корпоративності (захист «честі мундира»), схематизмі мислення, кар'єризмі, індивідуалізмі і т.п.

Під терміном **«професійна деформація»** мабуть треба розуміти нерозривний процес розвитку двох взаємопов'язаних психологічних феноменів, обумовлених оволодінням і заняттям певним родом діяльності:

- безконтрольно розвиваються негативні зміни в структурі особистості, що знаходять своє вираження, насамперед, у характерологічних особливостях, протіканні психічних процесів, емоційному відображенні дійсності;

- закріплюються свідомі відхилення в структурі особистості, які проявляються в основному в діях при виконанні функціональних обов'язків і які призводять до порушень встановлених у суспільстві як морально-етичних, так і правових норм.

Професійну деформацію, ступінь ураженості нею, перш за все, можна визначити в процесі спостереження за поведінкою тієї чи іншої людини, на основі аналізу скоєних людьми вчинків і дій.

Деформація поширюється на всі сторони фізичної і психічної організації людини, які змінюються під впливом професії. Цей вплив носить явно негативний характер, що очевидно з прикладів, наведених дослідниками (викривлення хребта і короткозорість у конторських службовців, улесливість швейцарів, підозрілість у оперативних працівників тощо). Професійна деформація може привести до ускладнень в повсякденному житті і зниження ефективності праці.

Механізм виникнення професійної деформації має досить складну динаміку. Спочатку несприятливі умови праці викликають негативні зміни в професійній діяльності, в поведінці. Потім, у міру повторення важких ситуацій, ці негативні зміни можуть накопичуватися і в особистості, приводячи до її розбудови, що далі проявляється в повсякденній поведінці та спілкуванні. Встановлено також, що спочатку виникають тимчасові негативні психічні стани та установки, потім починають зникати позитивні якості. Пізніше на місці позитивних властивостей виникають негативні психічні якості, що змінюють особистісний профіль працівника.

Професійна деформація може мати досить складну динаміку проявів у трудовій діяльності людини і зачіпати різні сторони психіки – мотиваційну,

когнітивну, сферу особистісних якостей. Її результатом може бути специфічні установки і уявлення, поява певних рис особистості.

У психологічному відношенні професійна деформація створює відчуття упевненості і непогрішності у своїх знаннях та оцінках, обмежуючи функцію аналізу і пошуку в розумових операціях.

Одна з найчастіших причин професійної деформації, як стверджують фахівці, – це специфіка найближчого оточення, з яким змушений перебувати фахівець-професіонал, а також специфіка його діяльності. В одних професіях, як, наприклад, менеджери різного рівня управління, лікарі, працівники держструктур і силових структур, є багато небезпек професійної деформації, в інших – менше.

Іншою не менш важливою причиною професійної деформації є поділ праці і все більш вузька спеціалізація професіоналів. Щоденна робота, протягом багатьох років, за рішенням типових завдань вдосконалює не тільки професійні знання, а й формує професійні звички, стереотипи, визначає стиль мислення та стилі спілкування.

Деформація тих чи інших структур особистості може виникнути як наслідок прогресивного розвитку певних рис характеру, пізнавальних утворень, мотивів у результаті високого ступеня спеціалізації діяльності. Гіпертрофоване розвиток зазначених характеристик призводить до того, що вони починають виявлятися не тільки в професійній діяльності, але й проникають в інші сфери життя людини. Виконання професійних обов'язків при цьому істотно не страждає.

Професійна деформація мотиваційної сфери може виявлятися в надмірному захопленні будь-якою професійною сферою при зниженні інтересу до інших. Відомим прикладом такої деформації може служити феномен «трудоголізму», коли людина більшу частину часу проводить на робочому місці, він говорить і думає тільки про роботу, втрачаючи інтерес до решти сфер життя. Праця при цьому, за висловом Л.М. Толстого, виявляється «морально анестезуючим засобом на зразок куріння чи вина для

приховування від себе неправильності і порочності життя». Праця в цьому випадку є свого роду «захистом», спробою відійти від тих труднощів і проблем, які виникають у житті людини. З іншого боку, особистість може високоефективно працювати в якій-небудь області, присвячуючи цьому весь свій час, що призводить до відсутності інтересів і активності в інших сферах

2.2. Види професійної деформації

Професійна деформація юриста – це своєрідний негативно-правовий стиль його мислення, ставлення та поведінки у практичній діяльності.

Класифікація основних видів професійної деформації юриста в правовій науці повною мірою ще не склалася. Тому на сьогоднішній день представляється можливим виділити наступні її різновиди: правовий нігілізм, правовий інфантилізм, або пробельности правосвідомості, негативно-правовий радикалізм, спекулятивно-правовий популізм і морально-правовий конформізм.

Правовий нігілізм являє собою явище, вже давно виявлене в суспільній свідомості і порівняно вивчене правовою наукою. Він виражається в неповажне ставлення до права, в невірі в його загальнокорисних роль у соціальному житті і запереченні цінності правового регулювання. Як зазначає Н.І. Матузов, одним з ключових моментів тут виступає зарозуміло-зневажливе, поблажливо-скептичне сприйняття права, оцінка його не як базової, основоположної ідеї, а як другорядного явища в загальній шкалі людських цінностей. Дане зауваження особливо вдало підходить до характеристики правового нігілізму як прояв професійної деформації правосвідомості юриста.

Розчарування у правових ідеалах, втрата віри в абсолютну цінність ідеї законності і справедливості, своєрідна установка на вихід з правового поля діяльності і прагнення протиставити ідеї права інші цінності неправового характеру – такі основні риси правового нігілізму посадової особи. Звідси, у

свідомості «деформованого юриста» місце ідей прямування професійному обов'язку, законності починають займати міркування про шкідливість і зайвому формалізмі правового регулювання, уявлення про можливості поставити на місце права примус, доцільність, принцип користі і т. д. Відмінна риса подібного нігілізму в його внутрішньої суб'єктивної аргументованості.

Професійний «юрист-нігіліст» міркує за формулою: «Я не вірю в право і його рятівні для суспільства можливості тому, що я знаю, що таке право, надивився і розчарувався в ньому». Зверхнє ставлення, зневага, скепсис, поєднаний з життєвою втомою і розчарованістю, визначають риси професійного правового нігілізму. Очевидно, що в його основі лежать втрачені юридичні ідеали, розтрачені ілюзії, на зміну яким прийшов скепсис і прагматизм.

Складність і одночасно значимість професійно-правового нігілізму полягає в тому, що він здатний вплітатися в інші види професійної деформації і складати їх ідейно-психологічну основу. Неповага до права і невір'я в нього часто може призвести до радикалізму у професійній діяльності, вилитися в спекулятивно-популістичні акції або закріпитися у вигляді конформістськи налаштованої життєвої позиції.

Правовий інфантилізм являє собою досить відому і традиційну різновид професійної деформації. У його основі лежить пробельності і невихованість правової свідомості, зумовлені недостатніми для успішної професійної діяльності юридичними знаннями і навичками виконання службових функцій. Правовий інфантилізм – це юридична безкультур'я, безграмотність і непрофесіоналізм, що виражається в «зяючих» прогалини правової освіти, у несформованості особистості як професійного працівника. Він може пояснюватися як психологічної та інтелектуальної нездатністю особистості до сприйняття правових знань (слабкість пам'яті, неуважність уваги, пасивність уяви, вузькість особистих інтересів і т. д.), так і бути результатом поступової деградації особистості. Це не тільки правосвідомість

колишнього «трієчника» у вузі, бо кажуть, що з «трієчників» постають генерали, а й можливість індивідуального згасання під впливом життєвих умов, інтелектуальних і творчих якостей особистості. Показниками подібного правосвідомості є відсутність цілісності та системності правових знань, вузький горизонт професійних можливостей діяльності, своєрідне ремісництво в практичній роботі, нетворчий характер і неохайність у вирішенні службових завдань.

Одним з найважливіших вимог, що пред'являються до професії юриста, є необхідність постійної і систематичної роботи над собою у вигляді самостійного вивчення нового законодавства та наукової літератури за фахом. Між тим, як свідчить практика, для багатьох фахівців закінчення навчання у вузі стає закінченням формування професійного інтелекту. Навички практичної діяльності, почерпнуті з сумнівних з точки зору законності джерел (наприклад, у вигляді «досвіду дяді Вані»), можуть негативно позначатися, руйнувати і без того крихкий каркас правовій інформованості, придбаної у вузі. Особистість фахівця зупиняється у своєму розвитку і навіть може деградувати в інтелектуальному відношенні. Цьому сприяють надмірна службова завантаженість, спеціалізація з розгляду одноманітних юридичних справ, накопичення життєвої втоми, вплив соціального середовища і т. д.

Результатом правового інфантилізму є помилки, неохайність і брак у роботі, а іноді навіть посадове свавілля, засноване на незнанні чинного законодавства. Звідси і виникає досить актуальне і практично важливе питання про відповідальність посадової особи за незнання права і невміння правильного застосування його норм і принципів на практиці. *Помилковість і свавілля в роботі слідчого, судді, прокурора те саме що брак в роботі лікаря. І в тому і в іншому випадку наслідком безграмотності може бути – покалічена доля людини.* Професійний інфантилізм, отже, не так вже нешкідливий. А це означає необхідність створення і діяльності особливих

кваліфікаційних комісій для визначення заходів відповідальності за брак у роботі, що наступив внаслідок незнання своєї професії.

Негативно-правової радикалізм як особливого різновиду професійної деформації правосвідомості не отримав ще серйозної наукової розробки.

Даним поняттям охоплюється особливий стан професійної правосвідомості, що характеризується своєрідним «переродженням» ідейно-психологічної структури особистості та її настроєм, готовністю до рішучих протиправних дій. Правові знання і навички діяльності тут приносяться в жертву злочинним цілям. Спотворення пізнавальної, мотиваційної і поведінкової сфер особистості сягає такого рівня, який повідомляє правосвідомості аномальний характер, орієнтує його на досягнення злочинних намірів. Це, як зазначається в науці, найбільш небезпечна, точніше соціально-шкідлива форма професійної деформації. Неповага до права у негативних радикалів трансформується у протиправний умисел використовувати посадове становище в особистих корисливих, кар'єрних і інших антисоціальних цілях.

Негативно-правової радикалізм, по суті, являє собою внутрішньо сформовану протиправно орієнтовану свідомість посадової особи, яка використовує професійні знання і навички в особистих цілях. Він виражається в стані маргінальної повсякденної поведінки і всього способу життя. Подібний радикал розмірковує і живе за формулою: «Не я існую для права, а право існує для того, щоб я добре жив». Звідси, хабарництво, шахрайство, службове підроблення та весь «букет» інших зловживань владним становищем.

Виникає закономірне питання: звідки береться, як формується негативно-правової радикалізм? Здається, можна виділити два чинники його формування. Це, по-перше, спочатку склалася «доюрідична» антисоціальна життєва позиція як результат особистого життєвого досвіду. І, по-друге, вплив на особистість неблагополучного соціального мікросередовища, з якої вона черпала негативний заряд знань і практики. Одіозність негативно-

правового радикалізму вимагає від нього постійного лавірування, маскуванню, бо його антиправова сутність очевидна і свідчить про необхідність усунення зі сфери публічної діяльності. І це підкреслює важливість і необхідність постійної контрольної-наглядової та виховної роботи в юридичних організаціях.

Спекулятивно-правовий популізм як особливий різновид професійної деформації виражається у суб'єктивному настрої посадової особи на зовнішню афектацію своєї особистості і результатів діяльності, на підкреслення виняткової значущості свого ставлення до справи і прагнення на цій основі зміцнити свій соціальний та службовий статус. Це ідейно-психологічна готовність «працювати на публіку», штучно розраховуючи на популярність власних правових поглядів і практичних дій і виграш в думках і оцінках інших людей.

Сам термін «популізм» розуміється як орієнтація суб'єктів політики у своїй діяльності на ідеї та інтереси народних мас, що зазнають незадоволеність умовами соціального життя.

Спекулятивний популізм розглядається у вигляді тактики загравання з народом, спекулювання на його потреби з метою придбання авторитету і в кінцевому рахунку особистих благ, вигоди від подібної політики. Аналогічні риси спекулятивного популізму іноді спостерігаються у правотворчій діяльності. Це може бути як штучна «гра» на відстоюванні відомчих, корпоративних інтересів і пов'язаних з ними пільг, прав і привілеїв. У цьому випадку спекулятивно-правовий популізм виглядає як один із проявів прагнення до бюрократичної невразливості. Аналогічне значення має і так званий «відомчий патріотизм» у вигляді штучного підкреслення і роздування значущості суто відомчих інтересів і протиставлення їх інтересам загальнодержавним. Така сьогодення практика правотворчого закріплення пільг і привілеїв за співробітниками окремих відомств, підриває державний бюджет. Але найбільш часто спекулятивно-правовий популізм є вираженням кар'єристських прагнень окремих посадових осіб, які паразитують на

демократичних і правових цінностях, які прагнуть зобразити із себе «свого в дошку» і перед начальством, і перед товаришами по службі. Приватні егоїстичні інтереси, таким чином, маскуються боротьбою за загальнолюдські і правові ідеали, демагогічними міркуваннями про вищі або корпоративних цінностях. Зрозуміло, що спекулятивний популізм менш шкідливий, ніж негативний радикалізм, проте він підмінє інтереси справи егоїстичними особистими чи корпоративними інтересами, і це вимагає своєчасного його вгадування та усунення.

Морально-правовий конформізм характеризує правосвідомість посадової особи, що орієнтується у своїй діяльності на зразки та стандарти рольової поведінки, що культивується у даному соціальному середовищі.

Термін «конформний» розуміється як угодовський, прагне до згладжування відмінностей. Конформіст в трудовому колективі – це наслідувач у здійсненні службових функцій. Він розмірковує і живе за формулою: «Я роблю так тому, що й інші поведуться так само». Мікросередовище для нього представляє той поживний ґрунт, з якого він черпає свої власні погляди і переконання. Пасивність і безініціативність – головні риси конформізму.

Морально-правовий конформізм як деформації професійної свідомості юриста характеризується пасивним сприйняттям правової дійсності, підлаштовуванням під сформовані стандарти морально-правової поведінки, прагненням догодити колегам по роботі і начальству, некритичним ставленням до маргінальних вимог і актів практичної діяльності. Це пасивна життєва позиція у розрахунку на розуміння і участь у трудовому колективі.

Подібний конформізм може поєднувати в собі риси правового інфантилізму і спекулятивного популізму, бо безініціативність посадової особи іноді ґрунтується на недостатніх професійних знаннях або виражається у «грі» на публіку. У літературі підкреслюється така особливість морально-правового конформізму, як податливість, прагнення догодити тиску вищестоящих інстанцій і вимогам впливових осіб. А це, як відомо, веде до

зловживання службовим становищем. Соціальна шкідливість даного різновиду професійної деформації пояснюється також ігноруванням проблеми боротьби за права і свободи особистості, відходом від інших актуальних питань активного правового життя суспільства. Звідси випливає потреба систематичної виховної роботи з суб'єктами – носіями подібної правосвідомості.

У науковій літературі поряд з розглянутими видами професійної деформації виділяються і деякі інші, наприклад «правовий ідеалізм», «стан фрустрації»), «переродження» і т.д. Проте думається, обґрунтування їх самостійності потребує додаткової аргументації.

Отже, виходячи з усього вищесказаного, **професійна деформація** – це прояви в особистості під впливом деяких особливостей професійної діяльності, таких психологічних змін, які починають негативно впливати на здійснення цієї діяльності і на психологічну структуру самої особистості.

Класифікація основних видів професійної деформації юриста в правовій науці повною мірою ще не склалася. Тому на сьогоднішній день представляється можливим виділити наступні її різновиди: правовий нігілізм, правовий інфантилізм, або пробельности правосвідомості, негативно-правової радикалізм, спекулятивно-правовий популізм і морально-правовий конформізм.

2.3. Причини професійної деформації юриста-практика

Професія юриста висуває підвищені вимоги до психіки, інтелекту, емоційно-вольовим якостям людини. У якій області правозастосовчої діяльності він не займався, його робочий день нерідко буває насичений різноманітними проблемними ситуаціями, різного роду конфліктами, які вимагають прийняття рішень правового характеру, що вже саме по собі в набагато більшій мірі, ніж в інших професіях, сприяє підвищеній втомлюваності, надлишковій подразненності, появи стресу. Так, в ході

системних досліджень з'ясувалося, що більше половини опитаних прокурорських працівників під впливом перевантажень у роботі постійно відчують негативні психічні стани, втому, апатію, розгубленість. Багато з них переживають підвищену тривожність, відчують малозначність, ненадійність свого соціального, професійного становища. Практично половина з них скаржиться на дратівливість, головний біль, порушення сну. Все це пояснює досить широку поширеність серед працівників правоохоронних органів різних психосоматичних розладів і захворювань, що виникають під впливом негативних емоцій і станів.

Професійні деформації особистості детермінуються багатьма чинниками – об'єктивними і суб'єктивними. До об'єктивних можна віднести: зміст професійної діяльності та спілкування; умови виконання професійних обов'язків; чинники, пов'язані з соціальною макросередовищем (наприклад, соціально-економічні умови життєдіяльності, підвищена юридична регламентація праці, багатосторонній соціальний контроль з боку державних і громадських органів, приватний конфліктний характер взаємодій працівника з громадянами).

До об'єктивно-суб'єктивних факторів відносяться система і організація професійної діяльності, якість управління, стиль управління та професіоналізм керівників.

До суб'єктивних факторів відносяться онтогенетичні зміни, вікова динаміка, індивідуально-психологічні особливості, характер професійних взаємин, кризи професійного становлення особистості, службова необхідність ідентифікувати себе з патологічним внутрішнім світом інших людей для їх кращого розуміння.

У психологічній літературі виділяють три групи чинників, які ведуть до виникнення професійної деформації: фактори, зумовлені специфікою правоохоронної діяльності, фактори особистісної властивості, фактори соціально-психологічного характеру.

До факторів, обумовлених специфікою діяльності правоохоронних органів відносяться: 1. детальна правова регламентація діяльності, що поряд з позитивним ефектом може призводити до зайвої формалізації діяльності, елементів бюрократизму; 2. наявність владних повноважень по відношенню до громадян, що деколи виявляється у зловживанні і необґрунтованому їх використанні співробітниками; 3. корпоративність діяльності, яка може бути причиною виникнення психологічної ізоляції співробітників органів правопорядку та відчуження від суспільства; 4. підвищена відповідальність за результати своєї діяльності; 5. психічні та фізичні перевантаження, пов'язані з нестабільним графіком роботи, відсутністю достатнього часу для відпочинку і відновлення витрачених сил; 6. екстремальність діяльності (необхідність виконання професійних завдань в небезпечних для життя і здоров'я ситуаціях, ризик, непередбачуваність розвитку подій, невизначеність інформації про діяльність кримінальних елементів, загрози з боку злочинців та ін.); 7. необхідність у процесі виконання службових завдань вступати в контакт з правопорушниками, що може призводити до засвоєння елементів кримінальної субкультури (використання кримінального жаргону, звернення за прізвиськами тощо).

До факторів, що відображає особливості співробітників органів правопорядку, відносяться: 1. неадекватний можливостям співробітника рівень домагань і завищені особистісні очікування; 2. недостатня професійна підготовленість; 3. специфічний зв'язок між деякими професійно значущими якостями особистості співробітника (так, рішучість у поєднанні зі зниженим самоконтролем може розвинути в надмірну самовпевненість і т.п.); 4. професійний досвід; 5. професійні настанови (наприклад, сприйняття дій інших людей як можливих порушників закону може призвести до обвинувального ухилу в діяльності, глобальної підозрілості та ін.); 6. особливості соціально-психологічної дезадаптації особистості органів правопорядку, що призводять до прояву агресивності, схильності до насильства, жорстокості у поводженні з громадянами та ін.; 7. зміна

мотивації діяльності (втрата інтересу до діяльності, розчарування в професії та ін.)

До факторів соціально-психологічного характеру належать:

1. неадекватний і грубий стиль керівництва підлеглими; 2. несприятливий вплив найближчого соціального оточення поза службою (наприклад, родини, друзів та ін.); 3. низька суспільна оцінка діяльності органів правопорядку, що часом веде до безвиході у діяльності співробітників органів внутрішніх справ, виникнення професійного безсилля і невпевненість у необхідності своєї професії.

РОЗДІЛ 3

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИСТІВ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

3.1. Сутність категорії соціальна відповідальність

Категорія відповідальності – одна з центральних у суспільній науці і досліджується не тільки правознавством, але й іншими суспільними науками. Ця категорія розглядається, як в теоретичному, так і в історичному аспектах в філософії, етиці, деонтології, психології, соціології та інших науках. Кожна сфера знань вивчає відповідальність під таким кутом, який визначається предметом її дослідження. Розглядаючи відповідальність в науковому розумінні, необхідно підкреслити, що в сучасній науці базовим поняттям є соціальна відповідальність, а юридична відповідальність, відноситься до найбільш складного і важливого її виду, ретроспективний аспект якої в якості самостійної категорії став активно досліджуватись лише в ХІХ столітті.

Вбачається, що для більш глибокого дослідження феномену відповідальності необхідно вивчити становлення її ідей та основних положень в історико-філософському аспекті, а також в сучасній інтерпретації.

Розглядаючи історію виникнення відповідальності як загальносоціальної категорії, необхідно відзначити, що сучасні знання не дозволяють досить чітко визначити, з якого часу людина починає визнавати свою відповідальність, тобто усвідомлювати свій обов'язок відповідати за вчинене, свідомо контролювати свою поведінку, виходячи із власного відношення до соціальних вимог, які висуваються до членів суспільства. Сучасні дослідники цього поняття, зокрема **А.Н. Павлухін та А.А. Чистяков**, пов'язують визначення хронологічних меж виникнення феномену відповідальності в першу чергу з вирішенням питання про те, коли

і з якої причини людина почала усвідомлювати себе активним суб'єктом оточуючої її дійсності.

Дослідники підкреслюють переконаність первісної людини в тому, що за умови здійснення певних дій вона обов'язково досягне певного результату. Можна сказати, що первісна свідомість часто віддає велінням богів данину чисто формально і залишає за собою право на самостійні дії. У зв'язку з цим можна підтримати думку тих вчених, які вважають, що відповідальність зародилась з виникненням людського суспільства.

Осмислення відповідальності як загальносоціальної категорії стало активно здійснюватись у Стародавній Греції. Можливість вибору людиною своєї поведінки зафіксована у вченні Геракліта про Логос; тут передбачається відповідальність за свій варіант вибору. Геракліт поставив основну етичну проблему: відношення реальної поведінки суб'єктів до тієї, яка повинна бути, тобто співвідношення реального з обов'язковим. Суспільство в процесі свого розвитку розробляє вимоги бажаних варіантів поведінки. Обираючи той чи інший варіант, людина несе відповідальність за наслідки свого вибору. Таким чином, саме у вченні Геракліта про Логос історично зафіксовані не тільки можливість вибору людиною власного варіанту поведінки, але і одночасно відповідальність за цей вибір. Тобто соціальна відповідальність розглядалась як обов'язок суб'єкта поведінки враховувати весь комплекс наслідків свого вибору. Встановлення всезагальної гармонії розглядалось як реальність за умови, якщо всі будуть дотримуватись Логоса. Отже, вирішення будь-якої людської проблеми полягало в долученні до Логоса шляхом його вивчення. Будь-яка вада людини, все вчинене ним зло пояснювались відхиленням від всезагального закону – Логоса, і тому Геракліт зазначає, що свавілля потрібно гасити скоріше, чим пожежу.

Мислителі стародавнього світу розуміли важливість взаємозалежності людини, суспільства і держави. Вони вважали, що справедливий закон, помірний примус і диференціація відповідальності здатні забезпечити такий

розподіл власності, праці і управління, при якому згадуються соціальні суперечності й посилюється єдність суспільства, що розпадається.

Починаючи із софістів, Демокрита і Сократа, зароджується розуміння відповідальності як внутрішньої якості людини. Тобто акцент робиться на категорії «відповідальна – безвідповідальна» людина. Іншими словами, відповідальність розглядалась в той період як властивість, притаманна людині. Усвідомлення відповідального суб'єкта здійснювалось через призму понять «моральний обов'язок», «суспільний обов'язок». Якщо людина дотримується морального та соціального обов'язків (фактично – визнає моральні вимоги суспільства та дотримується їх), то вона є відповідальною, а якщо ні – безвідповідальною.

На думку Платона, викладену в його знаменитому діалозі «Держава», закон ставить собою мету не благоденство якої-небудь верстви населення, а благо всієї держави в цілому; де переконанням, де силою забезпечує він згуртованість усіх громадян. Соціальні умови античності (рабство, сильний вплив релігії з її фаталістичним началом, недооцінка суб'єктивного моменту політико-правовою думкою) обумовили розуміння відповідальності лише як зовнішнього накладення волі суспільства на волю індивіда, як відплата по заслугах. Подальший розвиток зазначених ідей та дещо інше їх тлумачення відбувалися в епоху Римської імперії, коли реальний життєвий успіх і моральні якості людини не зовсім співпадали, ідея єдності щастя і доброчесності була змінена: сама вимога справедливості в цьому світі була оголошена згубною, оскільки людина повинна бути доброчинною заради самої себе. Крім римських філософів активну роль у розвитку таких ідей відіграли і давньоримські юристи (Гай, Модестін, Ульпіан, Цицерон та інші).

Дещо по-іншому розглядались ці питання у Середні віки, в епоху феодалізму (*Аквінський, Бомануар, Граціан та інші*), коли критерієм припустимої поведінки були релігійні норми, покарання розглядалось як спокута за гріх, а відповідальність як кара. В концепції християнства виникають і формуються релігійні ідеї особистої відповідальності за

спричинене зло, внутрішнього самоконтролю, необхідності передбачати результати своїх вчинків і відповідати за них. Особливістю етичної концепції християнства про відповідальність була, з одного боку, любов до людини, оскільки вона створена за образом та подобою Бога, а відповідно, не має можливості пізнати його задуми, але повинна прагнути до ідеалу і любити навіть своїх ворогів (не спричиняти їм зла). З іншого боку, існувала жорстка вимога дотримуватись Божих заповідей. І якщо за порушення заповіді «полюби ближнього свого, як самого себе» люди не переслідувались, а лише засуджувались з точки зору моралі, то історії відомі випадки найжорстокішої реакції на порушення ряду інших заповідей. Більш за те, догмати вимагали не усвідомлення, а лише віри. Але і фаталізм як такий був відсутнім: якщо людина створена за образом Бога, то вона повинна мати свободу волі, і під час вибору між світлом і темрявою, добром чи злом віра тільки допомагає вчинити вірно. Але відповідальність за вибір лежить на тому, хто вибирає. Особливо докладно проблема відповідальності та свободи була розроблена у протестантизмі.

Пов'язуючи розвиток ідеї соціальної відповідальності з християнством, не можна недооцінювати ролі релігії в формуванні відносин відповідальності між окремими людьми та їх групами. Зрозуміло, що своїм виникненням соціальні та моральні норми завдячують не релігії, а системі людських відносин. Разом з тим не можна заперечувати того очевидного факту, що цінності, які проголошуються християнською релігією, є вічними і не залежать від рівня матеріального та духовного розвитку суспільства.

Нове наукове обґрунтування соціальної відповідальності було здійснене в період з XVIII до середини XIX століття, коли відповідальність стала розглядатись як обов'язок особи, яка має свободу волі, виконувати вимоги, які щодо неї висуваються суспільством. **Б. Спіноза, К. Гельвецій, П. Гольбах, Г. Гегель, І. Кант** досліджували феномен відповідальності в філософській науці з загальних позицій категорій свободи та необхідності, співвідношення понять відповідальності та свободи, внутрішнього обов'язку,

виконання обов'язків перед суспільством тощо. В процесі становлення громадянського суспільства і боротьби з феодальним режимом утверджувались основні положення сучасної теорії права та практики законотворчості відносно принципів застосування заходів юридичної відповідальності.

Відповідальність можна назвати «іншою стороною» свободи. Свобода є можливістю здійснення цілеспрямованої діяльності, здатність діяти зі знанням справи, заради обраної мети. Свобода може за певних умов вважатися важливішою від життя. Вона становить ту глибинну цінність, яка визначає можливість будь-якої іншої цінності. Свобода як сутність і є глибинним сенсом людського буття, без якого вона втрачає в кінцевому рахунку свою суб'єктивність. Втративши можливість самовизначення, людина перестає бути людиною. Особистість завжди прагне до неї, слово «свобода», як правило, асоціюється в людській уяві з бажаним способом буття. Поняття свободи характеризує спектр можливостей, сукупність різних варіантів вибору мети, засобів, шляхів реалізації інтересів і намірів особи, часу та обставин здійснення вчинку, який міститься в кожній ланці генезису поведінки. Право на свободу є невід'ємним правом людини. Його має, за Гегелем, навіть раб: «у природі речей лежить, що раб має абсолютне право звільнитися».

Свобода притаманна тільки людині. Вона є головною з тих власних підвалин суспільства, на яких воно здійснює свою самоорганізацію. В цілому людина не є вільною від умов. Але вона вільна зайняти щодо них певну позицію. Умови не детермінують її повністю. Можна сказати, що власне людське буття починається лише там, де закінчується будь-яка однозначна й остаточна визначеність, і проявляється (додаючись до природної заданості людини) особистісна настанова. Від неї (звісно, у певних межах) залежить, чи поступиться вона умовам. Свідомо чи несвідомо вона вирішує: протистояти чи здатися. Людина здатна піднятися над умовами і таким чином увійти до людського виміру. Її поведінка значною мірою визначається

її саморозумінням. У тому, як людина поводить, виявляється її особистість. Особистісне буття людини й означає свободу – свободу стати особистістю. Це свобода від своєї фактичності, свобода стати іншою.

Відповідальність як принцип етики стала предметом дослідження Г. Йонаса. Він пов'язує цей принцип з нетривкістю людського життя, яке постійно перебуває під загрозою і може урватися будь-якої миті. Адже вперше за всю історію діяльність людини може мати незворотні наслідки і завдати непоправної шкоди як довкіллю, так і їй самій. Потрібне почуття відповідальності не лише за минуле чи близьке майбутнє, але й за дуже далеке майбутнє, зазначає вчений.

Соціальна відповідальність відображає двосторонній зв'язок індивіда й тієї чи іншої спільноти, групи, членом якої він є, з приводу встановлених нормативів поведінки. З одного боку, цей зв'язок спрямований від суспільства до особистості і являє собою вимоги, що висуває суспільство до своїх членів, до їх соціально-значущої поведінки. З іншого боку, це ставлення особистості до вимог, які пред'являються суспільством. У зв'язку з цим у сучасній літературі відзначається розуміння соціальної відповідальності в двох аспектах:

1. *Відповідальність як обмеження суспільством спектру варіантів поведінки індивіда, тобто як обов'язки, які суспільство накладає на індивіда.*
2. *Відповідальність як система відповідних дій особистості на вимоги суспільства.*

Характер взаємин між особистістю і суспільством з погляду свідомого здійснення висунутих до них взаємних вимог і визначається, як вважає **Г.Н. Вєтрова**, категорією відповідальності. Про соціальну відповідальність можна говорити лише в тому випадку, якщо людська діяльність, конкретний людський вчинок має значення не тільки для самого суб'єкта, але й торкається інтересів інших суб'єктів, тобто в тій мірі, у якій ця дія має суспільну значущість.

Соціальну відповідальність можна розглянути як єдність суб'єктивних і об'єктивних моментів. При цьому об'єктивною стороною соціальної відповідальності буде виступати належне, суспільно необхідне, схвалюване і бажане, таке, що виступає у формі соціальних вимог, обов'язків, які оформлюються у вигляді правових та моральних норм, правил, основ та установок. Суб'єктивною ж стороною соціальної відповідальності є знання, усвідомлення необхідності та доцільності соціальних вимог, добровільне їх визнання та активне виконання.

Серед мотивів, які породжують відношення членів суспільства до соціальних вимог, важливе місце посідають такі:

- 1) людина знає і свідомо виконує соціальні вимоги, бо впевнена в їх суспільній доцільності, соціальній необхідності;
- 2) людина не порушує вимог соціальних норм у зв'язку з можливістю застосування до неї заходів суспільного чи державного примусу;
- 3) людина порушує вимоги соціальних норм через незнання останніх;
- 4) людина порушує соціальні вимоги, ігноруючи зовнішні стимулюючі та стримуючі фактори.

У зв'язку з нашим аналізом соціальної відповідальності як єдності суб'єктивних і об'єктивних складових, можна вважати, що соціальна відповідальність визначається системою таких взаємопов'язаних елементів:

- 1) соціальні функції особистості, які визначають відповідальність в рамках здійснення цих функцій та зумовлені соціальним середовищем та потребами соціуму;
- 2) самосвідомість особи як усвідомлення нею свого власного «я», а також своїх функцій;
- 3) свобода вибору, яка передбачає можливість свідомого вибору певного варіанту поведінки, здатність приймати рішення зі знанням справи і передбачати соціальні наслідки своїх дій, сукупність соціально-економічних

(економічних, політичних, моральних) умов, які забезпечують можливість виконання особою своїх соціальних функцій;

4) наявність соціальних інститутів, за допомогою яких оцінюється та гарантується відповідальність особи.

Соціальна відповідальність покликана виконувати важливу регулятивну функцію. Її значення полягає в забезпеченні такої поведінки членів суспільства, що відповідає суспільним інтересам, вираженим в існуючих соціальних нормах. Ці норми неоднакові і виступають як звичаї, традиції, заборони і т.д. Класифікація соціальної відповідальності залежить від сфери соціальної діяльності. З точки зору конкретних форм виявлення, вченими виділяються наступні види соціальної відповідальності, які фактично визначені як основні компоненти структури соціальної відповідальності:

1. *Політична відповідальність* – відповідальність особи, групи осіб за дії, які стосуються функціонування політичної системи.

2. *Громадянська відповідальність*, яка передбачає дотримання громадянами конституції країни, підвищення її економічного потенціалу, відданість своїй державі, готовність захищати державні інтереси.

3. *Виробнича (господарська) відповідальність* — відповідальність за результати своєї виробничої, господарської діяльності, реалізацію планів у сфері суспільного виробництва.

4. *Правова (юридична) відповідальність*, яка проявляється в сфері взаємовідносин особи і держави з приводу дотримання норм права.

5. *Моральна відповідальність* – усвідомлення особою необхідності узгоджувати і творчо направляти свою поведінку в інтересах суспільства.

6. *Відповідальність в сфері сімейно-побутових відносин.*

Серед наведених видів соціальної відповідальності юридична відповідальність є її різновидом і проявляється в різних сферах людського життя. Соціальною особливістю юридичної відповідальності є здійснювана державою природна негативна реакція суспільства (принаймні тієї його

частини, волю якої виражає держава) на порушення певних соціальних інтересів та певних соціальних чи особистих благ.

3.2. Види юридичної відповідальності

В сучасній правовій науці існує два аспекти аналізу юридичної відповідальності: *ретроспективний (негативний) та позитивний (проспективний)*.

Як вбачається юридичною наукою, розуміння юридичної відповідальності в останньому (позитивному) аспекті сформувалось у 60-х роках минулого століття під безпосереднім впливом філософсько-етичних вчень. У традиційному (ретроспективному) аспекті юридичну відповідальність розглядали як відповідальність за минуле діяння, за порушення норм права, що вже мало місце.

Вперше застосував термін «відповідальність» у виключно ретроспективному змісті Дж. Мілль. Ця концепція також знайшла своє відображення в роботах *А. Бена, Ф. Бредлі, М. Шліка й інших.* Але саме *Дж. Мілля*, як підкреслює *І.О. Галаган*, можна з повним правом вважати родоначальником поняття ретроспективної відповідальності, відповідальності як покарання, що на багато десятиліть і навіть на сторіччя визначило традицію розгляду цих проблем у юриспруденції.

Відповідальність у позитивному плані розглядається як усвідомлення особою свого обов'язку перед суспільством, окремим колективом, іншими людьми, самою собою, усвідомлення суті і значення власних вчинків, узгодження їх зі своїми обов'язками, обумовленими суспільними зв'язками людини. Дискусія щодо існування двох видів юридичної відповідальності – ретроспективної (негативної) і перспективної (проспективної, позитивної, активної) – пов'язана з тим, що у правовій літературі давно висловлювалися думки про недостатність тлумачення відповідальності тільки в сенсі негативних наслідків, про слабку соціальну основу такого розуміння

юридичної відповідальності, що є тільки засобом фіксації вже вчинених правопорушень.

Вперше з критикою традиційної концепції ретроспективної юридичної відповідальності у вітчизняній науці виступив *В.Г. Смірнов*, який піддав сумніву традиційні правові погляди. Проблема правової відповідальності не зводиться до проблеми відповідальності за спричинену шкоду, за порушення інтересів, які охороняються законом. Правова відповідальність тільки найбільш рельєфно проявляється в правопорушенні, але вона реально існує і при здійсненні дозволених, а тим більше прямо передбачених у законі діянь.

Цю концепцію підтримали багато вчених-правознавців – *З.А. Астеміров, Б.Т. Базилєв, И.Е. Звечаровский, М.А. Краснов, В.Н. Кудрявцев, В.Г. Лихолоб, Е.А. Лукашева, Б.Л. Назаров, П.Е. Недбайло, Т.Н. Радько, В.А. Робаков та інші.*

Поштовхом до розвитку теорії позитивної юридичної відповідальності стало прийняття Конституції СРСР 1977 року, в якій відповідальність у позитивному плані отримала законодавче закріплення в Преамбулі, у статтях 3, 135 та 154. Такий широкий розгляд юридичної відповідальності обумовлений змінами, які відбулися в праворозумінні в цілому, де одне з центральних місць посідає розмежування права і закону.

При визначенні права доцільно виходити з розуміння його як системи нормативних установок, які регулюють суспільні відносини і базуються на ідеях людської справедливості і свободи, виражених здебільшого в законодавстві.

Виходячи з розуміння необхідності розмежування права і закону, відповідальність розглядалась у правознавстві як усвідомлення суб'єктом права своїх дій у процесі реалізації наданих йому прав і покладених на нього обов'язків – відповідальність за теперішню і майбутню поведінку (позитивна відповідальність) і як обов'язок понести певне покарання за порушення норм права (ретроспективна відповідальність).

В юридичній літературі існують й інші спроби формулювання широкого визначення поняття юридичної відповідальності, яке охоплює обидва її аспекти.

Окремі науковці дотримуються думки, що відповідальність не обов'язково повинна бути пов'язана з правопорушенням. У їх розумінні юридична відповідальність являє собою єдність позитивного (відповідальність за майбутні дії) і негативного (відповідальність за правопорушення) аспектів.

Таким чином, в результаті цих розробок у правовій науці можна вважати сформованою концепцію про існування, принаймні, двох зрізів (типів) юридичної відповідальності: позитивної і ретроспективної.

У першому випадку мова йде про спонукання громадянина до усвідомлення свого обов'язку перед суспільством, необхідності виконувати приписи правових норм, необхідності викликати у себе та інших громадян почуття відповідальності за свої дії в майбутньому. Під позитивною відповідальністю також розуміється і певний внутрішній стан індивіда, його відношення до дорученої справи, суспільства, держави, колективу, до своєї поведінки, почуття самодисципліни, що виникає з юридичного обов'язку здійснювати позитивні, корисні для суспільства функції і соціальні ролі і реалізується в регулятивних правовідносинах, де зобов'язана сторона знаходиться в стані підконтрольності і підзвітності.

Таким чином, проспективна (позитивна) відповідальність вченими розуміється по-різному. Але є й об'єднуючий момент: практично всі прихильники перспективної відповідальності сходяться в думці про те, що юридична відповідальність з'являється не тільки тоді, коли відбулося порушення норм права. Ця обставина породила різку критику з боку супротивників такого підходу. На їхню думку, позитивну і негативну відповідальність не можна розглядати як два види відповідальності. Так, за словами *В.Н. Кудрявцева*, ретроспективна відповідальність, пов'язана з призначенням і застосуванням покарання, не є самоціллю. Головний її зміст у

тому, щоб виправити і перевиховати правопорушника, а це означає пробудити в ньому, а також зміцнити у оточуючих почуття відповідальності за свої вчинки в майбутньому, розуміння соціального значення своєї поведінки. Отже, ретроспективна відповідальність є лише специфічним методом забезпечення відповідальності позитивної (перспективної).

Супротивники поділу відповідальності на ретроспективну і перспективну роблять висновок про те, що позитивний аспект не містить ознак, якостей, особливостей правового явища, яке характеризується зв'язком з державою та правом. Визнання юридичного характеру позитивної відповідальності не тільки не відповідає природі явища, але й ускладнює вирішення багатьох проблем у юридичній науці, тому що означає ліквідацію юридичної відповідальності як специфічного правового явища.

Необхідно також звернути увагу і на той факт, що кожен суб'єкт права у будь-якому випадку завжди поводить себе в такий спосіб: він або виконує вимоги норм права, або ігнорує їх. І, відповідно, він або заохочується, або карається державою. Своєрідність різних варіантів поведінки і різну реакцію на них намагаються відбити в одному понятті. Але це буде суперечити елементарній логіці. Виникає питання про доцільність поєднання в одному понятті відповідальності таких різних категорій, як благо (позитивна) і зло (негативна відповідальність), дії згідно з обов'язком, його порушення і наслідки порушення, мораль і право.

Наша позиція з цього питання полягає не в запереченні наявності позитивного у відповідальності, а у її розгляді в якості категорії правосвідомості, а не права. Вбачається, що в сучасний період найбільш переконливою є позиція *А.І. Петеліна*, який розглядає відповідальність як у позитивному, так і в ретроспективному розумінні як цілком самостійні явища.

І якщо ретроспективна відповідальність об'єктивована в нормах права й у передбаченому ними перетерплюванні несприятливих наслідків протиправної поведінки, то позитивна відповідальність – найважливіший

психологічний регулятор соціально корисної поведінки. У зв'язку з цим доцільно говорити про позитивну відповідальність як про почуття відповідальності. Останнє (почуття відповідальності), на нашу думку, слід розуміти не як категорію права, а як категорію правосвідомості. Аналіз позитивної відповідальності, на наш погляд, свідчить, що вона не має таких правових якостей як зв'язок з державою, правом; визначеність, чіткість, державний примус і процесуальна форма реалізації. Не заперечуючи її ролі в правовому регулюванні, її недоцільно розглядати як юридичну. Проблема позитивної відповідальності не тільки не вкладається в рамки теорії юридичної відповідальності, але взагалі виходить за межі системи правових категорій (хоча, безумовно, пов'язана з ними).

Разом з тим необхідно відзначити наступне. Заперечення правового характеру позитивної відповідальності в жодній мірі не означає заклик до згортання досліджень юридичних аспектів, різних зв'язків права і соціальної відповідальності, різних проявів їхньої взаємодії, взаємопроникнення. Навпаки, це передбачає більш широкий спектр досліджень на стику соціологічних, філософських і правових наук. Даний напрямок є складним. На наш погляд, уявляється можливим продовження плідних досліджень даної проблеми, однак, її розгляд не входить до предмету нашого аналізу, тому надалі мова йтиме винятково про проблеми, пов'язані з юридичною (ретроспективною) відповідальністю та її нормативною конструкцією.

При розгляді практичних проблем юридичної відповідальності та її осмисленні на науковому рівні, поступово формувалась узагальнена думка про те, що без налагодженої системи юридичної відповідальності, право стає безсильним і ненадійним, оскільки правові норми, права та обов'язки, які з них випливають перетворюються лише в добрі побажання (*Ч. Бекарія, І. Бентам, Б. Констан*). Загальною метою всіх видів юридичної відповідальності стає охорона правопорядку за допомогою засобів державного примусу.

Особливо активно питання юридичної відповідальності стали розглядатись вченими в другій половині XX століття. Оскільки метою дослідження є виключно ретроспективний аспект юридичної відповідальності, необхідно зробити аналіз та узагальнення різних підходів вчених до сутності цього різновиду юридичної відповідальності.

В найбільш узагальненому виді основні підходи до сутності юридичної відповідальності зводяться до наступного: юридична відповідальність – покарання (*Н. Малейн*); юридична відповідальність – реалізація санкцій (*Л. Явич*); юридична відповідальність – міра державного примусу та реакція суспільства на правопорушення (*С. Алексєєв, І. Самощенко, М. Фарукишин, Р. Лівшиць*); юридична відповідальність – обов’язок, який примусово виконується та передбачає перетерпіння певних позбавлень (*Т. Зражевська*); юридична відповідальність – правовідношення (*І. Сенякін, А. Булатов*). Коротко охарактеризуємо позиції перерахованих авторів.

У юридичній літературі відповідальність часто ототожнюється з правовим покаранням. Як відзначає *Н.С. Малейн*, покарання – це і є відповідальність. На нашу думку, термін «покарання» не відображає сутності відповідальності за правопорушення, оскільки юридична відповідальність і покарання є не тотожними поняттями. Зокрема, *В.А. Тархов* вважає, що подібне ототожнення є неприпустимим, оскільки навіть у кримінальному праві проводиться законодавче розмежування між відповідальністю і покаранням. Наприклад, в Кримінальному кодексі (далі КК) України вони чітко розмежовуються, на що вказують назви розділів цього кодексу: «Звільнення від кримінальної відповідальності» (розділ IX), «Звільнення від покарання та його відбування» (розділ XII), «Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання у зв’язку із закінченням строків давності» (ст. 106). Назви перерахованих розділів та статті дають підставу дійти висновку, що покарання характеризує юридичну відповідальність, але не зводиться тільки до неї, і його можна розглядати лише в якості однієї із стадій юридичної відповідальності.

Розвиваючи вищеназвану тезу, необхідно зазначити таке: у законодавстві ніде не уточнюється, що відповідальність зводиться до покарання, що ці поняття тотожні. Ретроспективну відповідальність, що на одному з етапів її реалізації найбільш повно виражається в правовому покаранні, не можна зводити до кари за скоєне. Тут покарання застосовується не заради покарання, а для того, щоб виправити правопорушника і попередити вчинення нових злочинів. Правове покарання – це наслідок, що настає при зневажливому ставленні особи до встановлених правил. Покарання є захід впливу на особу, що скоїла правопорушення. Застосуванню покарання повинно передувати правопорушення.

Отже, юридична відповідальність і правове покарання – не є співпадаючими поняттями. Покарання є істотний, але далеко не єдиний елемент структури механізму юридичної відповідальності. Однак це не означає, що правопорушник залишається безкарним. Його притягнення до відповідальності і застосування покарання необхідні. Але це абсолютно не свідчить про рівнозначність понять і їх однакове застосування при регулюванні суспільних відносин. Інакше кажучи, *юридична відповідальність – це необхідність перетерплювати заходи державно-примусового впливу за скоєне правопорушення, а покарання – це фактичне претерпіння даних заходів.*

Поняття юридичної відповідальності є ширшим від поняття покарання, тому що відповідальність не зводиться тільки до покарання. Однак покарання не може бути без відповідальності.

3.3. Принципи юридичної відповідальності

Юридична відповідальність може служити не тільки метою зміцнення законності і захисти порушених прав і свобод громадян і інших осіб. У руках держави вона легко може перетворитися в легалізований засіб розправи і масових репресій. Держава, її органи, намагаючись викоринити

правопорушення, створити стабільний правопорядок у деяких випадках використовують такі методи боротьби, що самі перетворюються в правопорушників і злочинців. Для того щоб юридична відповідальність не перетворювалася у свою протилежність, юридична наука і практика виробили ряд принципів, дотримуючи які держава діє в рамках законності і не переходить тієї межі, за якої реакція на правопорушення з'являється новим правопорушенням. **У числі основних принципів юридичної відповідальності найчастіше називають наступні принципи:** законності; обґрунтованості; справедливості; невідворотності юридичної відповідальності; презумпції невинності; права на захист особи, притягнутого до відповідальності; неприпустимості залучення до відповідальності за те саме правопорушення два і більш рази.

Принцип законності юридичної відповідальності означає, що діяльність державних органів і посадових осіб по застосуванню юридичної відповідальності ведеться у повній відповідності з вимогами діючого законодавства і не виходить за межі його вимог, змісту і мети. Відповідальність застосовується тільки за вчинене правопорушення, тобто винне протиправне діяння деліктоздатної особи. Ніякі інші факти й обставини не можуть служити підставою для застосування кримінально-правових і інших санкцій. Сучасна демократична держава відкидає відповідальність по мотивах соціальної небезпеки особи або інших підстав об'єктивного зобов'язання. Вона також послідовно дотримується принципу незастосування закону, що встановлює заборони, до діянь зроблених до набуття його законної сили. Додання зворотної сили закону в даному випадку означало б покарання осіб за дії, що у момент їхнього здійснення були правомірними чи юридично нейтральними.

Відповідальність застосовується компетентним чи органом посадовою особою. При цьому всі кримінальні справи і значна частина адміністративних провин розглядаються тільки судами. Важливою гарантією захисту прав і свобод людини та громадянина є принципові положення закріплені

Конституцією України, відповідно до яких ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи. Чинне законодавство детальне регламентує питання компетенції судових органів, їх територіальної і персональної підсудності. І ці положення повинні неухильно дотримуватися. Конституція України також закріплює право обвинувачуваного на розгляд його справи судом за участю присяжних засідателів. Однак цим конституційним правом значна частина обвинувачуваних поки що скористатися не може через відсутність відповідного закону і названих судів у більшій частині України.

Дослідження обставин здійснення правопорушення, застосування і реалізація санкції здійснюються в суворій відповідності з діючим процесуальним законодавством з дотриманням передбачених ним процесуальних дій, що гарантують об'єктивний і всебічний розгляд справи і винесення обґрунтованого рішення.

Обраний захід відповідальності правопорушника обмежується межами санкції порушеної норми. За певних умов вона може призначатися і нижче нижчої межі. Однак більш суворіше покарання, ніж передбачене санкцією порушеної норми, може призначатися тільки по сукупності правопорушень у порядку і на підставах, установлених законом;

Принцип гуманізму полягає у тому, що до особи, яка вчинила правопорушення, не можуть застосовуватися засоби впливу, що принижують людську гідність або порушують її права, а також забезпечує можливість повного чи часткового звільнення від застосування санкції у випадку щирого каяття, добровільного відшкодування збитків, коли правопорушник своєю поведінкою довів факт виправлення тощо;

Принцип обґрунтованості відповідальності розуміється як всебічний, повний і об'єктивний розгляд обставин справи. Реалізація даного принципу означає, що:

- 1) *зібрані в справі обставини відповідають дійсності;*
- 2) *протиправне діяння і зв'язані з ним обставини розкриті повно, а особа викрита в здійсненні правопорушення;*

3) у справі виявлені обставини як обтяжуючі, так і пом'якшуючі провину правопорушника.

Важливою гарантією обґрунтованості відповідальності виступає закріплене Конституцією України положення, відповідно до якого забороняється використання доказів, отриманих з порушенням закону. Кримінально-процесуальне, цивільно-процесуальне законодавство й інші закони детально визначають порядок діяльності органів держави і посадових осіб у процесі збору й аналізу доказів у справі. І у всіх випадках, коли встановлений законом порядок не був дотриманий, отримані докази не можуть використовуватися при ухваленні рішення в справі.

Як зазначає професор **П.М. Рабінович**, справедливість юридичної відповідальності означає схвалення і підтримку населенням, іншими інститутами громадянського суспільства міри, застосованої державними органами до правопорушника. Рішення в справі може визнаватися справедливим при неодмінному дотриманні принципів законності й обґрунтованості. Якщо захід відповідальності був застосований з порушенням закону без з'ясування всіх обставин справи, встановлення істини, то вона не може визнаватися справедливим тому, що порушено її основи в процесі правозастосовчої діяльності. Однак дотримання названих принципів не гарантує справедливості винесеного рішення. Тому що можливі рішення, що ґрунтуються на законі і відповідають йому, але власне кажучи являють собою типове беззаконня. Тому *принцип справедливості юридичної відповідальності* має самостійне значення.

Справедливість юридичної відповідальності, зокрема, означає, що:

1) *не можна призначати захід кримінального покарання за адміністративні й інші провину;*

2) *юридичну відповідальність повинний нести той, хто зробив правопорушення;*

3) покарання повинне відповідати, бути пропорційним до розміру скоєного правопорушення. Порушення цієї вимоги справедливості означає незаконність самого рішення.

Звичайно, у суспільстві, що характеризується суперечливими інтересами і правовими поглядами, принцип справедливості може розумітися і застосовуватися різним чином. Рішення, що однією частиною населення може визнаватися справедливим, часом оцінюється прямо протилежним іншою частиною населення. Тому критерієм справедливості повинні виступати не стільки моральні норми, які оцінюються тією чи іншою частиною населення, скільки норми, засновані на загальнолюдських цінностях і інтереси всього суспільства, чи більшості його членів.

Принцип невідворотності відповідальності означає, що будь-яка особа незалежна від свого чи службового матеріального становища, інших обставин підлягає заслуженому покаранню за скоєне ним правопорушення. Скоєне повинно одержати публічний розголос і зазнати державного осуду з боку компетентних органів держави. Питання про покарання правопорушника зважується індивідуально. Чинне законодавство дозволяє не застосовувати примусових заходів, якщо по обставинах справи їхнє застосування визнається недоцільним.

Здійснення *принципу невідворотності покарання* є необхідною умовою ефективності юридичної відповідальності, забезпечення дієвості її функцій. Невідворотність відповідальності забезпечується діяльністю міліції, прокуратури, інших правоохоронних органів, що повинні оперативно виявляти осіб, що скоїли злочини й адміністративні провини, викривати їх у протиправних діяннях. Суди у свою чергу повинні виносити справедливі рішення. Однак реалізувати належним чином цей принцип не вдається у жодній сучасній державі. Залишаються нерозкритими найчастіше найбільш тяжкі, особливо небезпечні злочини. Держава поки що не може покінчити цілком з діяльністю злочинних організацій, що спеціалізуються на крадіжках, продажі наркотиків, здійсненні замовлених убивств і інших злочинів.

Присутні також випадки, коли правопорушення, скоєні посадовими особами і стали надбанням гласності, залишаються безкарними.

Усі ситуації, коли правопорушник не несе заслуженої відповідальності, негативно позначаються на правосвідомості громадянського суспільства. Різко падає престиж діючих законів. У свідомості населення підсилюється дія негативних оцінок, як діючого законодавства, так і влади, нездатної послідовно і повно провести принцип невідворотності покарання.

Дія принципу невідворотності покарання не повинне порушувати іншого принципу відповідальності – *презумпції невинності*.

У відповідності із ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Доведення провини покладається на спеціальні органи держави: органи досудового слідства і дізнання, прокуратуру. При цьому обов'язок доведення невинності не можна перекладати на підозрюваного й обвинувачуваного. Тому що обвинувачення, покладене в основу вироку, повинне бути засноване на доведених, а не можливих фактах, а визнання винності обвинувачуваного підтверджено безперечними й об'єктивними доказами.

Презумпція невинуватості поширюється і на сферу адміністративних і дисциплінарних провин, обов'язок виявлення і припинення яких лежить на органах держави і посадових осіб. Тому що кожен громадян, чи інша особа не може визнаватися винним у здійсненні провин раніше, ніж це буде

доведено компетентними органами і встановлено прийнятими ними рішеннями. Громадяни також звільняються від обов'язку доводити свою невинність у здійсненні адміністративної чи дисциплінарної провини.

Найважливішим принципом юридичної відповідальності, покликаним забезпечувати реальну дію презумпції невинності, є *право на захист і кваліфіковану юридичну допомогу*.

Право на захист виражається у виді процесуальних прав притягнутого до відповідальності знати суть обвинувачення, приводити докази своєї невинності, оскаржити дії і рішення правозастосувача у вищі органи чи в суд. Крім того, притягнутий до відповідальності може користатися кваліфікованою юридичною допомогою.

Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

На наш погляд великим упущенням в чинній Конституції України є відсутність норми яка б регулювала відносини про те, що кожен затриманий, ув'язнений під варту, обвинувачуваний у здійсненні злочину має право користатися послугами адвоката (захисника) з моменту відповідно затримання, взяття під варту чи пред'явлення обвинувачення. Крім того, якщо обвинувачуваний не має достатніх коштів, але бажає скористатися послугами адвоката, то така допомога йому надається безкоштовно. Аналогічним правом володіють і особи, притягнуті до відповідальності за здійснення якої-небудь провини.

Найважливішим принципом юридичної відповідальності, спрямованим на захист прав осіб, що скоїли протиправне діяння, є принцип, відповідно до якого *ніхто не може бути повторно притягнутий до відповідальності за те саме правопорушення*. Принцип відомий з часів Древнього Рима у формі

вираження – «не двічі за одне». Суть принципу виражається в тому, що справа не може бути заведена (порушена) по факту правопорушення, у відношенні якого вступило в силу рішення компетентного правоохоронного органу чи посадової особи.

Цей принцип не застосовується у випадках, коли те саме протиправне діяння виступає підставою для залучення до різних видів відповідальності. Наприклад, особа, засуджена до позбавлення волі за крадіжку, одночасно зобов'язується відшкодувати матеріальний збиток потерпілому. У даному випадку застосовуються два види санкцій: штрафна – у виді позбавлення волі і правовідновлювальна – у вигляді обов'язку відшкодувати матеріальний збиток. Прикладом протиправного діяння, за скоєння якого можуть застосовуватися два види штрафних санкцій, служить дрібна крадіжка, вчинена особою за місцем роботи. Застосування до особи мір адміністративного стягнення дає підставу роботодавцю звільнити працівника з роботи;

Принцип доцільності відповідальності полягає у відповідності міри впливу, яка застосовується до правопорушника, цілям юридичної відповідальності. Тобто міра відповідальності повинна бути такою, щоб вона сприяла виправленню та перевихованню правопорушника. Якщо ж мета юридичної відповідальності досягнута, то доцільність припускає пом'якшення відповідальності або навіть звільнення від неї у випадках малозначності правопорушення, відсутності шкідливих наслідків тощо.

3.4. Загальні положення щодо притягнення юристів до юридичної відповідальності

За вчинення посадового або іншого проступку юрист-практик (суддя, слідчий, прокурор, адвокат, нотаріус та ін.) несе відповідальність згідно з чинним законодавством при дотриманні встановлених гарантій його недоторканності. Дисциплінарна відповідальність працівників юридичної

служби будь-якого профілю наступає у випадку порушення ними дисциплінарних статутів, вчинення дисциплінарних проступків. Всі сфери юридичної діяльності мають визначені режими притягнення працівників до відповідальності.

Відповідальність юристів може бути загальною або пов'язаною з професійною діяльністю. Загальна відповідальність (юридична, моральна тощо) має непрофесійний характер і наступає на загальних підставах. *Дисциплінарна відповідальність є одним з видів юридичної відповідальності, до якої юрист притягується за вчинення дисциплінарного проступку, тобто за порушення:*

- законодавства при виконанні професійних функцій;
- присяги, яка їм прийнята;
- вимог статуту відповідного об'єднання юристів.

За вчинений дисциплінарний проступок до юристів застосовуються такі дисциплінарні стягнення:

- попередження;
- догана;
- пониження кваліфікаційного класу;
- пониження у посаді та звільнення з посади;
- зупинення на певний строк дії свідоцтва (ліцензії) про право на заняття приватною юридичною практичною діяльністю або його анулювання.

За порушення вимог деонтологічних кодексів (кодексів честі, раритетів, канонів етики тощо) передбачається дисциплінарна відповідальність, що визначається кваліфікаційними комісіями професійних об'єднань юристів. При цьому враховуються всі обставини зробленого проступку, його вага і збиток, заподіяний престижу професії. Проступком, що ганьбить честь і гідність юриста-професіонала, признається така дія або бездіяльність, що хоча і не є злочинною, але за своїм характером несумісна з високим званням судді, адвоката, нотаріуса, слідчого та ін. За вчинення

такого проступку кваліфікаційна комісія (колегія) може припинити повноваження юриста (судді, адвоката, нотаріуса) у порядку, що передбачається законом.

Так, закон передбачає, що підставою юридичної (дисциплінарної) відповідальності є вчинення дисциплінарного проступку – протиправної, винної (навмисної або необережної) дії або бездіяльності – зазіханні на службову дисципліну в державному органі внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх службових обов'язків; порушенні заборон і обмежень, зловживанні правами; вчиненні проступку, що ганьбить його як державного службовця і дискредитує орган, де він працює.

До загальних правил притягнення юристів до дисциплінарної відповідальності відносяться такі:

- за кожний дисциплінарний проступок накладається лише одне дисциплінарне стягнення;
- дисциплінарне стягнення до юриста застосовується не пізніше шести місяців після виявлення проступку, не беручи до уваги час тимчасової непрацездатності або перебування його у відпустці;
- якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення юриста не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, він вважається таким, що не має дисциплінарного стягнення;
- дисциплінарне стягнення може бути достроково знято відповідною комісією.

Рішення про накладення дисциплінарного стягнення може бути оскаржене вищою кваліфікаційно-дисциплінарній комісії, вищому державному органу або в судовому порядку. Так, рішення про накладення стягнення адвокату може бути оскаржене протягом 3 місяців у Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури або в судовому порядку.

Якщо юристом не було допущено навмисного порушення закону чи несумлінності, що потягло за собою істотні наслідки, то скасування або зміна рішення, яке прийняв юрист, невизнання його дій або неприйняття доказів,

тлумачень нормативно-правових актів не тягнуть за собою його дисциплінарної відповідальності.

За дисциплінарні проступки, які потягли за собою істотні негативні наслідки приватні юристи можуть бути позбавлені права на здійснення професійних повноважень, а юристи-державні посадові особи звільнені з посади, наприклад, суддю може бути звільнено з посади в порядку дисциплінарного провадження за неналежне виконання обов'язків, якщо до нього раніше застосовувались дисциплінарні стягнення; грубе порушення службових обов'язків; вчинення аморального проступку, не сумісного з зайняттям посади судці; порушення вимог, передбачених Законом України «Про судоустрій та статус суддів»; з підстав, передбачених пунктами 4, 5 та 7 статті 40 Кодексу законів про працю України.

Питання про дисциплінарну відповідальність юристів вирішуються, як правило, кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями. Наприклад, дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури утворюється у складі 9 членів, до неї входять 5 адвокатів, 2 судді, по одному представнику від управління юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласної, Київської і Севастопольської міської державної адміністрації, відділення Спілки адвокатів України. У роботі кваліфікаційно-дисциплінарної комісії з правом дорадчого голосу можуть брати участь вчені-юристи та народні депутати.

Рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності приймається відкритим голосуванням двома третинами голосів від загальної кількості членів палати. Рішення на притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності можуть бути оскаржені до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури, яка утворюється при Кабінеті Міністрів України. До її складу входять по одному представнику від кожної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Верховного Суду України, Міністерства юстиції України, Спілки адвокатів України.

Скарги щодо рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів та прокурорів розглядаються Вищою Радою юстиції, яка також вносить подання Президенту України про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад, чи розглядає справи і приймає рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності, а також здійснює дисциплінарне провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів.

Розгляд дисциплінарної справи юриста чи дисциплінарне провадження здійснюється в установленому нормативно-правовими актами порядку і включає: перевірку даних про дисциплінарний проступок; відкриття дисциплінарного провадження; розгляд дисциплінарної справи; прийняття рішення.

За наслідками перевірки складається висновок з викладенням фактів і обставин, виявлених під час перевірки, і пропозицій. Підставами для порушення дисциплінарного провадження щодо юриста (за виключенням заяв та повідомлень, які є анонімними або не містять конкретних відомостей про проступки юристів) можуть бути:

- подання управлінь юстиції за наслідками перевірки заяв і повідомлень громадян;
- подання судів, посадових осіб державних органів, установ, організацій, органів місцевого і регіонального самоврядування;
- повідомлення в засобах масової інформації тощо.

Відповідальність юриста виражається не тільки у виконанні дисциплінарного покарання. Відповідальність повинна полягати в тому, що юрист і без покарання відчуває так би мовити «розкаяння совісті», якщо підвів колектив або з його провини (недбалості) постраждав законослухняний громадянин. ***Бути деонтологічно (етично) відповідальним – це, насамперед, визнавати і захищати цінності співтовариства юристів, сприяти реалізації його цілей.***

ДОДАТКИ

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

(Генеральна Асамблея ООН 10 грудня 1948 року – Док.ООН/PES/217 А)

(Витяг) *

() Текст надається російською мовою, яка є офіційною мовою
Організації Об'єднаних Націй.*

ВСЕОБЩАЯ ДЕКЛАРАЦИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Преамбула

принимая во внимание, что народы Объединенных Наций подтвердили в Уставе (995_010) свою веру в основные права человека, в достоинство и ценность человеческой личности и в равноправие мужчин и женщин и решили содействовать социальному прогрессу и улучшению условий жизни при большей свободе; и принимая во внимание, что государства-члены обязались содействовать, в сотрудничестве с Организацией Объединенных Наций, всеобщему уважению и соблюдению прав человека и основных свобод; и принимая во внимание, что всеобщее понимание характера этих прав и свобод имеет огромное значение для полного выполнения этого обязательства;

Генеральная Ассамблея

провозглашает настоящую всеобщую Декларацию прав человека в качестве задачи, к выполнению которой должны стремиться все народы и все государства с тем, чтобы каждый человек и каждый орган общества, постоянно имея в виду настоящую Декларацию, стремились путем просвещения и образования содействовать уважению этих прав и свобод и обеспечению, путем национальных и международных прогрессивных мероприятий, всеобщего и эффективного признания и осуществления их как среди народов государств – членов Организации, так и среди народов территорий, находящихся под их юрисдикцией.

Статья 1

Все люди рождаются свободными и равными в своем достоинстве и правах. Они наделены разумом и совестью и должны поступать в отношении друг друга в духе братства.

Статья 2

Каждый человек должен обладать всеми правами и всеми свободами, провозглашенными настоящей Декларацией, без какого бы то ни было различия, как-то в отношении расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного, сословного или иного положения.

Кроме того, не должно проводиться никакого различия на основе политического, правового или международного статуса страны или территории, к которой человек принадлежит, независимо от того, является ли эта территория независимой, подопечной, самоуправляющейся или как-либо иначе ограниченной в своем суверенитете.

Статья 3

Каждый человек имеет право на жизнь, свободу и на личную неприкосновенность.

Статья 4

Никто не должен содержаться в рабстве или в подневольном состоянии; рабство и работорговля запрещаются во всех их видах.

Статья 5

Никто не должен подвергаться пыткам или жестоким, бесчеловечным или унижающим его достоинство обращению и наказанию.

Статья 6

Каждый человек, где бы он ни находился, имеет право на признание его правосубъектности.

Статья 7

Все люди равны перед законом и имеют право, без всякого различия, на равную защиту закона. Все люди имеют право на равную защиту от какой бы то ни было дискриминации, нарушающей настоящую Декларацию, и от какого бы то ни было подстрекательства к такой дискриминации.

Статья 8

Каждый человек имеет право на эффективное восстановление в правах компетентными национальными судами в случаях нарушения его основных прав, предоставленных ему конституцией или законом.

Статья 9

Никто не может быть подвергнут произвольному аресту, задержанию или изгнанию.

Статья 10

Каждый человек, для определения его прав и обязанностей и для установления обоснованности предъявленного ему уголовного обвинения, имеет право, на основе полного равенства, на то, чтобы его дело было рассмотрено гласно и с соблюдением всех требований справедливости независимым и беспристрастным судом.

Статья 11

1. Каждый человек, обвиняемый в совершении преступления, имеет право считаться невиновным до тех пор, пока его виновность не будет установлена законным порядком путем гласного судебного разбирательства, при котором ему обеспечиваются все возможности для защиты.

2. Никто не может быть осужден за преступление на основании совершения какого-либо деяния или за бездействие, которые во время их совершения не составляли преступления по национальным законам или по международному праву. Не может также налагаться наказание более тяжкое, нежели то, которое могло быть применено в то время, когда преступление было совершено.

Статья 12

Никто не может подвергаться произвольному вмешательству в его личную и семейную жизнь, произвольным посягательствам на неприкосновенность его жилища, тайну его корреспонденции или на его честь и репутацию. Каждый человек имеет право на защиту закона от такого вмешательства или таких посягательств.

Статья 13

1. Каждый человек имеет право свободно передвигаться и выбирать себе местожительство в пределах каждого государства.

2. Каждый человек имеет право покидать любую страну, включая свою собственную, и возвращаться в свою страну.

Статья 26

1. Каждый человек имеет право на образование. Образование должно быть бесплатным по меньшей мере в том, что касается начального и общего образования. Начальное образование должно быть обязательным. Техническое и профессиональное образование должно быть общедоступным, и высшее образование должно быть одинаково доступным для всех на основе способностей каждого.

2. Образование должно быть направлено к полному развитию человеческой личности и к увеличению уважения к правам человека и основным свободам. Образование должно содействовать взаимопониманию, терпимости и дружбе между всеми народами, расовыми

и религиозными группами и должно содействовать деятельности Организации Объединенных Наций по поддержанию мира.

3. Родители имеют право приоритета в выборе вида образования для своих малолетних детей.

Статья 29

1. Каждый человек имеет обязанности перед обществом, в котором только и возможно свободное и полное развитие его личности.

2. При осуществлении своих прав и свобод каждый человек должен подвергаться только таким ограничениям, какие установлены законом исключительно с целью обеспечения должного признания и уважения прав и свобод других и удовлетворения справедливых требований морали, общественного порядка и общего благосостояния в демократическом обществе.

3. Осуществление этих прав и свобод ни в коем случае не должно противоречить целям и принципам Организации Объединенных Наций.

Статья 30

Ничто в настоящей Декларации не может быть истолковано, как предоставление какому-либо государству, группе лиц или отдельным лицам права заниматься какой-либо деятельностью или совершать действия, направленные к уничтожению прав и свобод, изложенных в настоящей Декларации.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ, КАСАЮЩИЕСЯ РОЛИ ЮРИСТОВ ПРИНЯТЫ ВОСЬМЫМ КОНГРЕССОМ ООН ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРЕСТУПНОСТИ И ОБРАЩЕНИЮ С ПРАВОНАРУШИТЕЛЯМИ

Гавана 27 августа – 7 сентября 1990 года

(Выдержки)

Доступ к юристам юридическим услугам

1. Каждый человек имеет право обратиться к любому юристу за помощью для защиты и отстаивания его прав и защиты его на всех стадиях уголовного разбирательства.

2. Правительство обеспечивает эффективные процедуры и гибкие механизмы эффективного и равного доступа к юристам для всех лиц.

3. Правительства обеспечивают предоставление достаточных финансовых и иных средств для оказания юридических услуг бедным и, в случае необходимости, другим лицам, находящимся в неблагоприятном положении.

Специальные гарантии в вопросах уголовного правосудия

5. Правительства обеспечивают, чтобы компетентные власти немедленно информировали каждого человека о его праве пользоваться помощью юриста по своему выбору при аресте или задержании либо при обвинении его в совершении уголовного преступления.

7. Кроме того, правительства обеспечивают, чтобы все арестованные или задержанные лица, независимо от того, предъявлено ли им обвинение в совершении уголовного преступления или нет, получали немедленный доступ к юристу и в любом случае не позднее, чем через сорок восемь часов с момента ареста или задержания.

Квалификация и подготовка кадров

9. Правительства, профессиональные ассоциации юристов и учебные заведения обеспечивают надлежащую квалификацию и подготовку юристов и знание ими профессиональных идеалов и моральных обязанностей, а также прав человека и основных свобод, признанных национальным и международным и международным правом.

Функции и обязанности

12. Юристы при всех обстоятельствах сохраняют честь и достоинство, присущие их профессии, как ответственные сотрудники в области отправления правосудия.

13. По отношению к своим клиентам юристы выполняют следующие функции:

а) консультирование клиентов в отношении их юридических прав и обязанностей и работы правовой системы в той мере, в какой это касается юридических прав и обязанностей клиентов;

б) оказание клиентам помощи любыми доступными средствами и принятие законодательных мер для защиты их или их интересов;

в) оказание, в случае необходимости, помощи клиентам в судах, трибуналах или административных органах.

14. Защищая права своих клиентов и отстаивая интересы правосудия, юристы должны содействовать защите прав человека и основных свобод, признанных национальным и международным правом, и во всех случаях действовать независимо и добросовестно в соответствии с законом и признанными нормами и профессиональной этикой юриста.

Гарантии в отношении выполнения юристами своих обязанностей

17. В тех случаях, когда возникает угроза безопасности юристов в результате выполнения ими своих функций, власти обеспечивают им надлежащую защиту.

18. Юристы не отождествляются со своими клиентами или интересами своих клиентов в результате выполнения ими своих функций.

19. Компетентные органы обязаны обеспечивать юристам достаточно заблаговременный доступ к надлежащей информации досье и документам, находящимся в их распоряжении или под их контролем, с тем чтобы юристы имели возможность оказывать эффективную юридическую помощь своим клиентам. Такой доступ должен обеспечиваться как только в этом появляется необходимость.

Свобода убеждений и ассоциаций

23. Юристы, как и другие граждане, имеют право на свободу выражения мнения, убеждений и собраний. В частности, они имеют право принимать участие в общественных дискуссиях по вопросам, касающимся права, отправления правосудия и поощрения и защиты прав человека, и быть членами местных, национальных или международных организаций или создавать их и принимать участие в их заседаниях, не подвергаясь ограничению своей профессиональной деятельности вследствие своих законных действий или членства в законной организации.

Профессиональные ассоциации юристов

24. Юристы имеют право создавать и являться членами самостоятельных профессиональных ассоциаций, представляющих их интересы, способствующих их непрерывному образованию и подготовке и защищающих их профессиональные интересы.

Дисциплинарные меры

26. Юристы через свои соответствующие органы или законодательные органы разрабатывают в соответствии с национальным законодательством и обычаями и признанными международными стандартами и нормами кодексы профессионального поведения юристов.

27. Обвинения или жалобы в отношении юристов, выступающих в своем профессиональном качестве, подлежат скорейшему и объективному рассмотрению в соответствии с надлежащей процедурой. Юристы имеют право на справедливое разбирательство дела, включая право на помощь юриста по своему выбору.

29. Все дисциплинарные меры определяются в соответствии с кодексом профессионального поведения и другими признанными стандартами и профессиональной этикой юриста и в свете настоящих принципов.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВИХ ОРГАНІВ

Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї
від 29 листопада та 13 грудня 1985 року

(Витяг)

Враховуючи, що в Статуті Організації Об'єднаних Націй народи світу заявляють, зокрема, про свою рішучість створити умови, за яких можна дотримуватися справедливості, щоб забезпечити міжнародне співробітництво в заохоченні і розвитку поваги до прав людини і основних свобод без будь-якої різниці,

враховуючи, що в Загальній декларації прав людини втілені, зокрема, принципи рівності перед законом, презумпції невинності і права на справедливий і відкритий судовий розгляд компетентним, незалежним і неупередженим судом, заснованим відповідно до закону,

враховуючи, що Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права гарантують також право бути судженим без невинувинуваної затримки,

урядам слід було б брати до уваги і шанувати в межах свого національного законодавства і практики, доводити до відома суддів, адвокатів, працівників виконавчих і законодавчих органів і широкої громадськості такі основні принципи, сформульовані для того, щоб допомогти державам-членам у вирішенні завдань забезпечення і зміцнення незалежності судових органів.

Незалежність судових органів

1. Незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її.

2. Судові органи володіють компетенцією стосовно всіх питань судового характеру і мають виняткове право вирішувати, чи входить передана їм справа до їхньої встановленої законом компетенції.

5. Кожна людина має право на судовий розгляд у звичайних судах або трибуналах, які застосовують встановлені юридичні процедури. Не повинні утворюватися трибунали, що не застосовують встановлені належним чином юридичні процедури, з метою підміни компетенції звичайних судів або судових органів.

6. Принцип незалежності судових органів дає судовим органам право і вимагає від них забезпечення справедливого ведення судового розгляду і дотримання прав сторін.

Свобода слова та асоціацій

8. Відповідно до Загальної декларації прав людини члени судових органів, як і інші громадяни, користуються свободою слова, віровизнання, асоціацій та зборів; однак, керуючись такими правами, судді повинні поводитись завжди таким чином, щоб забезпечити повагу до своєї посади і зберегти неупередженість і незалежність судових органів.

9. Судді володіють свободою організовувати асоціації суддів чи інші організації та вступати до них для оборони своїх інтересів, удосконалення професійної підготовки і збереження своєї судової незалежності.

Кваліфікація, підбір і підготовка

10. Особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підбору і кваліфікацію в галузі права.

Умови служби та термін повноважень

11. Термін повноважень суддів, їх незалежність, безпеку, відповідну винагороду, умови служби, пенсії і вік виходу на пенсію повинні належним чином гарантуватися законом.

13. Підвищення суддів на посаді там, де є така система, слід здійснювати на основі об'єктивних факторів, зокрема здібностей, моральних якостей і досвіду.

Професійна таємниця та імунітет

15. Судді зобов'язані зберігати професійну таємницю щодо своєї роботи та конфіденційної інформації, отриманої в ході виконання ними своїх обов'язків, за винятком відкритих судових розглядів, і їх не можна примушувати давати свідчення з таких питань.

Покарання, усунення від посади і звільнення

17. Звинувачення або скарга, що надійшла на суддю в ході виконання ним своїх судових і професійних обов'язків, повинні бути невідкладно і безсторонньо розглянуті згідно з відповідною процедурою. Суддя має право на відповідність і справедливий розгляд. На початковому етапі розглядання скарги має проводитись конфіденційно, якщо суддя не звернеться з проханням про інше.

18. Судді можуть бути тимчасово усунуті від посади або звільнені тільки з причин їх нездатності виконувати свої обов'язки чи поведінки, невідповідної до посади, яку вони займають.

19. Усі процедури покарання, усунення від посади і звільнення мусять визначитися відповідно до встановлених правил судової поведінки.

КОДЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СУДДІ (Затверджено V з'їздом суддів України 24.10.2002)

Зазначені в цьому Кодексі норми спрямовані на вирішення етичних питань, пов'язаних зі статусом судді. Ці норми не можуть застосовуватись як підстави дисциплінарної відповідальності суддів і визначати ступінь їх провини. Разом з тим судді мають прагнути додержувати їх у своїй професійній, громадській діяльності та приватному житті заради утвердження незалежності й неупередженості судової влади, зміцнення її авторитету в суспільстві.

Стаття 1

Суддя повинен бути прикладом законослухняності, неухильно додержувати присяги й завжди поводитися так, щоб зміцнювати віру громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду.

Стаття 2

Суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя. Він не вправі використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб.

Стаття 3

Суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.

Стаття 4

Суддя вправі брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитетові суду і не можуть вплинути на здійснення правосуддя.

Стаття 5

Суддя повинен старанно й неупереджено виконувати покладені на нього обов'язки і підтримувати свою професійну компетентність на належному рівні.

Стаття 6

Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи в закритому судовому засіданні. Він не може робити публічні заяви,

коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили.

Стаття 7

Суддя повинен здійснювати судочинство в межах та в порядку, визначених процесуальним законом, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб.

Стаття 8

Суддя у визначеному законом порядку надає засобам масової інформації можливість одержувати відомості, виключаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету суду та статусу судді.

Стаття 9

Суддя при здійсненні правосуддя не повинен допускати проявів учасниками процесу чи іншими особами неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо.

Стаття 10

Суддя має утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до втрати віри в рівність професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя.

Стаття 11

Суддя, що перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від поведінки, дій або висловлювань, які можуть призвести до втрати віри в рівність статусу суддів і в те, що професійні судді колективно управляють внутрішньою діяльністю судів.

Стаття 12

Суддя має докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною.

КОДЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123

Виконання покладених на прокуратуру завдань потребує від її працівників високого професіоналізму, неупередженості, чесності, порядності та здатності протистояти намаганням неправомірного впливу на їхню службову діяльність.

Сприяє утвердженню таких особистих та ділових якостей має Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури (далі - Кодекс), метою якого є визначення основних принципів і моральних норм, якими повинні керуватися працівники прокуратури при виконанні своїх службових обов'язків та поза службою.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Завдання Кодексу

Завданнями Кодексу є:

- забезпечення ефективного здійснення працівниками прокуратури своїх професійних обов'язків на підставі додержання принципів верховенства права, законності, суспільної моралі та високої культури;
- підвищення авторитету органів прокуратури та сприяння зміцненню довіри громадян до них;

- створення умов для розвитку у працівників прокуратури почуття справедливості, відповідальності, відданості справі, додержання загальнолюдських моральних цінностей, запобігання проявам корупції;

- формування принципової морально-правової позиції у взаєминах з колегами по службі та керівництвом.

Стаття 2. Дія Кодексу за колом осіб та у часі

Дія цього Кодексу поширюється на всіх працівників органів прокуратури, науково-навчальних закладів та інших установ прокуратури, які мають класні чини, а також стажистів на посадах прокурорів прокуратури або слідчих.

Вимоги Кодексу є обов'язковими з моменту призначення на посаду та ознайомлення з його положеннями, про що робиться письмовий запис в особовій справі працівника прокуратури.

Стаття 3. Правове регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки працівника прокуратури

Правову основу регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки працівників прокуратури становлять Конституція України, закони України «Про прокуратуру», «Про правила етичної поведінки», «Про захист суспільної моралі», «Про засади запобігання і протидії корупції», процесуальне законодавство, Дисциплінарний статут прокуратури України, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України з питань, що стосуються органів прокуратури та державної служби, накази Генерального прокурора України та цей Кодекс.

Нормативною базою у цій сфері є також міжнародно-правові документи, в тому числі Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і рішення Європейського Суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн – членів Ради Європи у 2005 році та інші.

Стаття 4. Основні принципи професійної етики та поведінки працівників прокуратури

Професійна діяльність працівників прокуратури ґрунтується на принципах:

- верховенства права та законності;
- поваги до прав і свобод людини і громадянина;
- незалежності та самостійності;
- політичної неупередженості та нейтральності;
- толерантності;
- рівності перед законом, презумпції невинуватості;
- справедливості та об'єктивності;
- професійної честі і гідності, формування довіри до прокуратури;
- конфіденційності;
- прозорості службової діяльності;
- утримання від виконання незаконних рішень чи доручень;
- недопущення конфлікту інтересів;
- компетентності та професіоналізму;
- зразковості поведінки та дисциплінованості.

Розділ II

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКА ПРОКУРАТУРИ

Стаття 5. Дотримання принципів верховенства права та законності

Професійна діяльність працівника прокуратури має ґрунтуватися на неухильному дотриманні конституційних принципів верховенства права та законності.

При здійсненні повноважень він зобов'язаний діяти законно та в межах своєї компетенції своєчасно вживати вичерпних заходів до усунення порушень закону, від кого б вони не виходили.

Працівник прокуратури у кримінальному провадженні має бути переконаний, що всі проведені слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії та зібрані докази дають достатні підстави для звинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення. У процесуальній діяльності він не може використовувати докази, одержані незаконним шляхом.

Стаття 6. Повага до прав і свобод людини і громадянина

При виконанні службових обов'язків працівник прокуратури має поважати права та свободи людини і громадянина відповідно до вітчизняних та міжнародних правових норм, усвідомлюючи, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Працівник прокуратури повинен ставитися до громадян справедливо, уважно, доброзичливо та неупереджено згідно із загальнолюдськими принципами моралі.

Стаття 7. Незалежність та самостійність, політична неупередженість та нейтральність, толерантність

При виконанні службових обов'язків працівник прокуратури має бути незалежним від будь-якого впливу, тиску чи втручання в його професійну діяльність, у тому числі органів влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, зобов'язаний активно, у визначений законодавством спосіб, протистояти спробам посягання на його незалежність.

У прийнятті конкретних рішень він повинен бути самостійним та керуватися лише вимогами закону, оцінкою отриманої інформації, морально-етичними принципами професії та своїми переконаннями, відмежовуватися від будь-яких корисливих та приватних інтересів, політичного впливу, тиску з боку громадськості та засобів масової інформації.

Працівник прокуратури зобов'язаний виконувати свої службові повноваження політично неупереджено та нейтрально, не використовувати їх в інтересах політичних партій або окремих політиків, громадських об'єднань.

Працівник прокуратури має толерантно і з повагою ставитися до расової, національної приналежності, мови, традицій і звичаїв інших осіб, а також їх політичних та релігійних переконань, якщо вони не спрямовані на розпалення расової, національної, політичної та релігійної ворожнечі.

Стаття 8. Рівність перед законом. Презумпція невинуватості

Працівник прокуратури має дотримуватися принципів рівності всіх перед законом, не допускати жодних проявів дискримінації.

У процесі кримінального провадження він не повинен вчиняти дій, що можуть бути сприйняті як порушення принципу презумпції невинуватості, має враховувати всі обставини, незалежно від того, свідчать вони проти підозрюваного (обвинуваченого) чи на його користь, вживати заходів для гарантування права обвинуваченої особи на справедливий судовий розгляд.

Стаття 9. Справедливість та об'єктивність

Працівник прокуратури зобов'язаний діяти справедливо, неухильно дотримуючись вимог закону щодо підстав, порядку та умов реалізації конституційних повноважень прокуратури, бути об'єктивним у своїх стосунках з органами влади, громадськістю та окремими особами. Він має усвідомлювати соціальну значущість прокурорської діяльності, міру відповідальності перед суспільством у забезпеченні захисту прав людини і громадянина та відстоюванні інтересів держави.

Працівник прокуратури має прагнути досягнення справедливого балансу між правами та свободами особи і загальними інтересами суспільства.

Він повинен дотримуватися пріоритету інтересів: представляючи інтереси держави у відносинах з іншими особами, зобов'язаний діяти виключно в інтересах держави.

Стаття 10. Професійна честь і гідність. Формування довіри до прокуратури

Працівник прокуратури повинен постійно дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність.

У разі поширення неправдивих відомостей, які принижують його честь, гідність і ділову репутацію, за необхідності вживати заходів до спростування такої інформації, у тому числі в судовому порядку. Сприяти йому в цьому зобов'язані керівники відповідних прокуратур.

Своєю самовідданістю, неупередженістю, сумлінним виконанням службових обов'язків сприяти підвищенню авторитету прокуратури та зміцненню довіри громадян до неї.

Стаття 11. Конфіденційність. Прозорість службової діяльності

Працівник прокуратури зобов'язаний забезпечувати конфіденційність інформації, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень, крім тих випадків, коли законом передбачено право чи обов'язок розкривати таку інформацію. Особливу увагу приділяти питанням обмеження доступу до персональних даних громадян.

Водночас для забезпечення прозорості службової діяльності він не має права відмовляти фізичним чи юридичним особам у своєчасному наданні повної і достовірної інформації, у тому числі щодо його діяльності чи прийнятих ним рішень, якщо це передбачено законом.

Стаття 12. Утримання від виконання незаконних рішень чи доручень

Працівник прокуратури повинен утримуватися від виконання рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать законодавству або становлять загрозу охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державним або суспільним інтересам. Правомірність надання керівництвом рішень чи доручень працівник прокуратури оцінює самостійно.

У разі надходження таких рішень чи доручень працівник прокуратури повинен негайно в письмовій формі повідомити про це керівника відповідного органу чи установи прокуратури, а якщо такі рішення чи доручення містять ознаки кримінального або корупційного правопорушення, він має повідомити про це в порядку, передбаченому законодавством.

Стаття 13. Недопущення конфлікту інтересів

Працівник прокуратури, незважаючи на особисті інтереси, повинен вживати всіх можливих заходів щодо недопущення конфлікту інтересів, не допускати вчинення дій чи бездіяльності, які можуть його спричинити або створити враження про наявність такого конфлікту.

Працівник прокуратури, який обіймає керівну посаду, не може прямо чи опосередковано спонукати у будь-який спосіб підпорядкованих працівників до прийняття рішень, вчинення дій або бездіяльності на користь своїх особистих інтересів та/або інтересів третіх осіб.

У разі виникнення конфлікту інтересів працівник прокуратури зобов'язаний діяти відповідно до вимог Закону України „Про прокуратуру”.

Стаття 14. Професійність

Працівник прокуратури повинен постійно підвищувати свій загальноосвітній та професійний рівень, культуру спілкування, виявляти ініціативу, відповідальне ставлення та творчий підхід до виконання своїх службових обов'язків, фахово орієнтуватися у чинному законодавстві, вдосконалювати свої знання, передавати свій досвід колегам.

Він має усвідомлювати, що його діяльність оцінюється з урахуванням рівня підготовки, знання законодавства, компетентності, ініціативності, комунікативних здібностей, здатності вчасно і якісно виконувати службові обов'язки та завдання.

Стаття 15. Зразковість поведінки та дисциплінованість

При виконанні службових обов'язків працівник прокуратури має дотримуватися загальноприйнятих норм моралі та поведінки, бути взірцем доброчесності, вихованості і культури. Порушення трудової та виконавської дисципліни, непристойна поведінка є неприпустимими для працівника прокуратури і тягнуть за собою у відповідних випадках передбачену законом відповідальність.

Працівник прокуратури повинен використовувати ввірене йому службове майно бережливо та лише за призначенням.

Стаття 16. Декларування майна та доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру. Недопущення проявів корупції. Запобігання одержанню неправомірної вигоди або дарунка (пожертви)

Працівник прокуратури в установленому Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» порядку щороку подає за місцем роботи декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру.

Він має неухильно дотримуватись обмежень і заборон, передбачених антикорупційним законодавством, не допускати будь-яких проявів корупції.

У разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або дарунка (пожертви), незважаючи на особисті інтереси, працівник прокуратури невідкладно вживає заходів, передбачених Законом України «Про правила етичної поведінки».

Стаття 17. Вимоги до зовнішнього вигляду прокурора

Публічний характер діяльності працівника прокуратури та перебування під постійною увагою з боку суспільства покладає на нього особливі вимоги щодо відповідного зовнішнього вигляду.

Працівник прокуратури під час виконання службових обов'язків має дотримуватися ділового стилю одягу, який відрізняється офіційністю, стриманістю та акуратністю, а також встановленого порядку носіння форменого одягу.

Використання невідповідної форменої атрибутики та носіння під час служби неохайного одягу є неприпустимим.

Розділ III

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПОЗАСЛУЖБОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКА ПРОКУРАТУРИ

Стаття 18. Недопущення поведінки, що може зашкодити репутації

Працівник прокуратури не має права використовувати своє службове становище в особистих інтересах або в інтересах інших осіб.

У разі явного порушення закону, очевидцем якого став працівник прокуратури, він вживає усіх можливих, передбачених законодавством заходів для припинення протиправних дій та притягнення винних осіб до відповідальності.

Працівнику прокуратури слід уникати особистих зв'язків, фінансових і ділових взаємовідносин, що можуть вплинути на неупередженість і об'єктивність виконання професійних обов'язків, скомпрометувати високе звання працівника прокуратури, не допускати дій, висловлювань і поведінки, які можуть зашкодити його репутації та авторитету прокуратури, викликати негативний громадський резонанс.

Поза службою поводити себе коректно і пристойно. При з'ясуванні будь-яких обставин з представниками правоохоронних і контролюючих органів не використовувати свій службовий статус, у тому числі посвідчення працівника прокуратури з метою ухилення від відповідальності.

Стаття 19. Обмеження щодо участі працівника прокуратури у політичній діяльності та сумісництва

Працівник прокуратури не може належати до політичних партій, об'єднань та рухів, брати участь у будь-якій політичній діяльності, передвиборній агітації та залучати до них

підпорядкованих працівників, демонструвати свої політичні переконання та вчиняти інші дії, що можуть бути розцінені як його особливе ставлення до певної політичної сили.

Він не має права суміщати виконання своїх службових обов'язків з іншою діяльністю, крім визначеної законодавством.

Стаття 20. Ставлення до релігії

Працівник прокуратури має право вільно визначати своє ставлення до релігії, брати участь у діяльності релігійних об'єднань, які діють на законних підставах і діяльність яких не спрямована на розпалення расової, політичної, національної та релігійної ворожнечі, не допускаючи їхнє втручання у свої службові справи.

Розділ IV ВЗАЄМОВІДНОСИНИ

Стаття 21. Взаємовідносини з органами державної влади та органами місцевого самоврядування

Працівник прокуратури не повинен втручатися в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, крім випадків, коли їх рішення, дії чи бездіяльність суперечать законодавству та потребують заходів прокурорського реагування. Він має у межах повноважень співпрацювати з ними при виконанні своїх службових обов'язків і здійсненні заходів щодо зміцнення законності і правопорядку, якщо це не суперечить принципу його незалежності, має додержуватися вимог законодавства щодо членства в колегіальних органах.

Стаття 22. Взаємовідносини з правоохоронними органами

У взаємовідносинах із співробітниками правоохоронних органів працівник прокуратури зобов'язаний бути коректним, тактовно та виважено виявляти вимогливість і принциповість, що базуються на вимогах закону.

Стаття 23. Взаємовідносини з органами судової влади

З метою забезпечення справедливого та об'єктивного правосуддя працівник прокуратури у відносинах із суддями та присяжними повинен дотримуватися взаємоповаги, усвідомлюючи важливість спільних завдань щодо утвердження в суспільстві верховенства права та законності.

Працівник прокуратури не може неправомірно впливати на здійснення правосуддя, у тому числі шляхом спілкування з представниками судової влади поза офіційною процедурою взаємовідносин у рамках відповідного провадження.

Оцінка дій суддів та законності судових рішень може публічно надаватися працівником прокуратури лише в межах і порядку, встановлених законодавством.

Стаття 24. Взаємовідносини з іншими учасниками судочинства

У відносинах з іншими учасниками судочинства працівник прокуратури повинен дотримуватися ділового стилю спілкування, виявляти принциповість і витримку, під час судового розгляду має демонструвати коректність, неупередженість та повагу до учасників судового процесу, не може вступати у будь-які поза процесуальні стосунки з ними.

Працівник прокуратури не має права залишати поза увагою поведінку інших учасників процесу, включаючи головуєчого у судовому засіданні, яка суперечить закону, порушує права і свободи громадян, та повинен реагувати на ці прояви у порядку, передбаченому законодавством.

Він має уважно ставитися до гарантування права особи на захист, дотримання адвокатської таємниці, не повинен перешкоджати передбаченому законом спілкуванню підозрюваного та обвинуваченого з адвокатом.

Стаття 25. Взаємовідносини із засобами масової інформації

Працівник прокуратури повинен з повагою ставитися до діяльності представників засобів масової інформації щодо висвітлення роботи органів прокуратури, а також

сприяти їм в отриманні достовірної інформації в установленому законом порядку. Утримуватися від офіційних висловлювань, міркувань та оцінок з питань, розгляд яких не належить до його компетенції. Дотримуватися етики публічних виступів і вимог щодо надання службової та конфіденційної інформації.

Офіційні (письмові та усні) виступи працівника прокуратури у засобах масової інформації мають бути достовірними та виваженими, зважаючи на те, що вони можуть розцінюватись як офіційна позиція прокуратури, а дискусії вестися у коректній формі, не підриваючи авторитету органів прокуратури.

Стаття 26. Взаємовідносини у колективах прокуратур

Взаємини між працівниками прокуратури в їх колективах повинні ґрунтуватися на засадах товариського партнерства, взаємоповаги і взаємодопомоги.

У стосунках між собою працівники прокуратури повинні уникати проявів недобррозичливого ставлення один до одного, спрямовуючи свої зусилля на виконання покладених на прокуратуру завдань

Об'єктивна публічна критика недоліків у роботі колег має поєднуватися з повагою, толерантністю, стриманістю і ввічливістю.

Стаття 27. Взаємовідносини керівного складу органів прокуратури з підпорядкованими працівниками

У відносинах з підпорядкованими працівниками керівники всіх рівнів мають поєднувати принциповість та вимогливість з повагою та доброзичливістю, не допускати грубощів та приниження людської гідності.

Керівний склад органів прокуратури повинен:

- здійснювати добір підпорядкованих працівників, об'єктивно враховуючи їхні моральні, професійні та ділові якості;
- сприяти творчому підходу працівників прокуратури до виконання своїх функцій, заохочувати їхню ініціативу, проявляти повагу до висловлюваних ними правових позицій;
- бути справедливим і об'єктивним в оцінці роботи підпорядкованих працівників, використовуючи їх моральне і матеріальне стимулювання, у тому числі щодо їхнього просування по службі;
- не спонукати працівників до виконання доручень, які виходять за межі їх службових обов'язків, вчинення протиправних дій, не допускати необґрунтованого притягнення до дисциплінарної відповідальності, звільнення, створення перешкод у просуванні по службі, фактів необ'єктивного підходу до оцінки їх професійних, ділових та особистих якостей;
- сприяти утвердженню в колективах товариської взаємодопомоги, позитивного морально-психологічного клімату;
- забезпечувати додержання підпорядкованими працівниками вимог цього Кодексу, зокрема шляхом організації його вивчення та практичного застосування.

Стаття 28. Взаємовідносини з громадянами

Захищаючи права і законні інтереси громадян, працівник прокуратури, у межах компетенції, повинен уважно розглядати їх звернення відповідно до вимог закону, принципів справедливості та людяності, уникати проявів бюрократизму, формалізму, бездушного ставлення до потреб особи. Неприпустимими є прояви зверхності, зневажливого ставлення до громадян.

У відносинах з громадянами поза службою працівник прокуратури має бути взірцем законослухняності, добропорядності, додержання загальноновизнаних норм моралі та поведінки.

Розділ V

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОДЕКСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ

Стаття 29. Оцінка дотримання норм професійної етики та поведінки

Оцінка дотримання правил професійної етики та поведінки працівника прокуратури може надаватися під час проведення атестації, при вирішенні питань щодо підвищення по службі, присвоєння класного чину, підготовці характеристик та рекомендацій, зарахуванні до кадрового резерву на керівні та вищі посади, а також в інших необхідних випадках.

Стаття 30. Наслідки порушення вимог цього Кодексу

Відповідно до Закону України „Про прокуратуру” працівники прокуратури зобов’язані неухильно дотримуватися вимог цього Кодексу. Їх порушення тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

З’ясування обставин за фактом порушення проводиться згідно з вказівкою керівника відповідного органу прокуратури, у необхідних випадках проводиться перевірка за процедурою, передбаченою Дисциплінарним статутом прокуратури України та Інструкцією про порядок проведення службового розслідування в органах прокуратури України.

У разі відсутності підстав для юридичної відповідальності працівника прокуратури керівником органу прокуратури до нього може бути застосований такий захід морального впливу, як застереження про припинення неетичної поведінки з попередженням про можливість застосування дисциплінарного стягнення, про що оголошується колективу прокуратури чи відповідного структурного підрозділу та складається протокол.

Резолюція 690 (1979) о принятии ДЕКЛАРАЦИИ О ПОЛИЦИИ

Принята Парламентской Ассамблеей 8 мая 1979 года

Ассамблея,

1) *принимая во внимание*, что для полного осуществления прав человека и основных свобод, гарантированных Европейской конвенцией по правам человека и другими национальными и международными документами, основным условием является наличие мирного общества, пользующегося преимуществами порядка и общественной безопасности;

2) *принимая во внимание*, что в этой связи во всех государствах-членах полиция играет жизненно важную роль, что она вынуждена действовать в условиях, связанных с риском для сотрудников, и что выполнение ими своих обязанностей еще более осложнено, когда нет четко определенных правил поведения;

3) *считая*, что в должности полицейского не могут работать лица, которые, находясь на службе в полиции, нарушили права человека, или лица, работавшие в подразделениях полиции, расформированных в связи с антигуманной практикой;

4) *считая*, что повсеместное принятие правил профессиональной этики полиции с учетом прав человека и основных свобод будет способствовать совершенствованию европейской системы по защите прав и основных свобод человека;

5) *считая*, что сотрудникам полиции необходима активная моральная и физическая поддержка общества, которому они служат;

6) *считая*, что сотрудники полиции должны пользоваться тем же статусом и правами, что и работники государственной гражданской службы;

7) *полагая*, что было бы целесообразным сформулировать правила поведения сотрудников полиции в случае войны или других чрезвычайных ситуаций и в случае оккупации иностранной державой;

8) *принимает* следующую Декларацию о полиции, которая является неотъемлемой частью данной резолюции;

9) *порушает* своему Комитету по парламентским и общественным связям и своему Комитету по правовым вопросам, а также Генеральному секретарю Совета Европы придать максимальную огласку этой Декларации.

Приложение

Декларация о полиции

А. ЭТИКА¹

1. Полицейский должен выполнять возложенные на него законом обязанности по защите своих сограждан и общества от насилия, грабежа и других общественно опасных действий, как это установлено законом.

2. Полицейский должен действовать честно, беспристрастно и с чувством собственного достоинства. В частности, он должен воздерживаться от всех проявлений коррупции и решительно противодействовать им.

3. Дисциплинарные взыскания, пытки и другие формы негуманного или унижающего обращения или наказания запрещаются при любых обстоятельствах. Сотрудник полиции не должен повиноваться или исполнять любой приказ или инструкцию, предписывающие подобные меры.

4. Полицейский должен исполнять указания, изданные надлежащим образом его вышестоящим начальником, но он должен воздерживаться от выполнения указаний, если ему известно или должно быть известно о том, что они незаконны.

5. Полицейский должен противодействовать фактам нарушения закона. В случае, когда правонарушение может непосредственно повлечь причинение непоправимого и серьезного ущерба, он должен незамедлительно принять все возможные меры по предотвращению такого правонарушения.

6. При отсутствии угрозы причинения непосредственного и непоправимого ущерба он должен принять меры по предотвращению последствий этого правонарушения или его рецидива путем доклада о сложившейся ситуации своим непосредственным начальникам. Если это не приведет к желаемым результатам, он может обратиться к вышестоящему руководству.

7. Никакие уголовные и дисциплинарные меры наказания не могут быть применимы в отношении полицейского, отказавшегося выполнять незаконный приказ.

8. Полицейский не должен оказывать содействия в розыске, аресте, охране или конвоировании лиц, которые, не будучи подозреваемыми в совершении незаконных действий, тем не менее разыскиваются, задерживаются или преследуются в связи с их расовой, религиозной или политической принадлежностью.

9. Полицейский должен нести личную ответственность за свои собственные действия и за незаконные действия или бездействие, совершенные по его указанию.

10. Должна существовать четкая цепочка указаний. Всегда должна иметься возможность установления начальника, ответственного в конечном итоге за действия или бездействие того или иного полицейского.

11. Законодательство должно предусматривать систему правовых гарантий и мер, направленных на защиту от ущерба, который может быть вызван действиями полиции.

12. При исполнении своих обязанностей полицейский должен действовать решительно для достижения цели, предписанной или допущенной законом, но при этом применять силу только в разумных пределах.

13. Полицейские должны получать ясные и четкие указания по поводу порядка и обстоятельств применения оружия.

14. Полицейский, охраняющий лицо, нуждающееся в медицинском уходе, должен обеспечить такой уход со стороны медперсонала и в случае необходимости принять меры по спасению жизни и здоровья этого лица. Он должен следовать

предписаниям врачей и других компетентных медицинских работников при передаче задержанного под медицинское наблюдение.

15. Полицейский должен сохранять тайну всех секретных материалов, попадающих в поле его внимания, если выполнение обязанностей или правовые нормы не предписывают иного.

16. Полицейский, выполняющий положения данной Декларации, имеет право на активную моральную и физическую поддержку общества, которому он служит.

В. СТАТУС

1. Полиция является государственной службой, созданной в соответствии с законом, в обязанности которой входит поддержание и охрана правопорядка.

2. Любой гражданин, отвечающий определенным требованиям, может поступить на работу в полицию.

3. Полицейский должен пройти в полном объеме общую подготовку, профессиональную и служебную подготовку, а также получить соответствующий инструктаж по социальным проблемам, демократическим свободам, правам человека, и в частности по Европейской конвенции по правам человека.

4. Профессиональные, психологические и материальные условия, в которых полицейский должен выполнять свои обязанности, в свою очередь должны защищать его честь, достоинство и беспристрастность.

5. Полицейский имеет право на повышенную заработную плату с учетом особых факторов несения службы, таких как повышенный риск и ненормированный рабочий график.

6. Полицейские должны иметь право создания профессиональных организаций, а также вступления в них и активного участия в их деятельности. Они, кроме того, могут принимать активное участие в деятельности других организаций.

7. Профессиональная организация полиции должна гарантировать своим представителям право:

— принимать участие в обсуждении вопросов, касающихся профессионального статуса сотрудников полиции;

— обращаться к руководству подразделений полиции для получения консультаций;

— возбуждать судопроизводство в интересах группы сотрудников полиции, отдельного полицейского.

8. Членство в профессиональной полицейской организации и активное участие в ее деятельности не должно наносить ущерб какому-либо сотруднику полиции.

9. В случае дисциплинарного или уголовного преследования, возбужденного в отношении сотрудника полиции, он имеет право высказаться в свою защиту и воспользоваться услугами адвоката. Решение должно быть принято в разумные сроки. Он также должен иметь возможность воспользоваться помощью профессиональной организации, к которой принадлежит.

10. Полицейский, в отношении которого были применены дисциплинарные меры или назначено наказание, должен иметь право обжалования их в независимом и беспристрастном суде.

11. Полицейский должен пользоваться такими же правами перед судом или трибуналом, как и всякий обычный гражданин.

С. ВОЙНА И ДРУГИЕ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА. ОККУПАЦИЯ ИНОСТРАННОЙ ДЕРЖАВОЙ²

1. Полицейский должен продолжать выполнять свои задачи по защите граждан и собственности во время войны и вражеской оккупации в интересах гражданского населения.

В связи с этим он не должен иметь статуса "воюющей Стороны", и к нему не должны применяться положения III Женевской конвенции от 12 августа 1949 года.

2. Положения IV Женевской конвенции от 12 августа 1949 года, касающиеся защиты гражданских лиц во время войны, распространяются на гражданскую полицию.

3. Оккупирующая Сторона не должна давать указания сотрудникам полиции по выполнению задач, не предусмотренных пунктом 1 настоящего раздела.

4. В период оккупации полицейский не должен:

— принимать участие в действиях, направленных против членов движения сопротивления;

— принимать участие в осуществлении мер, направленных на использование населения для военных целей и для охраны военных объектов.

5. Если полицейский уходит в отставку в период вражеской оккупации в связи с тем, что он принуждается к выполнению незаконных распоряжений, противоречащих интересам гражданского населения, как было описано выше, и в связи с тем, что он не видит для себя другого выхода, сразу после окончания оккупации он должен быть восстановлен в должности полицейского без ущерба его личным правам и доходам, которые полагались бы ему, если бы он оставался в полиции.

6. В период оккупации и после ее окончания никакие карательные или дисциплинарные санкции не могут налагаться на полицейского, который добросовестно выполнил указание власти, считающейся в то время законной, и когда выполнение такого указания входило в обязанности данного полицейского.

7. Оккупирующая Сторона не должна привлекать к дисциплинарной или судебной ответственности полицейских по причине того, что они исполняли приказы, отданные законными властями, до оккупации.

1) Разделы "А" и "В" Декларации распространяются на всех сотрудников и организации, включая такие органы, как секретные службы, военная полиция, вооруженные силы или милиция, выполняющие полицейские функции, которые ответственны за правоохранительную деятельность, расследование правонарушений, охрану общественного порядка и государственной безопасности.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ЭТИКИ ПОЛИЦЕЙСКОЙ СЛУЖБЫ

Утверждены 9 мая 1979 г. резолюцией № 690 Парламентской Ассамблеи Совета Европы

Полицейский должен выполнять определенные законом обязанности, которые закон на него возлагает через посредство задач защиты своих сограждан и общества против насилия, хищений и других деяний, наносящих вред. Эта статья однозначно связывает полицейского с правом. Власть закона лежит в основе всякого демократического общества. Задача полицейского и его ответственная обязанность — уважать закон и поддерживать его.

Каждый полицейский обязан исполнять свой долг честно, беспристрастно и с достоинством. В особенности он должен всячески настойчиво противиться и избегать всех видов коррупции. Определения понятия коррупции не существует, однако каждый полицейский знает, где она начинается. Избежание взяток и коррупции имеет исключительную важность, ибо когда полиция коррумпирована, эта коррупция рано или поздно распространяется и на остальную часть общества.

Массовые казни, пытки и другие формы антигуманного или унижительного обращения или наказания невзирая ни на какие обстоятельства, запрещены. Полицейский обязан не уважать и не выполнять любой приказ или распоряжение, содержащие меры подобного характера. Определять наказание есть обязанность судебных органов, поэтому полиция не должна противозаконным образом брать на себя эту функцию. В особенности полиция не

должна принимать участие в массовых казнях или других мероприятиях столь же жестокого характера. Этот запрет настолько значителен, что полицейский, даже в тех случаях, когда приказ о подобных мероприятиях отдается вышестоящими инстанциями, обязан ему не повиноваться.

Полицейский обязан добросовестно выполнять приказания, отданные его начальником, однако любое распоряжение не подлежит исполнению, если он узнает или знает о его незаконном характере. Эта статья расширяет ту область всякого распоряжения. Которую полиция не должна исполнять. Подлинный смысл этой статьи заключается прежде всего в подчеркивании того, что полицейский, будучи членом иерархизированной и подчиненной строгой дисциплине организации, в подавляющем большинстве случаев автоматически выполняет распоряжения, отданные ему начальником. Во многих случаях немедленное выполнение приказа, когда он направлен на защиту закона, необходимо. Однако когда полицейский осознает, что приказ незаконен, он должен его не исполнять.

Полицейский должен противостоять нарушениям закона. В том случае, когда допускается нарушение, в результате чего личности причиняется непосредственный или невозмещаемый и существенный вред, он обязан, используя все свои возможности, безотлагательно принять меры.

Когда же совершенное нарушение не дает оснований опасаться прямого или же невозмещаемого и существенного вреда, он обязан позаботиться о том, чтобы это нарушение не имело последствий или же повторения, в целях чего он докладывает о случившемся своему начальнику. В том случае, если его доклад оставлен без внимания, он может обратиться в вышестоящие инстанции. Эта статья касается существенных нарушений закона. Декларация различает два вида нарушений. В первом случае речь идет о непосредственном или невозмещаемом существенном вреде — таком, как массовая казнь. Здесь полицейский должен сам принимать немедленно меры. Другие случаи — это когда нарушения, по-видимому, не причиняют непосредственный или же невозмещаемый существенный вред. При этих обстоятельствах полицейский должен доложить о правонарушении своему начальнику и дается ход мерам пресечения судебного характера.

Полицейский, отказывающийся выполнять противозаконное распоряжение, не должен подвергаться дисциплинарным наказаниям или отдаваться под суд. Статья 7 необходимо вытекает из статьи 4. Когда в отданном противозаконном наказании выхолащивается подлинная сущность Полицейской декларации, полицейский, не выполнивший это приписание, не должен за свои действия подвергаться наказанию. Еще раз подчеркивается: эта статья направлена на то, чтобы все правомерные приказы безусловно выполнялись; вместе с тем она обязывает полицейского, не выполнившего приказание, чтобы он указал на основания своего неподчинения.

Полицейский, осуществляющий слежку, задержание, охрану или транспортировку, не должен сотрудничать с лицами, которые хотя пока не находятся под подозрением, но по отношению к которым начинают совершаться противоправные действия из-за их расовой принадлежности, религиозных или политических убеждений — такие как преследования и угроза ареста. Здесь ему приходится находить компромисс между двумя точками зрения. С одной стороны, он не сможет терпеть, чтобы граждане подвергались преследованию за их расовую принадлежность, религиозные или политические убеждения. Он должен четко и ясно поступать как служащий полиции: например, должен отказаться оказывать содействие при аресте евреев, осуществлявшемся во время второй мировой войны. С другой стороны, он должен знать, что сегодня многие преступления совершаются по скрытым политическим причинам. В Ирландии около 40% преступлений объясняется так называемыми политическими мотивами. В соответствии с подлинным смыслом статьи 8 Декларации он должен стремиться к тому, чтобы стало возможным подвергаться общепринятым наказаниям членов определенной политической организации, находящейся под подозрением и возлагать на нее ответственность за особо тяжкие преступления, такие, например. Как подкладывание бомб. Особенно это

рекомендуется при розыске террористов. Кроме того это приобретает особенную важность, когда совершенное преступление подпадает под сферу уголовного права. Данная статья стремится подчеркнуть, что полицейский не должен подвергать человека аресту только за то, что он является евреем или членом политической партии. Одновременно статья указывает на то, что когда полиция имеет основание подозревать какое-то лицо в совершении уголовно наказуемого деяния, то она не должна воздерживаться от активного преследования личности из-за его расовой принадлежности, политических или религиозных убеждений. Борьба против преступности и терроризма не может вестись ценой утери великих гражданских свобод, которые Европа завоевала в столь тяжелой борьбе. В действительности зачастую целью террористов является разрушение общества, поэтому общество вынуждено бороться против беспорядков террористическими методами. Так начинается катастрофический развал цивилизованного общества. Отсюда мы должны охранять политические и религиозные свободы и расовую терпимость и в то же время мы обязываем всеми силами бороться против террористических акций.

Полицейский лично ответственен как за свои собственные действия так и за те действия, которые он в соответствии с приказанием исполняет или не исполняет в том случае, если они не согласуются с законом. Существует простое, но имеющее огромный смысл положение. Оно еще раз возвеличивает английскую правовую доктрину и развенчивает теории. Оно гласит, что полицейский позади незнакомого начальства благополучен будет, а под невразумительными инструкциями прикрыт будет. Это положение совершенно недвусмысленно характеризует ответственность отдельного полицейского. Несомненно, это тяжелая ноша. однако она, тем не менее, придает ему силу. Пожалуй, следует добавить, что эта статья об ответственности отдельного полицейского подчеркивает, что при этом, однако, не исключается ответственность его начальников. Отсюда следует, что полицейский может быть привлечен к уголовной ответственности. Как правило, он не может, вместе с тем, быть привлеченным к ответственности в соответствии с гражданским кодексом за действия, связанные с применением власти при исполнении служебного долга и приведшие к нарушению уличного движения. Естественно, во всех случаях превышения и злоупотребления исполнительной властью ответственность несет государство.

Должны существовать четкие границы компетенции отдачи распоряжений. Это необходимо для того, чтобы начальник смог определить, за какое действие или бездействие полицейский, в конечном счете, является ответственным. Четкое определение компетенции — в интересах самого полицейского. Эта статья выступает как директивная установка для законодателя и властей и не направлена на отдельного полицейского. В Комитете по вопросам права было обращено внимание на то, что в Нидерландах полиция подчинена двум учреждениям: Министерству юстиции и Министерству внутренних дел. При такой системе возникает опасность, что полиция при получении противоречивых распоряжений будет стремиться создать свою собственную версию.

Законодательство должно предусмотреть систему законных гарантий и правовых средств против всяческого ущерба, который может последовать в результате действий полиции.

При исполнении своих обязанностей полицейский должен применять все имеющиеся у него права для достижения законно необходимых и разрешенных целей; вместе с тем он не должен применять большее насилие, чем это предписывается для подобного случая. При исполнении своего служебного долга полиция бывает вынуждена при случае прибегать к насилию. При этом важно подчеркнуть, что полиция не имеет разрешения на применение насилия, хотя определения, что такое насилие, каковы его границы — не может быть дано; крайне важно подчеркнуть что полиция только в исключительных обстоятельствах имеет право прибегнуть к силе и то лишь в разумной степени. Краеугольным камнем полноты власти, предоставленной полицейским, должно быть

положение о том что авторитет полиции в обществе в немалой степени зависит от тех способов, которые она применяет при исполнении своих обязанностей.

Полицейский должен иметь четкие и исчерпывающие инструкции в отношении способов применения оружия и обстоятельств, при которых он может его применять. В Комитете по вопросам права отмечено, что обычный полицейский в Ирландии и в Соединенном Королевстве не вооружен. К нему эта статья не имеет отношения. Однако в этих странах существует также и вооруженная полиция и в других странах-членах ООН полиция вообще вооружена — там эта статья будет воспринята как полезная.

Полицейский, арестовавший человека, нуждающегося в медицинской помощи, обязан обеспечить ему эту помощь посредством привлечения медицинского персонала, а в случае необходимости принять меры к сохранению его жизни и здоровья. Он должен выполнять указания врачей и другого медицинского персонала, когда данный арест осуществляется под медицинским контролем.

Полицейский должен все дела конфиденциального характера, о которых он становится информированным, сохранять в тайне; это требование продолжает существовать и в дальнейшем, когда исполнение им служебного долга или предписаний закона осуществляется в другом месте.

Эта статья должна быть прокомментирована посредством следующего инцидента, происшедшего в Нидерландах несколько лет назад. Один член парламента был задержан за вождение автомобиля в состоянии алкогольного опьянения. Когда полицейский производил осмотр машины, то он обнаружил, что в его портфеле имеется текст речи, направленной против злоупотребления алкоголем. Полицейский сделал эту речь достоянием прессы и тем самым основательно скомпрометировал саму речь и нанес существенный ущерб политической карьере этого человека.

В Комитете по вопросам права было установлено, что имеются полицейские, которые за быструю передачу информации в другие руки получают определенную мзду. Подобная практика является крайне нежелательной, поскольку она чревата коррупцией (см. статью 2) и порождает в самой полиции атмосферу нервозности и подозрительности.

Полицейский, выполняющий требования настоящей Декларации имеет право претендовать на действительную материальную и моральную поддержку от общества, которому он служит.

Хорошие отношения между полицией и общественностью играют важную роль. Никакой полицейский не сможет успешно и в интересах населения выполнять свои задачи, если он не пользуется действительной моральной и материальной поддержкой со стороны общества, в котором он работает. В сожалению, в большинстве стран-членов ООН отношения между полицией и общественностью ухудшаются. Будем надеяться, что настоящая Декларация сможет содействовать их улучшению.

ЕВРОПЕЙСКИЙ КОДЕКС ПОЛИЦЕЙСКОЙ ЭТИКИ
*Рекомендация Rec.(2001)10 Принята Комитетом министров
Совета Европы 19 сентября 2001 года*

(Выдержки)

**СОВЕТ ЕВРОПЫ
КОМИТЕТ МИНИСТРОВ**

*Комитет министров, в соответствии со статьей 15.b Устава Совета Европы,
Напоминая, что целью Совета Европы является осуществление более тесного союза
между его членами;*

*Помня, что одной из целей Совета Европы является также содействие верховенству
права, которое является основой для любой по-настоящему демократической системы*

*Считая, что система уголовной юстиции играет определяющую роль в защите
верховенства права и что полиция должна играть в этой системе важнейшую роль*

*Сознавая необходимость для всех государств-членов эффективно бороться с
преступностью как в национальном, так и в международном масштабе*

*Считая, что действия полиции в значительной степени ведутся в тесном контакте с
населением и что их эффективность зависит от поддержки населения;*

*Признавая, что большинство полицейских служб Европы – наряду с обеспечением
соблюдения закона – играют определенную социальную роль и оказывают определенные
услуги в рамках общества;*

*Будучи убеждены, что доверие населения к полиции тесно связано с позицией и
поведением полиции по отношению к этому населению и в особенности с соблюдением
полицией человеческого достоинства и основных свобод и прав человека в том виде, в
каком они, в частности, закреплены в Европейской конвенции о правах человека;*

*Принимая во внимание принципы, сформулированные в Кодексе поведения
Организации Объединенных Наций для лиц, ответственных за применение законов, и
резолюции Парламентской Ассамблеи Совета Европы по Декларации о полиции;*

*Помня о принципах и нормах, изложенных в законах о полиции – с точки зрения
уголовного, гражданского и публичного права, а также прав человека – в том виде, в
каком они были приняты Комитетом министров, а также содержатся в решениях и
постановлениях Европейского суда по правам человека и в принципах, принятых
Комитетом по предупреждению пыток и бесчеловечного или унижающего достоинство
обращения и наказания;*

*Признавая разнообразие полицейских структур, а также средств организации
деятельности полиции в Европе;*

*Принимая во внимание необходимость определить единые европейские направления и
принципы в области общих целей, функционирования и ответственности полиции для
обеспечения безопасности и соблюдения прав человека в демократических обществах,
регулируемых принципом верховенства права,*

*Рекомендует правительствам государств-членов руководствоваться в их внутреннем
законодательстве и практике, а также в их кодексах поведения для полиции принципами,
изложенными в Европейском кодексе полицейской этики, приведенном в приложении к
настоящей рекомендации, с целью обеспечения постепенного введения их в практику и
возможно более широкого их распространения.*

*Приложение к Рекомендации Rec(2001)10
Определение сферы применения*

Этот кодекс применяется к традиционным подразделениям и службам государственной полиции или к иным разрешенным и/или контролируемым публичными властями органам, главной целью которых является обеспечение поддержания закона и порядка в гражданском обществе и которым государство разрешает для достижения этой цели использовать силу и/или специальные полномочия.

I. Цели полиции.

1. Основными целями полиции в демократическом обществе, регулируемом принципом верховенства права, являются:

- обеспечение общественного спокойствия, соблюдения закона и порядка в обществе;
- защита и соблюдение основных прав и свобод человека в том виде, в котором они закреплены, в частности, в Европейской конвенции о правах человека;
- предупреждение преступности и борьба с ней;
- выявление преступности;
- оказание помощи и услуг населению.

II. Правовые основы полиции.

2. Полиция является государственным органом, который должен учреждаться законом.

3. Полицейские операции всегда должны проводиться в соответствии с внутренним законодательством страны и с теми международными нормами, с которыми страна согласилась.

4. Регулирующее полицию законодательство должно быть доступным для граждан и достаточно ясным и конкретным; при необходимости оно должно дополняться иными нормативными актами – также ясными и доступными для граждан.

5. Сотрудники полиции подпадают под действие тех же законов, что и обычные граждане; исключения из этого принципа могут быть оправданы только тогда, когда они направлены на обеспечение нормальной деятельности полиции в демократическом обществе.

III. Полиция и система уголовной юстиции.

6. Необходимо установить четкое различие между ролью полиции и прокуратуры, судебной системы и пенитенциарной системы; полиция не должна иметь никаких контрольных полномочий над этими органами.

7. Полиция должна строго соблюдать принцип независимости и беспристрастности судей; в частности, полиция не должна ни выдвигать возражений против законно вынесенных решений или постановлений судов, ни препятствовать их исполнению.

8. Полиция в принципе не должна выполнять судебных функций. Любое делегирование судебных полномочий полиции должно быть ограниченным и предусмотренным законом. Всегда должна существовать возможность опротестовать в суде любое действие, решение или бездействие полиции в отношении прав граждан.

9. Необходимо обеспечивать надлежащее функциональное сотрудничество между полицией и прокуратурой. В тех странах, где полиция подчинена прокуратуре или следственным судьям, она должна получать четкие инструкции относительно приоритетов в области уголовных расследований и проведения этих расследований.

Полиция должна информировать следственных судей или прокуратуру о том, как осуществляются их инструкции и, в частности, должна регулярно отчитываться о ходе расследования уголовных дел.

10. Полиция должна с уважением относиться к роли адвокатов защиты в уголовном судопроизводстве, а при необходимости – содействовать реальному осуществлению права на юридическую помощь, особенно в отношении лишенных свободы лиц.

11. Полиция не должна подменять собой сотрудников пенитенциарных учреждений за исключением случаев, когда необходимо принятие срочных мер.

IV. Организация структур полиции.

А. Общие положения.

12. Полиция должна быть организована так, чтобы ее сотрудники пользовались уважением населения как профессионалы, на которых возложено обеспечение исполнения закона, и как лица, оказывающие услуги.

13. Полиция должна осуществлять свои полицейские функции в гражданском обществе, действуя под ответственным руководством гражданских властей.

14. Полиция и сотрудники полиции, работающие в форме, как правило, должны быть легко узнаваемыми.

15. Полиция должна пользоваться достаточной оперативной независимостью по отношению к другим государственным органам при исполнении возлагаемых на нее задач, за которые она несет полную ответственность.

16. Сотрудники полиции на всех должностных уровнях должны лично отвечать за свои действия, бездействия или за отдаваемые подчиненным приказы.

17. Организация полиции должна включать четко определенную субординацию. Во всех случаях должно быть возможным установление начальника, ответственного в последней инстанции за действия или бездействия сотрудника полиции.

18. Организация полиции должна быть направлена на развитие нормальных отношений с населением, а при необходимости – на реальное сотрудничество с другими организациями, органами местного самоуправления, неправительственными организациями и другими представителями населения, включая этнические меньшинства.

19. Службы полиции должны быть готовы предоставлять населению объективную информацию о своей деятельности, не разглашая при этом конфиденциальных сведений. Должны быть выработаны основные направления по регулированию отношений со средствами массовой информации.

20. Организация полицейских служб должна предусматривать эффективные меры для обеспечения неподкупности сотрудников полиции и соответствующего их поведения при исполнении ими своих обязанностей – в особенности, в отношении соблюдения основных прав и свобод человека, закрепленных, в частности, в Европейской конвенции о правах человека.

21. На всех уровнях полицейских служб должны действовать эффективные меры по предотвращению коррупции и борьбе с ней.

В. Квалификация, набор и обеспечение заинтересованности сотрудников полиции.

22. Сотрудники полиции, независимо от их уровня на момент поступления на работу в полицию, должны набираться на основе их компетентности и профессионального опыта, которые должны быть сориентированы на цели полиции.

23. Сотрудники полиции должны быть в состоянии проявлять рассудительность, открытость, зрелость, чувство справедливости, коммуникативные способности, а при необходимости – руководящие и организационные качества. Кроме того, они должны хорошо разбираться в социальных, культурных и общинных проблемах.

24. Лица, признанные виновными в тяжких правонарушениях, не должны осуществлять полицейских функций.

25. Процедуры приема на службу должны быть основаны на объективных и недискриминационных критериях, прием должен осуществляться после необходимой проверки кандидатур. Кроме того, следует применять политику набора мужчин и женщин, представляющих различные составляющие общества, в том числе этнические меньшинства, так как конечной целью является такой состав сотрудников полиции, который отражает то общество, на службе которого они находятся.

С. Подготовка сотрудников полиции.

26. Подготовка сотрудников полиции, которая должна строиться на основополагающих принципах – демократии, верховенстве права и защите прав человека, должна разрабатываться в соответствии с целями полиции.

27. Общая подготовка сотрудников должна быть максимально открытой для общества.

28. Желательно, чтобы за первоначальной общей подготовкой следователи регулярные периоды повышения квалификации, а при необходимости – специальная подготовки и обучение руководящей и управленческой деятельности.

29. Практическая подготовка относительно применения силы и допустимых его пределов с точки зрения принципов, установленных в области прав человека – в частности, в Европейской конвенции о правах человека и в соответствующей правоприменительной практике, должна быть составной частью профессиональной подготовки полицейских на всех уровнях.

30. В профессиональную подготовку полицейских должна входить и необходимость борьбы с расизмом и ксенофобией.

D. Права сотрудников полиции

31. Как правило, сотрудники полиции должны пользоваться теми же гражданскими и политическими правами, что и остальные граждане. Ограничения этих прав возможны лишь в тех случаях, когда они необходимы для осуществления функций полиции в демократическом обществе в соответствии с законом и с Европейской конвенцией о правах человека.

32. Сотрудники полиции как государственные служащие должны пользоваться максимально широким набором социальных и экономических прав. В частности, они должны иметь право создавать представительные органы или участвовать в них, право получать соответствующее вознаграждение, право на социальную защиту и на специфические меры по охране здоровья и безопасности с учетом специфики работы полиции.

33. Любые дисциплинарные меры в отношении сотрудника полиции должны подлежать контролю со стороны независимого органа или суда.

34. Государственная власть должна поддерживать сотрудников полиции в случае необоснованных обвинений против них в связи с исполнением ими их функций.

V. Руководящие принципы деятельности/операций полиции.

A. Руководящие принципы деятельности/операций полиции: общие принципы

35. Полиция должна при проведении всех своих операций уважать право любого человека на жизнь.

36. Полиция не должна ни при каких обстоятельствах осуществлять, поощрять или допускать никаких пыток, никаких случаев бесчеловечного или унижающего достоинства обращения или наказания.

37. Полиция может применять силу только в случаях абсолютной необходимости и только для достижения законных целей.

38. Полиция должна систематически проверять законность планируемых ей операций.

39. Сотрудники полиции должны выполнять приказы, законно отдаваемые их начальниками, но обязаны воздерживаться от выполнения тех из них, которые явно являются незаконными, и докладывать о них, не опасаясь в подобных случаях никаких санкций.

40. Полиция должна выполнять свои задачи справедливо, руководствуясь, в частности, принципами беспристрастности и недискриминационного подхода.

41. Полиция не должна нарушать прав каждого человека на уважение его частной жизни, за исключением случаев абсолютной необходимости и только для достижения законных целей.

42. Сбор, хранение и использование полицией данных личного свойства должны соответствовать международным принципам защиты данных и, в частности, ограничиваться тем, что необходимо для достижения законных, справедливых и конкретных целей.

43. При выполнении своих функций полиция всегда должна помнить об основных правах каждого человека – таких, как свобода мысли, совести, религии, выражения мнения, мирных собраний, передвижения, и праве на уважение своей собственности.

44. Сотрудники полиции должны действовать честно и уважительно по отношению к населению, особо учитывая ситуацию лиц, относящихся к наиболее уязвимым группам.

45. Сотрудники полиции при проведении своих операций, как правило, должны иметь возможность доказать свою принадлежность к составу полиции и свой профессиональный статус.

46. Сотрудники полиции должны бороться с любыми проявлениями коррупции в полиции. Они должны информировать своих начальников и другие компетентные органы о любых случаях коррупции в полиции.

В. Руководящие принципы деятельности/операций полиции: особые ситуации

1. Полицейское расследование.

47. Полицейское расследование должно быть основано как минимум на разумных подозрениях о том, что совершено или будет совершено правонарушение.

48. Полиция должна соблюдать принцип, согласно которому любое лицо, обвиняемое в уголовном правонарушении, должно считаться невиновным до тех пор, пока оно не будет призвано виновным судом, и пользоваться некоторыми правами – в частности, правом быть проинформированным в кратчайшие сроки о выдвигаемом против него обвинении, и готовить свою защиту – как лично, так и с помощью адвоката по своему выбору.

49. Полицейские расследования должны быть объективными и справедливыми. В них должны учитываться специфические потребности таких лиц, как дети, подростки, женщины, члены меньшинств – в том числе этнических меньшинств, или уязвимые люди, и они должны быть соответствующим образом адаптированы к ситуации.

50. С учетом изложенных в статье 48 настоящего документа принципов следует установить основные направления проведения допросов в полиции. В частности, следует удостовериться, что эти допросы производятся на справедливой основе, то есть допрашиваемые проинформированы о причинах допроса и о других относящихся к делу фактах. Содержание полицейских допросов должно систематически записываться и храниться.

51. Полиция должна осознавать специфические потребности свидетелей и соблюдать некоторые правила, относящиеся к защите свидетелей и помощи им в течение расследования, особенно при наличии риска запугивания свидетелей.

52. Полиция должна обеспечивать жертвам преступности необходимую им поддержку, помощь и информацию без какой бы то ни было дискриминации.

53. Полиция должна обеспечивать устный или письменный перевод в течение всего полицейского расследования.

1. Арест/задержание полицией.

54. Срок лишения свободы должен быть максимально ограниченным, и при задержании должны учитываться достоинство, уязвимость и личные потребности каждого лишаемого свободы лица. Данные по каждому задержанию должны заноситься в специальный реестр.

55. Полиция должна в максимально короткий срок по национальному законодательству информировать любое лишаемое свободы лицо о причинах его задержания и о любых выдвигаемых против него обвинениях; она должна также незамедлительно информировать любое лишаемое свободы лицо о процедуре, применимой к его делу.

56. Полиция должна гарантировать безопасность содержащихся под стражей лиц, следить за состоянием их здоровья, обеспечивать им удовлетворительные гигиенические условия и соответствующее питание. Камеры для содержания под стражей в полиции

должны быть разумного размера, иметь соответствующие освещение и вентиляцию и быть оборудованы так, чтобы давать возможность для отдыха.

57. Задержанные полицией лица должны иметь право на то, чтобы об их задержании было сообщено третьему лицу по их выбору, на доступ к адвокату и на медицинский осмотр – по возможности, врачом по их выбору.

58. Полиция по мере возможности должна содержать отдельно тех, кто задержан по подозрению в совершении уголовного правонарушения и тех, кто задержан по другим причинам. Как правило, следует отделять мужчин от женщин, а также совершеннолетних задержанных от несовершеннолетних.

VI. Ответственность полиции и контроль за ней.

59. Полиция должна отвечать перед государством, гражданами и их представителями. Она должна быть объектом эффективного внешнего контроля.

60. Контроль государства над полицией должен быть распределен между законодательной, исполнительной и судебной ветвями власти.

61. Органы государственной власти должны разработать эффективные и беспристрастные процедуры обжалования действий полиции.

62. Следует поощрять создание механизмов ответственности, основанных на контактах и взаимопонимании между населением и полицией.

63. В государствах-членах должны быть выработаны деонтологические кодексы полиции, а соответствующие органы должны следить за их соблюдением.

VII. Исследования и сотрудничество в международном масштабе.

64. Государства-члены должны содействовать работе по исследованиям о полиции, независимо от того, проводятся ли они самой полицией или внешними институтами.

65. Следует развивать международное сотрудничество по вопросам полицейской этики и тем ее аспектам, которые связаны с правами человека.

66. Средства для развития изложенных в настоящей рекомендации принципов и их применение должны быть предметом пристального внимания со стороны Совета Европы.

КОДЕКС ПОВЕДЕНИЯ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ ПО ПОДДЕРЖАНИЮ ПРАВОПОРЯДКА

Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН 17 декабря 1979 г.

Генеральная Ассамблея,

учитывая, что цели, провозглашенные в Уставе Организации Объединенных Наций, включают осуществление международного сотрудничества в поощрении и развитии уважения к правам человека и основным свободам для всех, без различия расы, пола, языка и религии,

ссылаясь, в частности, на Всеобщую декларацию прав человека и Международные пакты о правах человека

ссылаясь также на Декларацию о защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания, принятую Генеральной Ассамблеей в ее резолюции 3452 (XXX) от 9 декабря 1975 года,

принимая во внимание, что характер функций по поддержанию правопорядка в защиту общественного порядка и то, каким образом они осуществляются, оказывают непосредственное воздействие на качество жизни отдельных лиц, а также всего общества в целом,

сознавая важность задачи, которую добросовестно и с достоинством осуществляют должностные лица по поддержанию правопорядка в соответствии с принципами прав человека,

памятуя, однако, о возможных злоупотреблениях, которые связаны с осуществлением этих обязанностей,

признавая, что введение кодекса поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка является лишь одной из нескольких важных мер по предоставлению гражданам, обслуживаемым должностными лицами по поддержанию правопорядка, защиты их прав и интересов,

сознавая, что существуют дополнительные важные принципы и предпосылки гуманного осуществления функций по поддержанию правопорядка, а именно, что:

а) как и все другие учреждения системы уголовного правосудия, каждый орган охраны порядка должен представлять общественность в целом, нести перед ней ответственность и быть ей подотчетным,

б) эффективное поддержание этических норм среди должностных лиц по поддержанию правопорядка зависит от существования хорошо продуманной, повсеместно принятой и гуманной системы законов,

с) каждое должностное лицо по поддержанию правопорядка является частью системы уголовного правосудия, цель которой состоит в предотвращении преступности и борьбе с ней, и что поведение каждого должностного лица этой системы оказывает воздействие на всю систему,

д) от каждого органа по охране порядка в соответствии с основной предпосылкой любой профессии необходимо требовать осуществления самоконтроля в полном соответствии с принципами и нормами, изложенными в настоящем документе, и что действия должностных лиц по поддержанию правопорядка должны подвергаться тщательной проверке со стороны общественности, которая может осуществляться либо советом, министерством, прокуратурой, судом, омбудсменом, комитетом граждан, либо любым сочетанием этих органов или любым другим органом по надзору,

е) нормы, как таковые, не будут иметь практической ценности до тех пор, пока их содержание и значение посредством обучения и подготовки и путем осуществления контроля не станут частью кредо каждого должностного лица по поддержанию правопорядка, принимает содержащийся в приложении к настоящей резолюции Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка и постановляет препроводить его правительствам с рекомендацией положительно рассмотреть вопрос о его использовании в рамках национального законодательства или практики в качестве свода принципов, которые должны соблюдаться должностными лицами по поддержанию правопорядка.

Статья 1

Должностные лица по поддержанию правопорядка постоянно выполняют возложенные на них законом обязанности, служа общине и защищая всех лиц от противоправных актов в соответствии с высокой степенью ответственности, требуемой их профессией.

Комментарий:

а) Термин "должностные лица по поддержанию правопорядка" включает всех назначаемых или избираемых должностных лиц, связанных с применением права, которые обладают полицейскими полномочиями, особенно полномочиями на задержание правонарушителей.

б) В тех странах, где полицейские полномочия осуществляются представителями военных властей в форменной или гражданской одежде или силами государственной безопасности, определение понятия "должностные лица по поддержанию правопорядка" охватывает сотрудников таких служб.

с) Имеется в виду, что служба обществу включает в себя, в частности, оказание услуг и помощи тем членам общины, которые по личным, экономическим, социальным или другим причинам чрезвычайного характера нуждаются в немедленной помощи.

д) Имеется в виду, что это положение не только охватывает все насильственные, грабительские или вредные акты, но и распространяется на все виды запрещений,

установленных в соответствии с уголовными законами. Оно распространяется также на поведение лиц, неспособных нести уголовную ответственность.

Статья 2

При выполнении своих обязанностей должностные лица по поддержанию правопорядка уважают и защищают человеческое достоинство и поддерживают и защищают права человека по отношению ко всем лицам.

Комментарий:

а) Указанные права человека устанавливаются и защищаются национальным и международным правом. К соответствующим международным документам относятся Всеобщая декларация прав человека, Международный пакт о гражданских и политических правах, Декларация о защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания, Декларация Организации Объединенных Наций о ликвидации всех форм расовой дискриминации (995_338), Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации, Международная конвенция о пресечении преступления апартеида и наказании за него, Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него (995_155), Минимальные стандартные правила обращения с заключенными и Венская конвенция о консульских сношениях (995_047).

б) В национальных комментариях к этому положению должны указываться региональные или национальные положения, устанавливающие и защищающие эти права.

Статья 3

Должностные лица по поддержанию правопорядка могут применять силу только в случае крайней необходимости и в той мере, в какой это требуется для выполнения их обязанностей.

Комментарий:

а) В этом положении подчеркивается, что применение силы должностными лицами по поддержанию правопорядка должно носить исключительный характер; хотя оно подразумевает, что должностные лица по поддержанию правопорядка могут быть уполномочены на применение силы, какая является разумно необходимой при данных обстоятельствах, в целях предупреждения преступления или при проведении правомерного задержания правонарушителей или подозреваемых правонарушителей или при оказании помощи, при таком задержании не может применяться сила, превышающая необходимые для этих целей пределы.

б) Национальное законодательство, как правило, ограничивает применение силы должностными лицами по поддержанию правопорядка в соответствии с принципом пропорциональности. Это следует понимать таким образом, что при толковании этого положения должны уважаться эти национальные принципы пропорциональности. Это положение ни в коем случае не толкуется таким образом, будто оно уполномочивает на применение такой силы, какая является несоразмерной законной цели, которой нужно достичь.

с) Применение огнестрельного оружия считается крайней мерой. Следует приложить все усилия к тому, чтобы исключить применение огнестрельного оружия, особенно против детей. Как правило, огнестрельное оружие не должно применяться, за исключением случаев, когда подозреваемый правонарушитель оказывает вооруженное сопротивление или иным образом ставит под угрозу жизнь других и когда другие меры, имеющие менее исключительный характер, недостаточны для осуждения или задержания подозреваемого правонарушителя. О каждом случае применения огнестрельного оружия должно быть незамедлительно сообщено компетентным властям.

Статья 4

Сведения конфиденциального характера, получаемые должностными лицами по поддержанию правопорядка, сохраняются в тайне, если исполнение обязанностей или требования правосудия не требуют иного.

Комментарий:

По характеру своих обязанностей должностные лица по поддержанию правопорядка получают информацию, которая может относиться к личной жизни других лиц или потенциально повредить интересам таких лиц и особенно их репутации. Следует проявлять большую осторожность при сохранении и использовании такой информации, которая разглашается только при исполнении обязанностей или в целях правосудия. Любое разглашение такой информации в других целях является полностью неправомерным.

Статья 5

Ни одно должностное лицо по поддержанию правопорядка не может осуществлять, подстрекать или терпимо относиться к любому действию представляющему собой пытку или другие жестокие, бесчеловечные или унижающие достоинство виды обращения и наказания, и ни одно должностное лицо по поддержанию правопорядка не может ссылаться на распоряжения вышестоящих лиц или такие исключительные обстоятельства, как состояние войны или угроза войны, угроза национальной безопасности, внутренняя политическая нестабильность или любое другое чрезвычайное положение для оправдания пыток или других жестоких бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания.

Комментарий:

а) Этот запрет вытекает из принятой Генеральной Ассамблеей Декларации о защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания, согласно которой:

"(такое действие является) оскорблением человеческого достоинства и осуждается как нарушение целей Устава Организации Объединенных Наций и нарушение прав человека и основных свобод, провозглашенных во Всеобщей декларации прав человека (и других международных документах, касающихся прав человека)".

б) Декларация определяет пытку следующим образом:

"... пытка означает любое действие, посредством которого человеку намеренно причиняется сильная боль или страдание, физическое или умственное, со стороны официального лица или по его подстрекательству с целью получения от него или от третьего лица информации или признаний, наказания его за действия, которые он совершил или в совершении которых подозревается, или запугивания его или других лиц. В это толкование не включается боль или страдание, возникающие только из-за законного лишения свободы, ввиду состояния, присущего этому или вследствие этого, в той степени, насколько это совместимо с Минимальными стандартными правилами обращения с заключенными".

с) Выражение "жестокие, бесчеловечные или унижающие достоинство виды обращения и наказания" не было определено Генеральной Ассамблеей, но его следует истолковывать таким образом, чтобы предоставлялась по возможности наиболее широкая защита от злоупотреблений как физического, так и психологического характера.

Статья 6

Должностные лица по поддержанию правопорядка обеспечивают полную охрану здоровья задержанных ими лиц и, в частности, принимают немедленные меры по обеспечению оказания медицинской помощи в случае необходимости.

Комментарий:

а) "Медицинская помощь", под которой подразумеваются услуги, оказываемые любым медицинским персоналом, включая врачей-практиков, имеющих надлежащее удостоверение, и медицинский вспомогательный персонал, оказывается в случае необходимости или в ответ на просьбу.

б) Поскольку медицинский персонал обычно придан деятельности по поддержанию правопорядка, должностные лица по поддержанию правопорядка должны учитывать внесение этого персонала, когда они рекомендуют оказание задержанному лицу

соответствующей медицинской помощи через или в консультации с медицинским персоналом, не участвующим в деятельности по поддержанию правопорядка.

с) Понимается, что должностные лица по поддержанию правопорядка обеспечивают оказание медицинской помощи жертвам правонарушений или несчастных случаев, происходящих в ходе правонарушений.

Статья 7

Должностные лица по поддержанию правопорядка не совершают какие-либо акты коррупции. Они также всемерно препятствуют любым таким актам и борются с ними.

Комментарий:

а) Любой акт коррупции, как и любое другое злоупотребление властью, несовместимы со служебным статусом должностного лица по поддержанию правопорядка. К любому должностному лицу по поддержанию правопорядка, совершившему акт коррупции, закон должен применяться в полной мере, поскольку правительства не могут ожидать от граждан соблюдения ими правопорядка, если они не могут или не хотят обеспечивать соблюдение законности их собственными должностными лицами и в рамках их собственных учреждений.

б) Хотя понятие коррупции должно определяться в соответствии с национальным правом, следует понимать, что оно охватывает совершение или несовершение какого-либо действия при исполнении обязанностей или по причине этих обязанностей в результате требуемых или принятых подарков, обещаний или стимулов или их незаконное получение всякий раз, когда имеет место такое действие или бездействие.

с) Выражение "акт коррупции", о котором говорилось выше, следует понимать как охватывающее попытку подкупа.

Статья 8

Должностные лица по поддержанию правопорядка уважают закон и настоящий Кодекс. Используя все свои возможности, они также предотвращают и всемерно препятствуют всем нарушениям таковых.

Должностные лица по поддержанию правопорядка, имеющие основания полагать, что нарушение настоящего Кодекса имело место или будет иметь место, сообщают о случившемся вышестоящим инстанциям и, в случае необходимости, другим соответствующим инстанциям или органам, обладающим полномочиями по надзору или правовому контролю.

Комментарий:

а) Настоящий Кодекс соблюдается во всех случаях, когда он включается в национальное законодательство или практику. Если законодательство или практика предусматривают более строгие положения, чем положения настоящего Кодекса, соблюдаются первые.

б) Настоящая статья направлена на сохранение равновесия между, с одной стороны, необходимостью внутренней дисциплины в учреждении, от которого в большей степени зависит общественная безопасность и, с другой стороны, необходимостью борьбы с нарушениями основных прав человека. Должностные лица по поддержанию правопорядка сообщают о нарушениях по инстанциям и предпринимают иные правовые действия за пределами инстанций лишь в том случае, когда все остальные возможности отсутствуют или неэффективны. Понимается, что должностные лица по поддержанию правопорядка не подвергаются административным или иным мерам наказания из-за того, что они сообщили об имевшем место нарушении настоящего Кодекса или о возможности такового.

с) Понятие "соответствующие инстанции или органы, обладающие полномочиями по надзору или правовому контролю" включает любое учреждение или орган, существующий на основании национального права как в рамках учреждения по поддержанию порядка, так и независимо от него, со статутными, обычными или другими

полномочиями рассматривать жалобы и претензии, возникающие в связи с нарушениями в сфере действия настоящего Кодекса.

d) В ряде стран средства массовой информации могут рассматриваться как учреждения, выполняющие функции по рассмотрению жалоб, подобные описанным в подпункте с, выше. Поэтому должностные лица по поддержанию правопорядка могут обоснованно, в качестве крайней меры и в соответствии с законами и обычаями своих собственных стран, а также с положениями статьи 4 настоящего Кодекса обратить на эти нарушения внимание общественности через средства массовой информации.

e) Должностные лица по поддержанию правопорядка, соблюдающие положения настоящего Кодекса, заслуживают уважения, полной поддержки и сотрудничества со стороны общества и учреждения по поддержанию правопорядка, в котором они служат, а также лиц, занятых поддержанием правопорядка.

*Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея.
Официальные отчеты. Тридцать четвертая сессия.*

КОНВЕНЦІЯ ПРОТИ КАТУВАНЬ ТА ІНШИХ ЖОРСТОКИХ, НЕЛЮДСЬКИХ АБО ПРИНИЖУЮЧИХ ГІДНІСТЬ ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ

Док. ООН A/RES/39/46\

(Витяг)

Стаття 1

1. Для цілей цієї Конвенції термін “катування” означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне спричиняються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона запідозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання спричиняються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають в офіційній якості, як з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи викликаються ними випадково.

Стаття 2

1. Кожна держава-учасниця вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актів катувань на будь-якій території під її юрисдикцією.

2. Ніякі виключні обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-яке інше надзвичайне становище не можуть бути оправданням катувань.

3. Наказ вищестоящего начальника або державної влади не може служити оправданням катувань.

Стаття 4

1. Кожна держава-учасниця забезпечує, щоб усі акти катування розглядалися згідно з її кримінальним законодавством та тих дій будь-якої особи, що являють собою співучасть у катуванні.

2. Кожна держава-учасниця встановлює відповідні покарання за такі злочини з урахуванням їх тяжкого характеру.

Стаття 10

1. Кожна держава-учасниця забезпечує, щоб учбові матеріали й інформація про заборону катувань повною мірою включалися до програм підготовки персоналу правових

органів, цивільного чи воєнного медичного персоналу, державних посадових осіб, які можуть мати відношення до утримання під вартою і допитів осіб, які зазнали будь-якої форми арешту, затримання чи тюремного ув'язнення або до поводження з ними.

2. Кожна держава-учасниця включає цю заборону до правил чи інструкцій, які стосуються обов'язків і функцій будь-яких таких осіб.

Стаття 12

Кожна держава-учасниця забезпечує, щоб її компетентні органи проводили швидко і неупереджене розслідування, коли є достатні підстави вважати, що катування було застосоване на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією.

КОДЕКС ЧЕСТІ ПРАЦІВНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Затверджений наказом МВС України від 11.01.1996 № 18

Громадянин України, який вирішив присвятити своє життя службі в органах внутрішніх справ, добровільно бере на себе обов'язок служити Закону, виконувати вимоги Присяги, дотримуватися високоморальних норм поведінки.

Працівник органів внутрішніх справ повинен постійно пам'ятати, що він є представником влади і бути гідним довіря народу.

При виконанні службових обов'язків та у повсякденному житті працівник органів внутрішніх справ повинен:

- бути вимогливим до себе, принциповим, політично неупередженим у прийнятті рішень, виявляти ініціативу, твердість і рішучість у справі захисту інтересів суспільства, охорони прав і свобод громадян, постійно підвищувати свій професійний, інтелектуальний і культурний рівень, брати активну участь у громадському житті колективу;
- виховувати в собі почуття гордості за свою країну, свій народ, його історію та культуру, поважати державну символіку, підпорядковувати свою професійну діяльність інтересам розбудови незалежної України, повсякденно стверджувати принципи законності, справедливості та гуманізму;
- з гордістю носити формений одяг працівника органів внутрішніх справ, стежити за охайністю свого зовнішнього вигляду, дотримуватись правил субординації;
- усвідомлювати свою особисту відповідальність за результатами боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку, пам'ятати, що кожен нерозкритий злочин, бездушне ставлення до громадян та їх запитів підриває віру в силу Закону, принижує авторитет держави, органів внутрішніх справ;
- уважно та без упередження ставитись до громадян незалежно від їх соціального стану, освітнього рівня, расової чи релігійної приналежності, громадянства, політичних та інших переконань, віку, статі, при застосуванні сили керуватися гуманістичними принципами, пам'ятати про цінність людського життя;
- у стосунках з колегами дотримуватися взаємоповаги, щирості, доброзичливості, товариської допомоги та вимогливості;
- своїми вчинками та поведінкою, способом життя стверджувати високі принципи безкорисливості;
- чесності та скромності у громадському та особистому житті;
- нетерпимо ставитися до будь-яких аморальних проявів, активно боротися з цими явищами в колективах ОВС.

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

НАКАЗ

22.02.2012 № 155

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 квітня 2012 р. за № 628/20941

Про затвердження Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України

(Витяг)

*Відповідно до Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції", статті 5 Закону України "Про міліцію", підпункту 1 пункту 5 Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого Указом Президента України від 06 квітня 2011 року № 383, з метою зміцнення дисципліни та законності серед особового складу, безумовного забезпечення прав і свобод громадян, дотримання стандартів етичної поведінки, доброчесності та запобігання конфлікту інтересів у діяльності працівників органів внутрішніх справ **НАКАЗУЮ:***

1. Затвердити Правила поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, що додаються.

7. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

Міністр

Захарченко В.Ю.

ПРАВИЛА

поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України

I. Призначення Правил

1.1. Ці Правила є узагальненим зібранням норм поведінки працівників органів внутрішніх справ та засобів їх врегулювання. Вони ґрунтуються на Конституції України, Законах України "Про засади запобігання і протидії корупції", "Про міліцію", Положенні про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженому Указом Президента України від 06 квітня 2011 року № 383, принципах діяльності, спрямованих на підвищення авторитету і зміцнення репутації працівників органів внутрішніх справ та інформування громадян про норми поведінки, якої вони повинні вимагати від працівників міліції.

Під час прийняття на службу до органів внутрішніх справ проводиться ознайомлення кандидатів з вимогами цих Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України. У подальшому до особової справи працівника долучається пам'ятка-застереження працівника органів внутрішніх справ України про спеціальні обмеження, передбачені законодавством України, наведена в додатку до цих Правил.

1.2. Ці Правила як зібрання основних професійно-етичних норм визначають для працівника органів внутрішніх справ України:

- моральні цінності, зобов'язання та принципи служби в органах внутрішніх справ;
- професійно-етичні вимоги до службової, позаслужбової та антикорупційної поведінки;
- формування єдності переконань і поглядів у сфері професійної етики та службового етикету, орієнтованих на професійно-етичний еталон поведінки;
- регулювання професійно-етичних проблем взаємин працівників, що виникають у процесі їх спільної діяльності;

виховання високоморальної особистості працівника, яка відповідає етичним нормам і принципам, загальнолюдській і професійній моралі;

взаємодію з трудовими колективами, громадськими організаціями, населенням з урахуванням норм і принципів професійної та службової етики.

1.3. За своїм функціональним призначенням ці Правила:

служать методологічною основою формування професійної етики працівника органів внутрішніх справ;

орієнтують працівника в умовах конфліктів і етичної невизначеності та інших обставин морального вибору;

сприяють формуванню у працівника потреби дотримання професійно-етичних норм поведінки;

є засобом громадського контролю за моральною і професійною поведінкою працівника.

1.4. Неухильне дотримання принципів і норм цих Правил є важливим чинником якісного виконання працівником оперативно-службових завдань, необхідною умовою суспільної довіри та підтримки діяльності органів внутрішніх справ.

II. Сфера дії цих Правил

2.1. Положення цих Правил поширюються на осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ.

2.2. Дотримання норм поведінки, установлених цими Правилами, є моральним обов'язком кожного працівника органів внутрішніх справ незалежно від займаної посади та спеціального звання.

2.3. Громадянин України, який працює або приймається на службу в органи внутрішніх справ, ознайомлюється з вимогами цих Правил.

III. Моральні основи служби в органах внутрішніх справ

1. Громадянський обов'язок і моральні цінності служби в органах внутрішніх справ

1.1. Кожен громадянин України, який вступає на службу до органів внутрішніх справ, добровільно покладає на себе обов'язок служіння Українському народові й захисту свободи, демократії, законності та правопорядку.

1.2. Вищим моральним змістом службової діяльності працівника є захист людини, її життя і здоров'я, честі та особистої гідності, невід'ємних прав і свобод.

1.3. Загальнолюдські цінності складають основу морального духу працівника, який усвідомлює причетність до благородної справи захисту правопорядку, історії органів внутрішніх справ, надбань, досягнень, успіхів попередніх поколінь.

2. Професійний обов'язок, честь і гідність працівника органів внутрішніх справ

2.1. Совість, професійний обов'язок, честь і гідність є головними моральними орієнтирами на службовому шляху захисника правопорядку і складають моральний стрижень особистості працівника органів внутрішніх справ.

2.2. Професійний обов'язок працівника полягає в безумовному виконанні закріплених Присягою, законами та професійно-етичними нормами завдань щодо забезпечення надійного захисту правопорядку, законності, громадської безпеки.

2.3. Честь працівника виявляється в сукупності таких якостей, як заслужена репутація, добре ім'я, особистий авторитет, вірність службовому обов'язку, даному слову і прийнятим моральним зобов'язанням.

2.4. Гідність нерозривно пов'язана з обов'язком і честю та являє собою єдність морального духу і високих моральних якостей, їх формування та підтримку в самому собі й інших людях.

2.5. Професійний обов'язок, честь і гідність є найважливішими критеріями моральної зрілості працівника, його готовності до виконання оперативно-службових завдань.

3. Моральні принципи служби в органах внутрішніх справ

3.1. Моральні принципи служби визначають безумовні вимоги професійної та суспільної моралі до діяльності органів внутрішніх справ.

3.2. Службова діяльність працівника органів внутрішніх справ здійснюється відповідно до таких моральних принципів:

гуманізму, який проголошує людину, її життя і здоров'я вищими цінностями, захист яких становить сенс і моральний зміст правоохоронної діяльності;

законності, визнання працівником верховенства права, а також його обов'язкового виконання у службовій діяльності;

об'єктивності, що виражається в неупередженості при прийнятті службових рішень;

справедливості, що означає відповідність міри покарання характеру і тяжкості проступку чи правопорушення;

колективізму і товариства, що виявляються у відносинах, заснованих на дружніх стосунках, взаємній допомозі та підтримці;

лояльності, що передбачає вірність державі, МВС, повазі і коректному ставленні до державних та громадських інститутів, державних службовців;

нейтральності, що означає рівне, неупереджене ставлення до всіх політичних партій і рухів, що передбачає відмову працівника від участі в їх діяльності в будь-яких формах;

толерантності, що полягає в поважному, неконфліктному ставленні до людей з урахуванням соціально-історичних, релігійних, етнічних традицій і звичаїв.

3.3. Працівник не повинен за будь-яких умов зраджувати моральним принципам служби, що відповідають вимогам держави і очікуванням суспільства, їх неухильне дотримання – справа честі і обов'язку кожного працівника органів внутрішніх справ.

4. Моральні зобов'язання працівника органів внутрішніх справ

4.1. Працівник органів внутрішніх справ, керуючись Присягою, відповідно до службового обов'язку, дотримуючись професійних честі і гідності, бере на себе такі моральні зобов'язання:

визнавати пріоритет державних і службових інтересів над особистими у своїй діяльності;

бути прикладом безумовного дотримання вимог законів та службової дисципліни в професійній діяльності та приватному житті, залишатися за будь-яких обставин чесним і непідкупним, відданим інтересам служби;

ставитися нетерпимо до будь-яких дій, які ображають та принижують людську гідність, заподіюють біль і страждання, являють собою тортури, жорстокість, нелюдське поводження з людьми;

бути мужнім і безстрашним у небезпечних ситуаціях, які виникають під час припинення правопорушення, ліквідації наслідків аварій та стихійного лиха, проведення заходів щодо порятунку життя і збереження здоров'я людей;

виявляти твердість і непримиренність у боротьбі зі злочинцями, застосовуючи для досягнення поставленої мети виключно законні і високоморальні принципи;

зберігати і примножувати службові традиції органів внутрішніх справ.

4.2. Бездоганне виконання моральних зобов'язань забезпечує право працівника на суспільну довіру, повагу, визнання і підтримку громадян.

IV. Професійно-етичні правила поведінки працівника органів внутрішніх справ

1. Загальні правила поведінки працівника органів внутрішніх справ.

1.1. Поведінка працівника органів внутрішніх справ завжди і за будь-яких обставин має бути бездоганною, відповідати високим стандартам професіоналізму і морально-етичним принципам стража правопорядку. Ніщо не повинно паплюжити ділову репутацію та авторитет працівника.

1.2. Норми професійної етики вимагають від працівника:

поводитися з почуттям власної гідності, доброзичливо і відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи у громадян повагу до органів внутрішніх справ і готовність співпрацювати з ними;

постійно контролювати свою поведінку, почуття і емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на службові рішення, уміти передбачати наслідки своїх вчинків і дій;

поводитись з усіма категоріями громадян однаково коректно незалежно від їх службового чи соціального становища;

виявляти повагу та увагу до старших за званням чи віком, завжди першим вітати: молодшому - старшого, підлеглому - начальника, чоловікові - жінку;

у спілкуванні з колегами виявляти простоту і скромність, уміти щиро радіти успіхам товаришів по службі, сприяти успішному виконанню ними службових доручень.

1.3. Працівник повинен пам'ятати, що аморальна поведінка, нерозбірливість і неохайність в особистих стосунках, відсутність навичок самодисципліни і розбещеність, балакучість і незібраність завдають непоправної шкоди його власній репутації і авторитету органів внутрішніх справ у цілому.

2. Правила поведінки працівника органів внутрішніх справ під час виконання службових обов'язків, оперативно-службових завдань

2.1. Ці Правила поведінки під час виконання службових обов'язків, оперативно-службових завдань вимагають від працівника:

безперечно і неухильно поважати та захищати права та свободи людини і громадянина, відповідаючи перед державою і суспільством за життя та безпеку людей у ситуаціях, що потребують втручання правоохоронців. Поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення та повагу;

не допускати проявів жорстокого або принизливого ставлення до людей, поважати їх природне право на життя, законні права на свободу думки, совісті, самовираження, збереження здоров'я, мирне зібрання, володіння майном тощо;

не допускати впливу сторонніх осіб, особистих (приватних) інтересів, інтересів членів своєї сім'ї на виконання службових обов'язків, якщо ці інтереси не співпадають із завданнями органів внутрішніх справ або суперечать їм;

критично ставитися до власних професійних якостей та поведінки. Постійно працювати над самовдосконаленням, підвищенням свого професійного та загальнокультурного рівня;

стверджувати та відстоювати честь і гідність правоохоронця як посадової особи, уповноваженої державою та Українським народом захищати законні права й інтереси громадян. Усіляко сприяти підвищенню авторитету органів внутрішніх справ серед населення;

працювати з повною віддачею протягом усього службового часу;
застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю тільки у випадках, передбачених законом.

2.2. При виявленні протиправних дій та їх припиненні працівник зобов'язаний:

пояснити правопорушнику, якщо дозволяє обстановка, у тактовній і переконливій формі причину його затримання;

висловлювати думки коротко і ясно, виключаючи можливість помилкового або двозначного їх розуміння громадянами, яких вони стосуються;

зберігати витримку і гідність, контролювати свій емоційний стан, своїм виглядом і діями демонструвати впевненість і спокій;

виявляти емоційно-психологічну стійкість при провокації правопорушниками конфліктної ситуації, не дозволяти втягнути себе в конфлікт, уживати всіх можливих заходів до його мирного вирішення і припинення;

уживати всіх можливих заходів для встановлення психологічного контакту з очевидцями та свідками, залишаючись водночас принциповим, рішучим та авторитетним представником державної влади;

давати роз'яснення правопорушнику про неправомірність його дій доброзичливо, переконливо і ясно, посиляючись на відповідні вимоги нормативно-правових актів;

утримуватись від жорстких дій і різких висловлювань стосовно правопорушника.

2.3. Для працівника неприпустимі:

поспішність у прийнятті рішень, нехтування процесуальними і моральними нормами; провокаційні дії, пов'язані з підбурюванням, спонуканням у прямій чи непрякій формі до вчинення правопорушень;

розголошення фактів та обставин приватного життя громадян, які стали відомими в ході службової діяльності;

вибірковий підхід при вжитті заходів до порушників закону, правил дорожнього руху;

байдужість, бездіяльність і пасивність у попередженні і припиненні правопорушень.

2.4. Обмеження працівником прав і свобод громадян може бути застосовано виключно на підставі і в порядку, передбачених законом. У таких ситуаціях, за винятком дій у стані крайньої необхідності або необхідної оборони, працівник повинен роз'яснити громадянину підставу такого обмеження.

2.5. Надзвичайні обставини не можуть бути виправданням фактів порушення закону, катування та жорстокого поводження.

ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ КОДЕКС

Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів

Європейського співтовариства,

прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць

на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р.

(Витяг)

1. ВВЕДЕННЯ

1.1. Функції адвоката

У суспільстві, заснованому на правосудді, адвокат виконує важливу роль. Його функції не обмежуються тільки виконанням доручень в рамках закону. У правовій державі адвокат є необхідним ланцюгом в системі юстиції, значить, він зобов'язаний захищати права і свободи громадян; він може також, являючись представником сторони, захищати свого клієнта.

Ці функції обкладають його чисельними, інколи зовнішньо суперечливими, обов'язками і зобов'язаннями по відношенню до:

- клієнта;
- суду і інших влад, яким адвокат сприяє, чи перед якими представляє клієнта;
- своєї професії в цілому і кожного колеги окремо;
- суспільства, для якого представники ліберальної і незалежної професії наділені рядом повноважень, є додатковим засобом захисту прав людини перед державою і іншими владами.

1.2. Природа деонтологічних норм

1.2.1. Деонтологічні норми, прийняті за добровільною згодою, призначені гарантувати належне виконання адвокатом своїх функцій, необхідних для нормального функціонування всіх сторін життя суспільства. Недотримання цих норм адвокатом погрожує йому дисциплінарним покаранням.

1.2.2. Кожна колегія адвокатів має свої специфічні норми, які виникають внаслідок традицій. Вони були адаптовані до організації і галузі професійної діяльності, так же як і до судоустрою і управлінського апарату і до національного законодавства. Кожна колегія адвокатів не має ні можливості, ні бажання відмінити ці норми, ні намагатися поширити їх на інші.

Відповідні норми кожної колегії адвокатів мають однакову силу і у більшості випадків спираються на загальні вихідні положення.

2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

2.1. Незалежність

2.1.1. Чисельність обов'язків, покладених на адвоката, надають йому повну незалежність, що виключає будь-який тиск, як внаслідок його особистих інтересів, так і зовнішніх впливів. Ця незалежність є також необхідною для забезпечення довіри з боку суддів, що є невід'ємною властивістю суду. Адвокат повинен, отже, відхилитися від будь-яких замахів на свою незалежність і турбуватися про те, щоб не зневажити професійною етикою з метою догодити своєму клієнту, суду чи третій особі.

2.2. Довіра і моральна недоторканість

Відношення довіри не можуть існувати, коли є сумніви в чесності, порядності, справедливості чи щирості адвоката. Для цього названі звичайні властивості є професійно обов'язковими.

2.3. Професійна таємниця

2.3.1. Професійна таємниця є природним атрибутом для професійної діяльності адвоката як у випадку, коли він є охоронцем таємниці свого клієнта, так і в випадку, коли він отримує конфіденціальне повідомлення. Без гарантій конфіденціальності адвокат не може користуватися довірою. Професійна таємниця, отже, вважається основним і первісним правом і обов'язком адвоката.

2.3.2. Адвокат зобов'язаний поважати таємницю будь-якої конфіденціальної інформації, отриманої ним від свого клієнта з приводу свого клієнта чи з приводу третьої особи в рамках справ свого клієнта.

2.3.3. Цей обов'язок не обмежується часом.

2.5. Службова несумісність

2.5.1. З метою забезпечення незалежності адвоката при виконанні ним професійних функцій способом, відповідним його обов'язкам, визнається несумісним з професією адвоката, коли він займає адміністративну посаду в органах юстиції, здійснює певні посадові обов'язки чи функції.

3. ВІДНОСИНИ З КЛІЄНТАМИ

3.1. Початок і кінець відносин з клієнтом

3.1.1. Адвокат може не діяти інакше, як представником свого клієнта, коли тільки він не замінений іншим адвокатом чи компетентним органом.

3.1.2. Адвокат консультує і захищає свого клієнта швидко, доброякісно і старанно.

Він бере на себе відповідальність за виконання функцій, які йому доручили.

Він інформує клієнтів про хід справи, яку йому доручили.

3.2. Конфлікт інтересів

3.2.1. Адвокат не повинен консультувати, ні тим більше бути представником чи захисником декількох клієнтів в одній і тій же справі, коли існує конфлікт інтересів цих клієнтів чи серйозний ризик такого конфлікту.

3.2.2. Адвокат повинен утримуватися від ведення справ всіх, хто звертається до нього з клієнтів, коли виникає конфлікт інтересів, коли може бути порушена професійна таємниця, чи коли його незалежність може бути неповною.

4. ВІДНОСИНИ З МАГІСТРАТАМИ

4.2. Принцип змагальності процесу

Адвокат повинен при будь-яких обставинах дотримуватися принципу змагальності.

Він не може вступати в контакт з судом по суті справи, не інформувавши про це попереднього адвоката протилежної сторони. Він не може передавати папери, замітки чи інші документи судді, не повідомивши в зазначений час адвоката протилежної сторони.

Вищеназвані положення однак не застосовуються, коли норми процедури є винятком із принципу змагальності.

4.3. Повага до суду

Уся діяльність адвоката доводить повагу і лояльність по відношенню до судової влади. Адвокат добросовісно захищає свого клієнта, виконуючи все, що від нього залежить, для захисту інтересів клієнта в рамках закону.

Неправдива інформація чи інформація, яка веде до неправильних висновків

4.4. Ні в якому випадку адвокат не повинен навмисно давати неправдиву інформацію чи інформацію, яка веде до неправильних висновків.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про адвокатуру та адвокатську діяльність

(від 5 липня 2012 року № 5076-VI)

(Витяг)

Стаття 2. Адвокатура України - недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

Стаття 3. Правова основа діяльності адвокатури України.

1. Правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України.

Стаття 4. Принципи та засади здійснення адвокатської діяльності.

1. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

2. Адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави.

3. Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності).

4. Адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Стаття 6. Адвокат

1. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала

кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

2. Не може бути адвокатом особа, яка:

1) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі;

2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, - протягом трьох років з дня такого звільнення.

Стаття 7. Вимоги щодо несумісності

1. Несумісною з діяльністю адвоката є:

1) робота на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції";

2) військова або альтернативна (невійськова) служба;

3) нотаріальна діяльність;

4) судово-експертна діяльність.

Стаття 11. Присяга адвоката України

Особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України такого змісту:

"Я, (ім'я та прізвище), урочисто присягаю у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути вірним присязі".

Текст присяги адвоката України підписується адвокатом і зберігається радою адвокатів регіону, а її копія надається адвокату.

Стаття 13. Здійснення адвокатської діяльності адвокатом індивідуально

1. Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою.

2. Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номера і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Стаття 14. Адвокатське бюро

1. Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив.

Стаття 15. Адвокатське об'єднання

1. Адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту.

Стаття 19. Види адвокатської діяльності

1. Видами адвокатської діяльності є:

1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;
3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру..., а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;

5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань.

Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

Стаття 20. Професійні права адвоката

1. Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зокрема:

1) звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами.

Стаття 21. Професійні обов'язки адвоката

1. Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:

1) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;

2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги;

3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;

4) підвищувати свій професійний рівень;

5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;

6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

2. Адвокату забороняється:

1) використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта;

2) без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;

3) займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта;

4) відмовлятися від надання правової допомоги, крім випадків, установлених законом.

Стаття 32. Припинення права на заняття адвокатською діяльністю

1. Право на заняття адвокатською діяльністю припиняється шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у разі:

1) подання адвокатом заяви про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

2) визнання адвоката безвісно відсутнім або оголошення його померлим;

3) смерті адвоката;

4) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;

5) встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України;

6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі.

2. Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

1) порушення присяги адвоката України;

2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;

3) заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили;

4) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України.

Стаття 33. Загальні умови дисциплінарної відповідальності адвоката.

1. Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених цим Законом.

2. Дисциплінарне провадження - процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку.

3. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України.

Стаття 34. Підстави для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

1. Підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку.

2. Дисциплінарним проступком адвоката є:

- 1) порушення вимог несумісності;
- 2) порушення присяги адвоката України;
- 3) порушення правил адвокатської етики;
- 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;

5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;

6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;

7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

3. Не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правової допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

Стаття 35. Види дисциплінарних стягнень, строк застосування дисциплінарних стягнень

1. За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

1) попередження;

2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;

3) для адвокатів України - позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав - виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

2. Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

ПРАВИЛА АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ

(схвалено Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України
1 жовтня 1999 року протокол від 1–2 жовтня 1999р. № 6/VI)

(Витяг)

Преамбула

Конституція України в статті 59 проголосила щонайважливішу соціальну функцію адвокатури – забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах.

Роль єдиного незалежного професійного правозахисного інституту, який покликаний захищати права та свободи, представляти законні інтереси особи в державних владних структурах на закріплених Законом України «Про адвокатуру» принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму та конфіденційності, реалізується адвокатурою в складній системі правовідносин. Адвокат при здійсненні своєї професійної діяльності виступає носієм обов'язків, іноді суперечливих, по відношенню до:

- клієнтів;
- судів та інших державних органів;

- адвокатури в цілому та окремих адвокатів;
- суспільства в цілому.

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки; водночас специфіка, комплексний характер обов'язків, що лежать на адвокатурі, обумовлюють необхідність збалансування служіння адвоката інтересам окремого клієнта з інтересами суспільства в цілому, дотриманням принципів законності і верховенства права.

Успішне досягнення мети саморегуляції професійної поведінки адвокатів на такому високому рівні, який передбачає врахування складного співвідношення різнопланових обов'язків адвоката, їх пріоритетів та конкретного втілення в ситуаціях, коли такі обов'язки вступають в суперечність один з одним, а також відшукування шляху їх реалізації, що оптимально відповідає покликанню і статусу адвокатури, диктує необхідність встановлення правил професійної адвокатської етики, які мають стати путівником адвоката в обранні належних варіантів професійної поведінки.

Вироблення адвокатурою і дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна наріжна передумова повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві Закон України передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних зобов'язань адвоката, які він бере на себе, складаючи Присягу адвоката України.

Виходячи з наведених міркувань, були вироблені ці Правила з метою уніфікованого закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальноновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві.

Вони покликані слугувати системою орієнтирів для адвокатів України при збалансуванні, практичному узгодженні ними своїх багатоманітних професійних прав і обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури та принципів її діяльності, визначених Законом України «Про адвокатуру» та іншими законодавчими актами України, а також мають закріпити єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката у дисциплінарному провадженні кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури при оскарженні дій адвоката як таких, що порушують присягу адвоката через порушення Правил адвокатської етики.

Стаття 1. Співвідношення Правил адвокатської етики і чинного законодавства про адвокатуру

Норми цих Правил не відміняють і не замінюють положень чинного законодавства про адвокатуру, а доповнюють і конкретизують його.

Стаття 2. Дія Правил адвокатської етики за предметом, колом осіб та в часі

Дія цих Правил поширюється на всі види професійної діяльності адвоката і в частині, визначеній Правилами, – на іншу його діяльність (дії), котра може вступити в суперечність з професійними обов'язками адвоката або підірвати престиж адвокатської професії.

Дія цих Правил поширюється також на членів органів адвокатури, помічників адвокатів у частині, яка застосована до їх діяльності.

Дія цих Правил поширюється на відносини, що виникли після їх прийняття.

Стаття 3. Тлумачення Правил адвокатської етики.

Право офіційного тлумачення цих Правил належить виключно Вищій кваліфікаційній комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України.

Стаття 6. Дотримання законності

У своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватися чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності, вживати всі свої знання і професійну майстерність для

належного захисту і представництва прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб.

Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення скоєння правопорушень, або іншим чином зумисно сприяти їх скоєнню його клієнтом або іншими особами.

Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

У своєму приватному житті адвокат також зобов'язаний дотримуватися закону, не вчиняти правопорушень і не сприяти зумисно їх скоєнню іншими особами.

Стаття 7. Домінантність інтересів клієнтів

У межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнтів перед своїми власними інтересами, інтересами колег, партнерів, співробітників, інтересами законних представників клієнтів, або їх опікунів, піклувальників та інших осіб, а також будь-якими іншими міркуваннями.

Адвокат повинен поважати свободу вибору клієнтом адвоката і ні до прийняття доручення, ні в процесі його виконання не вчиняти перешкод до реалізації цієї свободи.

Стаття 8. Неприпустимість представництва клієнтів з суперечливими інтересами.

Адвокат не може представляти одночасно двох або більше клієнтів, інтереси котрих є взаємно суперечливими, або з високим ступенем вірогідності можуть стати суперечливими.

Стаття 9. Конфіденційність

Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги. Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, отриманої адвокатом від клієнта, а також про клієнта (зокрема щодо його особи) або інших осіб у процесі здійснення адвокатської діяльності, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.

Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі.

Конфіденційність певної інформації, що охороняється правилами цієї статті, може бути відмінена тільки особою, зацікавленою в її дотриманні (або спадкоємцями такої фізичної особи чи правонаступниками юридичної особи), в письмовій або іншій зафіксованій формі.

Адвокат не відповідає за порушення цього принципу у випадках допиту його у встановленому законом порядку як свідка стосовно обставин, які виходять за межі предмета адвокатської таємниці, визначеного чинним законодавством, хоча й охоплюється предметом конфіденційності інформації, передбаченим цими Правилами.

За всіх інших обставин при визначенні обсягу відомостей, на котрі поширюється обов'язок збереження конфіденційності, адвокат повинен виходити з норм цих Правил.

Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів дізнання, попереднього слідства і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю.

Адвокат (адвокатське об'єднання) зобов'язаний забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності його помічниками та членами технічного персоналу.

Адвокат (адвокатське об'єднання) зобов'язаний забезпечити такі умови зберігання документів, переданих йому клієнтом, адвокатських дос'є та інших матеріалів, що знаходяться в його розпорядженні і містять конфіденційну інформацію, котрі розумно виключають доступ до них сторонніх осіб.

Стаття 10. Компетентність та добросовісність

Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, фундаментальне знання

чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва.

Адвокат зобов'язаний надавати правову допомогу клієнтам компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, досконалість в урахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта і можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до належного виконання доручення.

Адвокат зобов'язаний незалежно від сфери своєї переважної спеціалізації, якщо така має місце, підтримувати на належному рівні знання у питаннях, з яких він згідно з чинним законодавством зобов'язаний надавати юридичну допомогу за призначенням органів слідства або суду, а також безкоштовно.

Адвокат має постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і професійної майстерності, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

Адвокат повинен забезпечувати розумно необхідний рівень компетентності своїх помічників, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення.

Стаття 11. Чесність і порядність

Адвокат повинен як у своїй професійній діяльності, так і в приватному житті бути чесним і порядним; не вдаватися до омани, погроз, шантажування, підкупу, використання тяжких матеріальних чи особистих обставин інших осіб або інших протизаконних засобів для досягнення своїх професійних чи особистих цілей; поважати права, законні інтереси, честь, гідність, репутацію та почуття осіб, з якими він спілкується в різних відносинах.

Стаття 12. Повага до адвокатської професії

Всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, її сутності і громадського призначення, сприяти зберіганню та підвищенню її престижу.

Цей принцип повинен дотримуватись у всіх сферах діяльності адвоката: професійній, громадській, публіцистичній та ін.

Адвокат зобов'язаний виконувати законні рішення виборних органів адвокатури, прийняті в межах їх компетенції, що не виключає можливості критики останніх та їх оскарження у встановленому законом порядку.

Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на обмеження права особи на захист, професійних прав адвокатів, незалежності адвокатської професії, підрив її престижу.

Стаття 13. Культура поведінки

Адвокат повинен як у своїй професійній діяльності, так і в приватному житті, дбаючи про престиж звання адвоката, забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводити себе гідно, стримано, тактовно, по можливості зберігати самоконтроль і витримку, при здійсненні своєї професійної діяльності мати пристойний зовнішній вигляд.

Стаття 15. Підстави для надання адвокатом правової допомоги

Адвокат надає правову допомогу згідно з чинним законодавством про види адвокатської діяльності на підставі угоди з клієнтом про надання правової допомоги або за призначенням особи, що здійснює дізнання, слідчого чи суду в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством України.

Стаття 20. Дотримання принципів компетентності та добросовісності на стадії прийняття адвокатом доручення клієнта

Приймаючи доручення на надання правової допомоги, адвокат повинен зважити свої можливості по його виконанню і зобов'язаний відмовитись від прийняття доручення, якщо є розумно достатні підстави вважати, що стосовно даного доручення норми цих Правил, в яких втілений принцип компетентності, не можуть бути адвокатом дотримані.

У випадку, коли для досягнення рівня компетентності, необхідного для належного виконання доручення, адвокату потрібна спеціальна підготовка, то виходить за межі звичайної підготовки до справи і вимагає значного часу через відсутність у адвоката

спеціальних знань законодавства, що підлягає застосуванню в даному випадку, або досвіду ведення відповідної категорії справ, адвокат зобов'язаний до укладення угоди з клієнтом попередити його про необхідність такої підготовки.

Адвокат не повинен приймати доручення на надання правової допомоги, якщо він через обсяг зайнятості не зможе забезпечити розумно необхідну сумлінність виконання доручення, досконалість, ретельність підготовки, оперативність при виконанні доручення, окрім випадків, коли відмова від прийняття доручення в конкретній ситуації може призвести до суттєвого порушення прав та законних інтересів клієнта, або коли клієнт дає згоду на запропоновані йому строки виконання доручення, якщо відстрочка об'єктивно не повинна суттєво позначитись на можливості належного виконання доручення. В будь-якому випадку до укладення угоди з клієнтом адвокат зобов'язаний попередити клієнта про складнощі і можливі негативні наслідки для результату виконання доручення, пов'язані з обсягом зайнятості цього адвоката.

До підписання угоди про надання правової допомоги у справі, що підлягає судовому розгляду, адвокат повинен з'ясувати всі відомі клієнту обставини, які можуть позначитись на визначенні наявності правової позиції у справі та її змісті, та запитати і вивчити всі відповідні документи, які є в розпорядженні клієнта.

Адвокат не повинен приймати доручення на виконання дій, що виходять за межі його професійних прав та обов'язків.

Стаття 21. Інформування клієнта щодо правової позиції у справі

Якщо після виконання вимог, викладених у частині четвертій статті 20 цих Правил, адвокат переконається у наявності фактичних і правових підстав для виконання певного доручення, він повинен неупереджено й об'єктивно викласти їх клієнту і повідомити в загальних рисах, який час і обсяг роботи вимагатиметься для виконання цього доручення, та які правові наслідки досягнення результату, якого бажає клієнт, може мати для суттєвих інтересів клієнта.

Якщо за наявності фактичних і правових підстав для виконання доручення, свідомо для адвоката існує поширена несприятлива (з точки зору гіпотетичного результату, бажаного для клієнта) практика застосування відповідних норм права, адвокат зобов'язаний повідомити про це клієнта.

У випадку, коли адвокат дійде висновку про відсутність фактичних та правових підстав для виконання доручення, він зобов'язаний повідомити про це клієнта та узгодити з ним зміну змісту доручення, що відповідав би тому гіпотетичному результату, котрий може бути досягнутий згідно з чинним законодавством, або відмовитись від прийняття доручення.

Адвокат повинен повідомити клієнта про можливий результат виконання доручення на підставі закону та практики його застосування. При цьому забороняється давати клієнту запевнення і гарантії стосовно реального результату виконання доручення, прямо або опосередковано сприяти формуванню у нього необґрунтованих надій, а також уявлення, що адвокат може вплинути на результат іншими засобами, окрім сумлінного виконання своїх професійних обов'язків.

Стаття 22. Дотримання принципу законності на стадії прийняття доручення клієнта

Адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними.

Якщо клієнт наполягає на використанні засобів виконання доручення, котрі є протиправними, адвокат повинен повідомити клієнта про неприпустимість їх застосування та вказати на можливі законні шляхи досягнення того самого або подібного результату. Якщо і при цьому не вдається узгодити з клієнтом зміну змісту доручення, адвокат зобов'язаний відмовитись від укладення з клієнтом угоди.

Стаття 23. Дотримання принципу неприпустимості представництва клієнтів з суперечливими інтересами на стадії прийняття доручення клієнта

Адвокат не має права прийняти доручення, якщо інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат (адвокатське об'єднання) зв'язаний угодою про надання правової допомоги, або якщо є розумні підстави вважати, що передбачуваний розвиток інтересів нового і попереднього клієнта призведе до виникнення суперечності інтересів.

Обмеження, передбачене частиною першою цієї статті, може бути скасоване в конкретному випадку за письмовою згодою обох (всіх тих) клієнтів, інтереси яких є (або можуть стати) суперечливими.

Адвокат не може прийняти доручення, знаючи, що його виконання може суперечити його власним інтересам, інтересам його родичів чи адвокатського об'єднання, членом якого він є, або суперечитиме його професійним та іншим обов'язкам, партійним чи релігійним переконанням.

Прийняття доручення за таких обставин можливе лише за умови повідомлення клієнту про можливий конфлікт інтересів і отримання письмової згоди клієнта на представництво його інтересів цим адвокатом, а також за умови, що адвокат впевнений, що він зможе зберегти незалежність і об'єктивність своїх висновків та дій, а також дотримання всіх інших професійних та етичних вимог при виконанні цього доручення.

В будь-якому випадку адвокат не може прийняти доручення, в предметі якого безпосередньо зацікавлений він особисто або його близький родич (або партнер, помічник, член технічного персоналу, член адвокатського об'єднання, до якого належить адвокат), від клієнта, інтереси якого суперечать інтересам вказаних осіб.

Адвокат, який перебуває в родинних стосунках з іншим адвокатом (батько, мати, син, дочка, рідний брат або сестра, подружжя), не повинен приймати доручення клієнта, знаючи, що його інтереси суперечать інтересам клієнта, якого представляє цей інший адвокат, за винятком випадків, коли обидва клієнти дають на це свою згоду після роз'яснення кожному з них його адвокатом ситуації, що склалася.

Стаття 24. Етичні засади прийняття доручення на здійснення посередництва між клієнтами

Адвокат може виступати посередником між клієнтами за умови, що:

між інтересами клієнтів немає суперечностей і вірогідність виникнення таких є незначною;

адвокат пояснить кожному з клієнтів можливі наслідки виконання ним ролі посередника, пов'язаної з одночасним представництвом їх інтересів, включаючи переваги і ризики, котрі можуть бути з цим пов'язані, сутність правових та етичних норм, що регламентують відносини клієнта з адвокатом, і отримає згоду кожного з клієнтів на їх одночасне представництво;

адвокат має достатні підстави вважати, що результат одночасного представництва клієнтів буде належним чином відповідати інтересам кожного з них і що навіть при недосягненні результату посередництва інтереси і можливості кожного з клієнтів щодо подальшого захисту його інтересів не постраждають внаслідок їх попереднього представництва одним адвокатом;

адвокат має достатні підстави вважати, що він зможе зберегти об'єктивність при одночасному представництві інтересів клієнтів і по відношенню до кожного з них виконати свої професійні обов'язки відповідно до закону і вимог цих Правил.

Стаття 25. Дотримання принципу конфіденційності на стадії прийняття доручення клієнта

Адвокат не повинен приймати доручення, виконання якого може потягнути розголошення відомостей, конфіденційність котрих охороняється цими Правилами, крім випадків, коли на це буде отримано письмову згоду особи, зацікавленої в збереженні конфіденційності, за умови, що її інтересам при цьому об'єктивно не буде завдано шкоди.

У випадку відмови від прийняття доручення адвокат зобов'язаний зберігати конфіденційність інформації, повідомленої йому клієнтом у ході переговорів про прийняття доручення, або такої, що стала йому відомою у зв'язку з цим.

Стаття 29. Дотримання принципу законності на стадії виконання адвокатом доручення клієнта

Адвокату категорично забороняється використовувати при виконанні доручення клієнта незаконні та неетичні засоби, зокрема, спонукати свідків до давання завідомо неправдивих свідчень, вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу, тощо), використовувати свої особисті зв'язки для впливу на суд або інший орган, перед яким він здійснює представництво інтересів клієнтів, використовувати інформацію, отриману від колишнього клієнта, конфіденційність якої охороняється законом, використовувати інші засоби, що суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

Стаття 32. Дотримання принципу добросовісності на стадії виконання адвокатом доручення клієнта

Кожному дорученню, незалежно від розміру обумовленого гонорару, адвокат повинен приділяти розумно необхідну для його успішного виконання увагу.

При виконанні доручення адвокат зобов'язаний використати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби для надання ефективної правової допомоги клієнту.

Адвокат має виявляти активність у збиранні відомостей про факти, що можуть бути використані як докази у дорученій йому справі, бути принциповим і наполегливим у використанні дозволених законом засобів їх отримання.

Адвокат повинен намагатися оперативно виконувати доручення клієнтів, дотримуючись при цьому всіх інших вимог, що пред'являються законом і цими Правилами до належного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків.

Стаття 46. Етичні аспекти відносин адвоката з недієздатним (обмежено, частково дієздатним) клієнтом

Недієздатність (обмежена, часткова дієздатність) клієнта або його фактично знижена здатність адекватно оцінювати дійсність сама по собі не може правити за підставу, що виправдовує невиконання (неналежне виконання) адвокатом своїх професійних обов'язків по відношенню до такого клієнта.

Якщо через вік, психічне захворювання, інші об'єктивні причини у клієнта знижена можливість приймати виважені рішення, пов'язані зі змістом доручення, адвокат

повинен намагатися підтримувати з ним нормальні стосунки, що відповідають вимогам цих Правил.

Якщо клієнт у встановленому законом порядку визнаний недієздатним (обмежено дієздатним) і над ним запроваджено опіку (піклування) або якщо клієнт є неповнолітнім, і інтереси клієнта, відповідно, представляє законний представник (або опікун, піклувальник), котрий свідомо для адвоката діє на шкоду законним інтересам неповнолітнього (підопічного), адвокат повинен:

відмовитись від прийняття (або, відповідно, – продовження виконання) доручення, яке може завдати шкоди інтересам неповнолітнього (підопічного);

вжити всіх доступних йому заходів до захисту законних інтересів клієнта;

поставити органи опіки та піклування до відома щодо зазначених дій опікуна (піклувальника) недієздатного (обмежено дієздатного) клієнта або законних представників (опікуна) неповнолітнього.

Стаття 47. Етичні аспекти відносин адвоката з клієнтом – юридичною особою

У відносинах щодо надання правової допомоги клієнту – юридичній особі адвокат при визначенні суб'єкта прав і обов'язків клієнта і відповідному визначенні порядку реалізації своїх обов'язків має виходити з наступного:

для цілей передбаченої законодавством та цими Правилами взаємодії з клієнтом (узгодження змісту доручення, отримання дозволу на розголошення конфіденційної

інформації, надання роз'яснень щодо правової позиції у справі, інформування про хід виконання доручення, тощо) клієнта уособлює особа, яка від імені юридичної особи уклала угоду на надання останній правової допомоги, маючи на те належні повноваження, або інша особа (особи), зазначена в угоді;

носієм прав та обов'язків, які захищає або представляє адвокат при наданні правової допомоги, є юридична особа як така;

тому якщо пов'язані з предметом доручення дії особи (осіб), зазначених у частині першій цієї статті, або інших осіб, що перебувають у трудових (членських або подібних) відносинах з клієнтом — юридичною особою є протиправними, або такими, що об'єктивно шкодять інтересам клієнта і унеможливають ефективне виконання доручення, адвокат має вжити розумно необхідні і доступні йому заходи для зменшення негативних наслідків таких дій, зокрема, може оскаржити їх керівнику юридичної особи (або вищому щодо нього органу).

Якщо, незважаючи на вжиті адвокатом заходи, керівник юридичної особи (або вищий орган) підтримують зазначені дії (бездіяльність), шкідливі для інтересів юридичної особи, адвокат може розірвати угоду на надання правової допомоги клієнту – юридичній особі в односторонньому порядку.

Стаття 50. Етичні аспекти здійснення захисту за призначенням

Здійснення захисту за призначенням органів попереднього слідства та суду у випадках, передбачених чинним кримінально-процесуальним законодавством, є важливим професійним обов'язком адвоката. Необґрунтована відмова від прийняття на себе захисту за цих умов є неприпустимою.

Відмову слід вважати обґрунтованою тільки у випадках:

коли адвокат через тимчасову непрацездатність не може повноцінно виконувати свої професійні обов'язки;

коли з об'єктивних причин у адвоката відсутня належна кваліфікація для надання правової допомоги у конкретній справі, що є особливо складною;

коли при прийнятті адвокатом на себе надання правової допомоги певній особі через конкретні причини неможливо забезпечити дотримання вимог цих Правил, які регламентують ситуацію суперечності інтересів, або правил, що забезпечують гарантії збереження конфіденційної інформації;

коли прийняття захисту за призначенням через конкретні об'єктивні причини може потягнути суттєве порушення прав і законних інтересів інших клієнтів адвоката, з котрими адвокат пов'язаний раніше укладеними угодами про надання правової допомоги;

коли частина роботи, що виконується за призначенням, у загальному обсязі роботи адвоката стає вочевидь надмірною і ставить його в тяжке матеріальне становище.

У випадках здійснення захисту за призначенням у порядку, передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом України, з оплатою відповідно до чинного законодавства на будь-якій стадії здійснення правової допомоги допускається укладення угоди з клієнтом про надання йому правової допомоги, яке передбачає внесення гонорару клієнтом.

Адвокат не має права в цих випадках схилити клієнта до укладення угоди шляхом обману, погроз та інших засобів, які суперечать чинному законодавству і цим Правилам.

Адвокат, який виконував на попередньому слідстві захист клієнта на підставі укладеної угоди або за призначенням, не може відмовитись від прийняття доручення на захист цього клієнта в суді першої інстанції.

Стаття 51. Етичні аспекти надання адвокатом правової допомоги малозабезпеченим громадянам

У своїй професійній діяльності адвокат повинен завжди враховувати, що професія адвоката є не тільки джерелом заробітку для нього, а й має важливе соціальне значення, є однією з головних гарантій належного рівня захисту прав та свобод громадян і вимагає від своїх представників відданості цьому призначенню професії, благородства та людяності.

Тому адвокат повинен надавати правову допомогу у випадках, передбачених законом, на частково сплатних засадах, або безкоштовно.

Необґрунтована відмова або ухилення адвоката від надання правової допомоги безоплатно у випадках, прямо передбачених законом, є неприпустимою. Обґрунтованою такою відмовою слід вважати лише у випадках, аналогічних передбаченим частиною другою статті 50 цих Правил. Адвокат повинен також намагатись знайти можливість надання правової допомоги незаможним громадянам на частково сплатних засадах або безкоштовно і в інших випадках, прямо не передбачених законом, виходячи з розумного співвідношення цієї роботи з повністю оплачуваною.

При зверненні до адвоката особи, що завідомо має згідно з законом право на надання правової допомоги безкоштовно, адвокат повинен пояснити їй це право. Адвокату забороняється в цих випадках шляхом повідомлення неправдивої інформації про права такої особи або свідомого їх замовчування добиватися винагороди за надану правову допомогу.

Разом з тим, якщо клієнт, будучи повідомленим про свої права, все ж таки бажає внести гонорар, або якщо за нього це хоче зробити інша особа, адвокат має право прийняти оплату, якщо при цьому не порушуються інші Правила адвокатської етики.

Якщо в рекламних матеріалах про діяльність адвоката (адвокатського об'єднання) зазначається, що правова допомога певних видів або допомога певним категоріям громадян буде надаватись безкоштовно, адвокат зобов'язаний виконувати умови рекламних матеріалів і не може відмовитись від надання безкоштовної правової допомоги у випадках, прямо передбачених рекламними матеріалами. Рівною мірою адвокат (адвокатське об'єднання) має дотримуватись вміщених у рекламних матеріалах вказівок про знижений рівень оплати правової допомоги.

Стаття 52. Дотримання адвокатом принципу добросовісності при здійсненні захисту за призначенням та наданні правової допомоги безоплатно

Адвокат зобов'язаний сумлінно ставитись до виконання прийнятих на себе доручень як у випадках, коли угодами передбачено отримання повноцінного гонорару за їх виконання, так і коли правова допомога, що надається адвокатом, оплачується державою за фіксованими ставками або надається безоплатно відповідно до закону або угоди між адвокатом і клієнтом.

Стаття 73. Поширення Правил адвокатської етики на діяльність об'єднань адвокатів

Ці Правила адвокатської етики є обов'язковими для дотримання об'єднаннями адвокатів тією самою мірою, що й окремими адвокатами.

Стаття 74. Обов'язки адвокатського об'єднання щодо забезпечення Правил адвокатської етики

У випадках, коли стороною в угоді про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання, воно зобов'язане забезпечити відповідність кандидатури адвоката, котрому доручається виконання угоди (окремих робіт за угодою), вимогам до компетентності, об'єктивно обумовленим характером доручення, а також забезпечити дотримання інших вимог цих Правил, що стосуються укладення угоди на надання правової допомоги, її виконання та припинення.

Стаття 75. Участь адвокатів у забезпеченні дотримання адвокатським об'єднанням Правил адвокатської етики

Кожен адвокат, який є членом адвокатського об'єднання, повинен докладати розумних зусиль щодо забезпечення вжиття об'єднанням заходів, що сприяють дотриманню всіма адвокатами та співробітниками цього об'єднання цих Правил.

Стаття 76. Співвідношення професійних обов'язків адвокатів – членів адвокатського об'єднання з обов'язками, пов'язаними з членством в такому об'єднанні

Для адвоката, який є членом адвокатського об'єднання, професійні обов'язки, перед клієнтами, що випливають із чинного законодавства, Правил адвокатської етики, угод про надання правової допомоги, повинні мати домінуюче значення по відношенню до обов'язків адвоката щодо виконання вказівок керівних органів адвокатського об'єднання.

Стаття 77. Правові наслідки порушення Правил адвокатської етики

За порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру.

Стаття 78. Відповідальність адвоката за порушення Правил адвокатської етики помічником адвоката

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики його помічником, якщо адвокат:

не забезпечив ознайомлення останнього з цими Правилами;

не здійснював належного контролю за діями помічника, залученого ним до виконання окремих робіт за дорученням, передбаченим угодою між адвокатом і клієнтом про надання правової допомоги;

своїми розпорядженнями і порадами або особистим прикладом сприяв порушенню помічником Правил адвокатської етики.

Стаття 79. Відповідальність керівників адвокатських об'єднань за незабезпечення умов для дотримання Правил адвокатської етики

Адвокат, що є керівником адвокатського об'єднання (адвокати – члени колегіального керівного органу адвокатського об'єднання), може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за невиконання вимог статті 74 цих Правил, а також за прийняття ним (ними) рішень, які тягнуть порушення Правил адвокатської етики.

Стаття 80. Загальні засади застосування дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики

При застосуванні дисциплінарних стягнень за порушення Правил адвокатської етики дисциплінарні органи адвокатури мають виходити із загальних засад юридичної відповідальності, зокрема повинні застосовувати заходи дисциплінарної відповідальності лише за винні порушення.

Щодо відносин дисциплінарної відповідальності адвокатів діє презумпція невинуватості.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про нотаріат

(від 2 вересня 1993 року)

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 39, ст.383)

(Витяг)

Цей Закон встановлює порядок правового регулювання діяльності нотаріату в Україні.

Стаття 1. Поняття нотаріату. Органи і особи, які вчиняють нотаріальні дії

(Назва статті 1 в редакції Закону N 614-VI від 01.10.2008)

Нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.

У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії, передбачені статтею 37 цього Закону, вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. *(Частина четверта статті 1 в редакції Закону N 614-VI від 01.10.2008)*

Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України.

Посвідчення заповітів і доручень, прирівняних до нотаріальних, може провадитись особами, вказаними у статті 40 цього Закону.

Стаття 2. Правова основа діяльності нотаріату

Правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України.

Стаття 2-1. Державне регулювання нотаріальної діяльності

Державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні порядку допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, порядку вчинення нотаріальних дій; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії та які здійснюють контроль за організацією нотаріату і нотаріальною діяльністю в Україні, перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів та виконання ними правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні розмірів плати за надання додаткових інформаційно-технічних послуг та порядку її справляння.

Контроль за організацією нотаріату України, перевірки організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів та виконання ними правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України, Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. *(Закон доповнено статтею 2-1 згідно із Законом N 614-VI від 01.10.2008)*

Стаття 3. Нотаріус

Нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість за вчинення злочину, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Нотаріус не може займатися підприємницькою або адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або на службі в органах місцевого самоврядування, перебувати у штаті інших юридичних осіб, входити самостійно, через представника або підставних осіб до складу правління чи інших виконавчих органів господарських організацій, кредитно-фінансових установ, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої, у вільний від роботи час.

Стаття 6. Присяга нотаріуса

Особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в урочистій обстановці приносить присягу такого змісту:

"Урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса".

КОДЕКС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ НОТАРІУСІВ УКРАЇНИ
Схвалений рішенням Конференції Української нотаріальної палати
17 листопада 2007 року

Цей Кодекс визначає професійні та морально-етичні стандарти нотаріальної діяльності і особистої поведінки нотаріусів, розуміння нотаріальною спільнотою публічно-правового призначення та відповідального характеру нотаріальної діяльності, а також високих вимог до виконання професійного обов'язку нотаріуса.

Кодекс розроблений у відповідності до Конституції України, Закону України "Про нотаріат", Статуту Української нотаріальної палати та Європейського Кодексу нотаріальної етики.

РОЗДІЛ І
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Предмет регулювання

1. Цей Кодекс встановлює основні вимоги до професійної поведінки нотаріусів у формі приписів, спрямованих на підвищення авторитету українського нотаріату та зміцнення престижу професії нотаріуса.

2. Кодекс формує професійні та морально-етичні правила нотаріальної діяльності й особистої поведінки нотаріуса, характеристику порушень професійної етики, принципи поведінки нотаріусів.

3. Правила цього Кодексу є обов'язковими для нотаріусів, а також поширюються на помічників нотаріусів та консультантів державних нотаріальних контор.

4. Норми даного Кодексу не скасовують і не замінюють положень чинного законодавства про нотаріат, а доповнюють його.

Стаття 2. Завдання Кодексу професійної етики нотаріусів України

1. Завданнями цього Кодексу є:
забезпечення довіри суспільства та громадян до нотаріусів;
забезпечення ефективності виконання завдань і функцій органів нотаріату;
підвищення авторитету нотаріату та репутації нотаріусів;
профілактика корупції серед державних нотаріусів;
розширення можливостей впливу громадськості на якість діяльності нотаріусів;
інформування фізичних та юридичних осіб про поведінку, на яку вони вправі очікувати від нотаріусів.

Стаття 3. Основні принципи професійної діяльності нотаріусів

Професійна поведінка нотаріусів України ґрунтується на таких основних принципах:

1. Незалежність

Специфіка цілей і завдань нотаріату вимагає за необхідну умову належного здійснення нотаріальної діяльності, максимальної незалежності нотаріуса, свободи від будь-якого впливу чи тиску, неправомірного втручання у його діяльність.

З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності нотаріус зобов'язаний протистояти будь-яким незаконним спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав та їхньому ефективному використанні в інтересах учасників нотаріального процесу.

Нотаріус зобов'язаний не допускати у своїй професійній діяльності компромісів, які негативно вплинули б на його професійний імідж, ставлячи за мету отримання благ від керівництва, органів державної влади, третіх осіб або учасників нотаріального процесу, якщо такі компроміси суперечать вимогам закону і перешкоджають належному наданню правової допомоги.

Нотаріус не повинен керуватися вказівками інших осіб стосовно змісту, форм, методів, послідовності та часу здійснення його професійних прав та обов'язків, якщо вони суперечать закону і його професійній уяві про оптимальний варіант виконання власних професійних дій.

2. Законність

У своїй професійній діяльності нотаріус зобов'язаний дотримуватися чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності, застосовувати всі свої знання і професійну майстерність для належного захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Нотаріус не може давати фізичним і юридичним особам поради, свідомо спрямовані на скоєння ними правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їхньому скоєнню.

Нотаріус у своїй професійній діяльності не має права вдаватися до засобів та методів, що суперечать чинному законодавству або цьому Кодексу.

3. Об'єктивність та неупередженість

Нотаріус зобов'язаний здійснювати свою професійну діяльність відповідно до законодавства і принесеної присяги та бути неупередженим при вчиненні нотаріальних дій.

Нотаріус зобов'язаний приймати рішення і вчиняти дії неупереджено: не допускати при виконанні своїх обов'язків надання переваг або створення умов для надання переваг будь-яким особам, групам осіб за ознакою статі, раси, національної приналежності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання і відношення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань, професійної приналежності та за іншими ознаками, а також будь-яким юридичним особам, якщо інше не передбачено чинним законодавством України.

Нотаріус зобов'язаний не допускати можливості впливу особистих інтересів, інтересів зацікавлених осіб на виконання ним своїх обов'язків.

4. Перевага інтересів фізичних та юридичних осіб

У межах дотримання принципу законності нотаріус у своїй професійній діяльності зобов'язаний виходити з переваги інтересів фізичних та юридичних осіб перед своїми власними інтересами, інтересами колег, партнерів, співробітників.

Нотаріус повинен поважати свободу фізичних та юридичних осіб щодо вчинення нотаріальних дій будь-яким іншим нотаріусом.

5. Конфіденційність

Розголошення відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, заборонено за будь-яких обставин, окрім випадків, встановлених Законом України "Про нотаріат".

Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і найважливішою передумовою довірчих відносин між нотаріусом та фізичними й юридичними особами. Збереження конфіденційності будь-якої інформації, отриманої нотаріусом від фізичних і юридичних осіб, а також про них або інших осіб у процесі здійснення нотаріальної діяльності є правом нотаріуса у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком – щодо фізичних та юридичних осіб і тих осіб, кого ця інформація стосується.

Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі.

Конфіденційність певної інформації, що охороняється правилами цієї статті, може бути відмінена тільки особою, зацікавленою в її дотриманні (або спадкоємцями такої фізичної особи чи правонаступниками юридичної особи), в письмовій або іншій зафіксованій формі.

Нотаріус не відповідає за порушення цього принципу у випадках допиту його у встановленому законом порядку як свідка стосовно обставин, що виходять за межі предмета нотаріальної таємниці, визначеного чинним законодавством, хоча й охоплюється предметом конфіденційності інформації, передбаченим цим Кодексом.

Нотаріус зобов'язаний забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності та таємниці нотаріальних дій його помічниками (консультантами державної нотаріальної контори) та технічним персоналом.

Нотаріус зобов'язаний забезпечити такі умови зберігання документів, що знаходяться в його розпорядженні і містять конфіденційну інформацію, які виключають доступ до них сторонніх осіб, окрім випадків, передбачених законодавством.

6. Добросовісність

Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків нотаріуса, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, фундаментальне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів нотаріальної діяльності.

Нотаріус зобов'язаний надавати правову допомогу фізичним та юридичним особам компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їхнього застосування.

Нотаріус має постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і професійної майстерності, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

Нотаріус повинен забезпечувати необхідний рівень компетентності своїх помічників (консультантів державної нотаріальної контори), технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт.

7. Чесність

У своїй професійній діяльності нотаріус повинен бути чесним і порядним; не вдаватися до оман, погроз, шантажу, підкупу, використання складних матеріальних чи особистих обставин інших осіб або інших протизаконних засобів для досягнення своїх професійних чи особистих цілей; поважати права, свободи, законні інтереси, честь, гідність, репутацію та почуття осіб, з якими він спілкується при здійсненні нотаріальної діяльності.

8. Повага до професії

Усією своєю діяльністю і поведінкою нотаріус повинен стверджувати повагу до нотаріальної професії, її сутності і призначення, сприяти збереженню та підвищенню її престижу.

Цього принципу необхідно дотримуватися в усіх сферах діяльності нотаріуса: професійній, громадській, публічній тощо.

Нотаріус не повинен вчиняти дії, спрямовані на обмеження права особи, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії, професійних прав нотаріуса, незалежності нотаріальної професії, підірив її престижу.

9. Культура поведінки

Дбаючи про престиж своєї професії, нотаріус мусить забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводитися гідно, стримано, тактовно, зберігати самоконтроль і витримку, мати пристойний зовнішній вигляд.

РОЗДІЛ II ОБОВ'ЯЗКИ НОТАРІУСА

Стаття 4. Сумлінна професійна поведінка

1. Нотаріус зобов'язаний виконувати свої обов'язки згідно принесеної присяги і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса.

2. Своєю діяльністю та поведінкою нотаріус зобов'язаний сприяти підвищенню позитивної громадської думки про професію нотаріуса, брати участь у розвитку правових відносин у суспільстві та забезпечувати законність у цивільно-правових відносинах.

Стаття 5. Дотримання основних заповідей Міжнародного союзу нотаріату

Нотаріус повинен знати та дотримуватися заповідей Міжнародного союзу нотаріату, що створювалися протягом століть існування нотаріату і довели свою правову бездоганність:

1. Поважай своє Міністерство, органи державної влади, органи професійного співтовариства та своїх колег.
2. Вчиняй нотаріальні дії, діючи в межах закону, вирішуй сумніви; не вчиняй правочин, якщо є сумнів щодо його законності та правильності.
3. Віддай належне Правді.
4. Дій обережно.
5. Вивчай матеріали ґрунтовно, старанно та ретельно.
6. Радься з Честю.
7. Керуйся Справедливістю.
8. Обмежуйся Законом.
9. Працюй з Гідністю.
10. Пам'ятай, що твоя місія полягає в тому, аби не допускати цивільно-правових спорів.

Стаття 6. Морально-етичні зобов'язання нотаріуса

1. Нотаріус має дотримуватися наступних морально-етичних зобов'язань:
 - захищати інтереси людини, суспільства і держави, дотримуватися вимог закону;
 - сприяти утвердженню в суспільстві віри у закон і справедливість;
 - не вчиняти в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб дій, які могли б поставити під сумнів неупередженість і незалежність нотаріальної діяльності, скомпрометувати нотаріуса у суспільній думці, заподіяти шкоду честі та гідності професії нотаріуса;
 - ставитися до колег по юридичній професії в дусі поваги і доброзичливого співробітництва;
 - підтримувати сприятливий морально-психологічний клімат у нотаріальній конторі і в нотаріальній спільноті в цілому, уникати проявів шкідливих звичок і особливостей поведінки, що можуть ображати людську гідність і негативно сприйматися суспільством;
 - постійно підвищувати свій професійний рівень, технічну компетентність, вивчати діюче законодавство і нотаріальну практику;
 - зберігати професійну таємницю;
 - нести повну особисту і майнову відповідальність за дотримання вимог законодавства;
 - забезпечувати у своїй діяльності високі критерії і вимоги культури спілкування, в будь-якій ситуації прагнути зберегти витримку й особисту гідність.
2. Нотаріус при виконанні професійних обов'язків не повинен допускати:
 - порушення без поважних причин встановленого режиму роботи нотаріальної контори, вимог до приміщення і технічного оснащення нотаріальної контори;
 - необґрунтованої відмови у виїзді до осіб, які звернулися по вчинення нотаріальних дій у випадках, передбачених законодавством;
 - відсутності на робочому місці у нотаріальній конторі без поважних причин;
 - передачі функцій зі вчинення нотаріальних дій співробітникам нотаріальної контори, а також щодо виконання технічних робіт, підготовці проектів документів, виготовленню оригіналів і копій, розмноження документів іншим особам, крім співробітників нотаріальної контори;
 - здійснення прийому відвідувачів у нетверезому стані, паління під час прийому без згоди відвідувачів чи інших проявів неповажного ставлення до осіб, з якими нотаріусові доводиться взаємодіяти в процесі своєї професійної діяльності.
3. Нотаріус зобов'язаний усувати наслідки порушення ним правил сумлінної поведінки, у тому числі вживати заходів з відновлення громадської довіри.

Стаття 7. Дії, несумісні з професією нотаріуса

1. Несумісними з професією нотаріуса є:

перебування у штаті інших державних, приватних та громадських підприємств, установ та організацій, а також виконання іншої оплачуваної роботи, крім викладацької, наукової та творчої у вільний від роботи час;

заняття підприємницькою або посередницькою діяльністю;

наявність представницького мандату.

Стаття 8. Дії, що підривають професійну гідність нотаріуса

1. Діями, які підривають професійну гідність, визнаються:

настирливе і неодноразове нав'язування своїх професійних послуг;

надання юридичної допомоги шляхом шахрайських або інших незаконних дій;

вчинення або участь у вчиненні незаконних дій;

використання для особистих цілей грошей, цінних паперів, прийнятих на зберігання або вилучених під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна померлих громадян;

договори або домовленість з іншими, ніж практикуючий нотаріус, особами про розподіл або передачу коштів, одержаних за вчинення нотаріальних дій;

пияцтво та наркоманія;

аморальні дії по відношенню до своїх колег та представників інших юридичних професій, у тому числі спонукання осіб до написання скарг на дії колег-нотаріусів.

Стаття 9. Використання інформації

1. Нотаріус зобов'язаний забезпечити доступність інформації про діяльність органів нотаріату у межах і порядку, встановлених законодавством.

2. Нотаріус зобов'язаний дотримуватися встановлених правил надання службової інформації.

3. Нотаріусові забороняється використовувати отриману інформацію в невідповідних цілях, інакше, як у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

4. Нотаріус не повинен прагнути одержати доступ до конфіденційної інформації, володіння якою чи використання якої не відноситься до його компетенції.

5. Нотаріусові забороняється розголошувати довірену йому клієнтом таємницю, іншу інформацію з обмеженим доступом, визначену Законами України “Про інформацію” та “Про державну таємницю”, а також використовувати таку інформацію у власних інтересах або в інтересах інших осіб шляхом порад чи рекомендацій. Нотаріус не повинен приховувати від громадян факти та обставини, що становлять загрозу для життя, здоров'я і безпеки людей, крім випадків заборони розголошення відомостей, які становлять державну таємницю, вичерпний перелік яких визначено законом, а також завдавати шкоди державній інформаційній політиці, суб'єктам інформаційних відносин шляхом ухилення чи утримання від вжиття заходів з охорони державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом.

Стаття 10. Конфлікт інтересів

1. Нотаріус не має права використовувати свій офіційний стан для невиправданого здобування особистої користі або особистої та фінансової користі для своєї сім'ї.

2. Нотаріус зобов'язаний запобігати виникненню конфлікту інтересів, а у разі виникнення конфлікту – вжити заходів з його врегулювання.

Стаття 11. Консультації

1. У випадку, якщо нотаріус не впевнений у тому, які саме дії він повинен вчинити або від яких дій він повинен утриматися з метою дотримання норм поведінки, зазначений нотаріус може проводити консультації з колегами, а в разі нез'ясування питання – звернутися по консультацію до посадової особи органу нотаріату, що здійснює контроль за діяльністю нотаріусів, чи Української нотаріальної палати.

Стаття 12. Пріоритет прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб

1. Нотаріус зобов'язаний виходити з того, що визнання, дотримання й захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб становлять зміст діяльності органів нотаріату.

2. Нотаріус має з належною повагою ставитися до прав, обов'язків та законних інтересів громадян, їхніх об'єднань, а також юридичних осіб, не повинен проявляти свавілля або байдужість до їхніх правомірних дій та вимог, допускати прояви бюрократизму, відомчості та місництва, нестриманості у висловлюваннях або поводитися таким чином, що дискредитує органи нотаріату або ганьбить репутацію нотаріуса, допускати рішень і дій (бездіяльності), які утискають права, свободи і законні інтереси громадян, їхніх об'єднань, а також юридичних осіб або здатні завдати шкоди їхній честі, гідності і діловій репутації.

РОЗДІЛ III ПРОФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ НОТАРІУСІВ

Стаття 13. Відносини нотаріуса з особами, які до нього звернулися

1. Нотаріус зобов'язаний поважати право особи, щодо якої або за дорученням якої вчиняється нотаріальна дія, знайомитися з усіма необхідними документами, поданими для її вчинення.

2. Нотаріус зобов'язаний:

уникати неправдивого подання рівня своєї компетенції. У разі недостатнього рівня професійних знань нотаріус зобов'язаний з власної ініціативи або на прохання особи, яка звернулася до нотаріуса, проводити консультації з колегами, звертатися до інших компетентних осіб чи направити особу по одержання інформації консультативного характеру або безпосередньо для вчинення нотаріальної дії до інших нотаріусів за умови, що у законодавстві відсутні обмеження стосовно місця її вчинення;

діяти як неупереджений радник, сумлінно і чесно, утримуватися від втручання до особистих справ осіб з питань, що виходять за межі його професії та не пов'язані з характером їхнього звернення;

визнавати право особи консультуватися з питань вчинення нотаріальних дій у іншого нотаріуса чи в іншій компетентній особі;

утримуватися від виконання своїх обов'язків за умови чи обставин, що можуть загрожувати якості його послуг;

встановлювати довірливі взаємовідносини зі своїм клієнтом, проявляти терпіння, ввічливість та тактовність у відносинах в тими, з ким він взаємодіє в межах професійного та особистого кола спілкування, не допускаючи вияву неухважного ставлення до людей та до їхніх законних інтересів, а також дотримуватися культури мови, поведінки, зовнішнього вигляду;

не піддаватися тиску третіх осіб, впливу політичної кон'юнктури, суворо дотримуватися вимог законодавства та законних інтересів осіб, які до нього звернулися;

виконувати професійні обов'язки з урахуванням персонального підходу до клієнта;

з повагою ставитися до моральних цінностей і особистих переконань осіб, які до нього звертаються, враховуючі законні інтереси клієнта;

не вводити в оману щодо обов'язковості нотаріального посвідчення дій, що цього не потребують;

надавати особі, яка до нього звернулася, пояснення, необхідні для правильного розуміння та оцінки вчинюваної ним нотаріальної дії;

інформувати свого клієнта про природу дій, що вчинятимуться, про можливі правові наслідки, а також про особливості, властиві вчинюваній нотаріальній дії, та про обсяг дій, проведення яких є необхідним;

інформувати свого клієнта про розмір тарифу (плати) за вчинення нотаріальної дії.

3. Нотаріусові забороняється розподіляти отримані ним кошти за вчинені нотаріальні дії між особами, за участю яких або щодо яких нотаріальні дії вчинялися, або з будь-якими іншими особами, які не перебувають з нотаріусом у трудових відносинах.

4. З посиланням на чинне законодавство нотаріус зобов'язаний пояснити особі, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії, підстави та порядок нарахування державного мита (плати) за нотаріальну дію, що вчиняється.

Стаття 14. Відносини нотаріуса з іншими нотаріусами та нотаріальним співтовариством

1. Нотаріус зобов'язаний:

будувати свої відносини з колегами по професії на принципах взаємоповаги, довіри і професійної взаємодії, проявляти коректність і доброзичливість;

бути тактовним у ставленні до колег, інформуючи їх з питань, які можуть допомогти у їхній роботі, а також про потенційні професійні складнощі і про інші проблеми, що вимагають професійної солідарності;

оперативно і достовірно відповідати на запити та звернення своїх колег, що стосуються нотаріальної діяльності;

надавати допомогу і передавати професійний досвід молодим колегам у рамках корпоративної і професійної солідарності, турботи про престиж професії й усього нотаріального співтовариства;

уживати всіх доступних заходів з дотримання співробітниками нотаріальної контори вимог законодавства і морально-етичних принципів.

2. Нотаріус у своїх відносинах з колегами і нотаріальним співтовариством не має права:

характеризуючи свою кваліфікацію, применшувати професійну гідність і авторитет своїх колег;

вести недобросовісну конкуренцію;

монополізувати відповідну сферу нотаріальної діяльності чи роботу з особами, перешкоджаючи роботі інших нотаріусів;

займатися індивідуальною рекламою, в тому числі через засоби масової інформації, рекламувати себе і свою діяльність шляхом посилань на джерела, що не мають прямого відношення до нотаріальної діяльності (не є рекламою вказівки на місцезнаходження і режим роботи нотаріальної контори);

залучати осіб, які звернулися до нотаріальної контори, шляхом зниження встановлених тарифів, а також недобросовісними обіцянками відносно режиму і порядку роботи нотаріальної контори.

Стаття 15. Реагування нотаріуса на незаконну або неетичну поведінку іншого нотаріуса

1. Формами реагування нотаріуса на незаконну або неетичну поведінку іншого нотаріуса, якою заподіяна або може бути заподіяна шкода інтересам нотаріуса, його клієнта, слід вважати звернення (заяви, скарги) до Міністерства юстиції України чи відповідного управління юстиції, до Української нотаріальної палати, а також використання інших форм захисту прав та законних інтересів особи, передбачених законодавством України.

Стаття 16. Поведінка нотаріуса у позаслужбовий час

1. Нотаріус як особа, наділена довірою і відповідальністю перед державою і суспільством, зобов'язаний:

дотримуватися норм етики та моралі;

утримуватися від будь-якої діяльності, здатної негативно вплинути на здійснення професійних обов'язків нотаріуса або викликати сумнів в його незалежності та об'єктивності, а також перешкоджати залученню членів родини до цієї діяльності;

утримуватися від вчинення дій, які можуть зашкодити професійній діяльності нотаріуса чи підрвати довіру та престиж професії в суспільстві, в тому числі від отримання коштовних подарунків і необґрунтованих пільг від осіб, які звернулися по вчинення нотаріальних дій, від відвідування закладів із сумнівною суспільною репутацією;

перешкоджати впливу на нотаріуса у зв'язку із виконанням ним своїх професійних обов'язків і невідкладно інформувати про це компетентні правоохоронні органи.

Стаття 17. Рекламування та інформація про нотаріальну діяльність

1. Реклама щодо професійної діяльності нотаріуса може бути подана у вигляді візитної картки, в якій зазначаються прізвище, ім'я та по батькові нотаріуса, адреса нотаріальної контори, номери телефонів, факсу та електронна адреса.

2. Крім зазначеного, нотаріусом може надаватися така інформація:

відомості про те, в яких навчальних закладах нотаріус навчався, про отриману ним освіту, де він підвищував кваліфікацію;

про вчені та інші звання нотаріуса, нагороди, вчені праці, інші академічні заслуги і професійні досягнення нотаріуса; його членство в спілках, асоціаціях нотаріусів, участь у роботі їхніх органів;

дані про тривалість стажу роботи нотаріусом;

відомості про іноземні мови, якими володіє нотаріус.

3. Не може бути надана інформація, що стосується оціночних характеристик нотаріуса, відгуків інших осіб про роботу нотаріуса, порівнянь з іншими нотаріусами та їхньої критики.

РОЗДІЛ IV ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОДЕКСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ НОТАРІУСІВ УКРАЇНИ

Стаття 18. Заходи громадського впливу за порушення норм Кодексу

1. За порушення нотаріусом норм цього Кодексу до нього можуть бути застосовані такі заходи громадського впливу:

громадське зауваження;

громадська догана.

2. У разі застосування до нотаріуса заходів громадського впливу більше двох разів протягом календарного року загальні збори нотаріусів регіону можуть звернутися до відповідного управління юстиції з поданням про зупинення діяльності цього нотаріуса, а за наявності підстав, передбачених законодавством – про позбавлення його права на зайняття нотаріальною діяльністю.

Стаття 19. Порядок застосування заходів громадського впливу

1. Заходи громадського впливу накладаються загальними зборами нотаріусів Автономної Республіки Крим, області, м. Києва та Севастополя за поданням Комісії з питань професійної етики відповідного відділення УНП чи її колективного члена або іншого легалізованого в установленому порядку об'єднання нотаріусів, Української нотаріальної палати, Міністерства юстиції України, головних управлінь юстиції в Автономній Республіці Крим, областях, м. Києві та Севастополі.

2. Цей Кодекс набуває чинності з 1 січня 2008 року.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ
(Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року)

(Витяг)

Генеральна Асамблея,

беручи до уваги давні намагання Організації Об'єднаних Націй гуманізації кримінального правосуддя і захисту прав людини:

беручи також до уваги, що правильна політика попередження злочинності і боротьби з нею має важливе значення для успішного планування економічного і соціального розвитку;

визнаючи розумність розробки декларації з прав ув'язнених;

підтверджуючи основні принципи поведінки з ув'язненими, які є в Додатку до цієї резолюції

прохає Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй довести їх до відома держав-учасниць Основні принципи поведінки з ув'язненими:

1. Усі ув'язнені користуються повагою, бо у них є гідність і значимість, як людей.
2. Не допускається ніякої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження чи за іншою ознакою.

Бажано також поважати релігійні переконання і культурні традиції тієї групи, до якої належать ув'язнені, в усіх випадках, як цього вимагають місцеві умови.

5. За винятком тих обмежень, необхідність яких надто обумовлена фактом ув'язнення в тюрму, всі ув'язнені користуються правами людини і фундаментальними свободами, викладеними у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права і Факультативному протоколі до них (Резолюція 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї, Додаток), а також іншими правами, які викладені в інших пактах Організації Об'єднаних Націй.

6. Усі ув'язнені мають право брати участь у культурній і просвітній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток людської особистості.

9. Ув'язнені користуються медичним обслуговуванням, яке є в даній країні, без дискримінації у зв'язку з їх юридичним станом.

ГЛОСАРІЙ

Автономна етика – вид нормативної етики, що виводить моральні принципи з внутрішніх законів, немов би притаманних моральності; протиставляється гетерономній етиці, яка пов'язує вимоги моральності із зовнішнім джерелом. Ідея і перше обґрунтування автономної етики належить І. Канту.

Аксіологія – (від грец. «цінність» та «вчення») філософсько-етичне вчення про цінності.

Альтруїзм – моральний принцип, що проголошує співчуття до інших людей, безкорисне служіння їм і готовність до самозречення в ім'я їх блага і щастя.

Апатія – (грец.) поняття давньогрецької етики, безпристрасність, нечутливість до навколишніх явищ та подій.

Аристіпп (пом. після 366 р. до н. е.) – давньогрецький філософ, засновник Кіренської школи, обґрунтовував гедоністичну мораль.

Арістотель (394-322 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ, учень Платона. В етиці – побічник аристотелічного еудемонізму. Твори: «Етика», «Поетика».

Аскетизм – (грец.) вправи для морального вдосконалення та добродісного життя, самообмеження, відмовлення від життєвих благ, які притаманні всім релігіям. До аскетичних вправ належать піст, послух, цілібат, жебрацтво, юродство, відлюдництво, обітницьке мовчання, носіння вериг та ін.

Атараксія – (грец.) поняття давньогрецької етики, душевний спокій як мета та форма поведінки, до якої повинна прагнути людина.

Баумгартен Олександр Готліб (1714-1762) – німецький філософ, перший вжив поняття «естетика», під яким розумів філософську науку про чуттєве пізнання, яке досягає і створює прекрасне, що відображається в образах мистецтва. Підрозділами естетики, згідно з Баумгартеном, є

евристика – вчення про «речі і про предмети мислення», методологія, яка досліджує організацію художнього твору, та семіотика – вчення про естетичні знаки. Праці, присвячені естетиці: «Філософські роздуми про деякі проблеми поетичного твору» (1735), «Психологія» (1739), «Естетика» (1750—58).

Біблія – (грец. «книги») Святе письмо в християнстві. Складається зі Старого (Ветхого) та Нового завітів і є основою християнського етичного вчення.

Біоетика – розділ етики, в якому розглядаються моральні проблеми медицини та експериментальної біології.

Благо – все, що має для людини позитивне значення.

Вимога моральна – загальна назва для регулятивів моральних відносин: норм, ідеалів, принципів, цінностей.

Відповідальність – позитивна моральна якість, яка полягає у свідомому ставленні особи до певних моральних норм, принципів та цінностей і готовності їх обстоювати та втілювати.

Віра – релігійна чеснота, безсумнівна впевненість, переконаність у чомусь.

Гедонізм – спосіб обґрунтування моралі, тлумачення її природи і призначення, який зводить зміст моральних вимог до однієї мети – одержання насолоди

Герменевтика – теорія, мистецтво інтерпретації змісту основних моральних понять, суджень, відповідного тексту загалом.

Гетерономна етика – етика, що ґрунтується не на власних принципах, а на запозичених з інших наук.

Гідність – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми; ставлення до людини інших людей, в якому визнається її безумовна цінність.

Гуманізм – принцип етики, що став і принципом моралі, основою якого є переконання в безмежних можливостях, здатності до вдосконалення людини, вимога свободи і захисту її гідності, визнання права людини на щастя, проголошення задоволення її потреб та інтересів кінцевою метою суспільства.

Девіантна поведінка – (від лат. «відхилення») поведінка, яка визнається невідповідною щодо норм і зразків, загальноприйнятих у певному соціумі.

Деонтологія – (від грец. «належне») 1) розділ етики, який досліджує проблеми обов'язку та належного; 2) вчення про юридичні, професійні, моральні обов'язки правила, поведінки медичного працівника по відношенню до хворого.

Дескриптивна етика – (від лат. «опис») галузь етики, яка використовує конкретно-соціологічний та історичний аналіз для дослідження функціонування моралі у певному соціумі.

Добро та зло – найбільш загальні поняття моральної свідомості, категорії етики, які характеризують позитивні й негативні моральні та моральнісні цінності.

Евдемонізм – етичний та моральний принцип, що пов'язує сенс життя з прагненням до щастя, різновид натуралістичної етики.

Егоїзм – етичне поняття, яке відображає ціннісну орієнтацію людини на пріоритет особистого інтересу; протилежний альтруїзму.

Екологічна етика – галузь етичних знань, предметом якої є моральне ставлення людини до живої і неживої природи.

Емпатія – позараціональне пізнання людиною внутрішнього духовного світу інших людей, що ґрунтується на співпереживанні.

Естетика – наука про загальні закономірності художнього освоєння зовнішнього та внутрішнього світу людиною, про суть і форми відображення дійсності.

Етика – філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру, функції моралі, її прояви у різноманітних сферах діяльності.

Етика бізнесу – складова етики ділових відносин, яка досліджує особливості функціонування і розвитку моралі у сфері підприємницької, комерційної діяльності і формулює для цієї сфери відповідні рекомендації.

Етика медпрацівників – галузь етичної науки, яка досліджує об'єктивні основи, сутність, специфіку, структуру й основні функції моралі працівників медичної сфери діяльності.

Етикет – у широкому розумінні: дотримання зовнішніх правил поведінки, що склалися в суспільстві, чи у певних сферах діяльності та побуту.

Етична освіта – процес інтеріоризації людиною етичної теорії в особистісні знання і переконання.

Євгеніка – наука, що вивчає, розробляє шляхи і методи активного впливу на еволюцію людства, вдосконалення його природи.

Інтеріоризація – формування внутрішніх структур людської психіки через засвоєння зовнішньої соціальної поведінки.

Каяття – зумовлений роботою совісті акт глибокого перегляду особистістю засад власної поведінки й свідомості.

Конформізм – пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів поведінки, безапеляційне визнання існуючих порядків, норм і правил, безумовне схиляння перед авторитетами.

Легізм – давньокитайське етико-політичне вчення, згідно з яким управління людиною, суспільством і державою необхідно здійснювати на основі суворих законів, а не норм моралі.

Метаетика – наука про об'єктивні підстави існування різних моральних і етичних систем.

Міліцейська (поліцейська) деонтологія – розділ етики, що розглядає проблему обов'язку працівників органів внутрішніх справ, сферу моральних вимог до них.

Міліцейська (поліцейська) деонтологія – юридична наука, що вивчає вимоги щодо належної професійної поведінки працівників міліції (поліції), які засновані на соціальних і моральних цінностях суспільства та спрямовані на охорону прав і свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих стандартів у їх практичній діяльності **(Гіда Є.О.)**

Мова етики – дискурсивний (логічний, розсудковий) засіб інтерпретації мови моралі, завдяки якому у процесі з'ясування змісту термінів і висловлювань моралі відбувається осягнення природи, сутності і проявів моралі.

Мова моралі – засіб передавання людьми своєї моральної позиції, вираженої в оцінно-нормативних висловлюваннях, які мають недискурсивний, тобто інтуїтивний характер.

Мораль – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей; одна з форм суспільної свідомості.

Моральна вимога – найпростіший елемент моральних відносин індивідів, які підпорядковуються різним формам повинності.

Моральна відповідальність – характеристика особистості з точки зору виконання нею моральних вимог.

Моральна норма – однаковою мірою адресоване всім людям повеління, яке слід неухильно виконувати за будь-якої ситуації; вияв моралі як форми суспільної свідомості.

Моральна практика – сфера індивідуально-масових виявів поведінки, стосунків, діяльності, орієнтованих на найвищі, універсальні вселюдські цінності.

Моральна самооцінка – результат морального оцінювання людиною своїх вчинків, їх мотивів і моральних якостей.

Моральна свідомість – вираження ідеального належного, на яке слід орієнтуватись.

Моральна спонука – чуттєва форма, в якій виявляються мотив і намір до здійснення відповідного вчинку.

Моральна справедливість – співвідношення кількох явищ з точки зору розподілу блага і зла між людьми.

Моральна якість – відносно стійкі ознаки поведінки людини, які виявляються в однотипних вчинках, що відповідають критеріям добра (чесноти, доброчесності) чи суперечать їм (моральні вади, пороки).

Моральне правило – імперативне положення, яким керуються у співжитті, праці, поведінці.

Моральний вибір – акт моральної діяльності, який полягає в тому, що людина, виявляючи свою суверенність, самовизначається стосовно системи цінностей і способів їх реалізації в лінії поведінки чи окремих вчинків.

Моральний вчинок – добровільна дія, що об'єктивно відповідає моральній вимозі.

Моральний ідеал – найдосконаліший, безумовний, універсальний зразок високоморальної особистості, яка володіє всіма відомими доброчесностями, кожна з яких максимально досконала.

Моральний кодекс – збір моральних норм і правил, які необхідно виконувати.

Моральний мотив – внутрішня, суб'єктивно-особистісна спонука до дії, зацікавленість в її реалізації і орієнтація на моральні чинники.

Моральний намір – рішення людини зробити відповідну моральну дію і досягти очікуваного результату.

Моральний самоконтроль – сутність і механізм самостійного регулювання особистістю своєї поведінки, її мотивів і спонук.

Моральний сором – збентеження, ніяковіння за недостойну поведінку.

Моральні відносини – ціннісні смислові аспекти всіх суспільних відносин, орієнтовані на найвищі вселюдські цінності.

Моральність – реальна поведінка людей і відповідна діяльність.

Норма права – обов’язкове, формально визначене правило поведінки загального характеру, що у встановленому порядку приймається, змінюється, відміняється та забезпечується відповідними державними органами в межах їх компетенції.

Норми моралі – соціальні норми, що регулюють поведінку людей шляхом її оцінки відповідно до категорій «Добро і зло», «справедливість і несправедливість», «честь», «совість» тощо.

Обов’язок – моральне завдання, що внутрішньо сприймається індивідом як необхідність втілення певних етичних норм, принципів та ідеалів.

Оптимізм – світосприйняття, пройняте життєрадісністю, вірою у майбутнє.

Патерналізм – система моральних норм, яка передбачає покровительство, опікунство і відповідні очікування щодо поведінки людей різних соціальних станів.

Песимізм – пройняте зневірою, відчаєм світовідчуття; погляд, згідно з яким у світі переважає зло, а тому людина приречена на страждання нині і в майбутньому.

Подвиг – акт героїзму, вчинок, який потребує від людини граничної напруги волі і сил, пов’язаних із подоланням надзвичайних труднощів, суспільно корисний результат, що перевершує за своїми масштабами результати звичайних дій.

Поліцейська деонтологія – наука про зародження, формування, розвиток і функціонування діючого в професійній групі працівників поліції нормативно-орієнтуючого інституту, особливої системи норм (і кодексів) професійної поведінки поліції, історично складених стандартів, заснованих на моральній аксіоматиці (Кукушин В.М.)

Поліцейська деонтологія – це наука, що вивчає всю сукупність соціальних, професійно-етичних та організаційно-управлінських норм,

принципів, належної поведінки працівників поліції при виконанні ними службових обов'язків, відповідної соціальної ролі та функції (**професор Римаренко Ю.І.**).

Правдивість – моральні якості, що характеризують людину, яка зробила для себе правило говорити істину, не приховуючи від інших людей і самої себе дійсне положення справ.

Правова поведінка – сукупність соціально значущих, виражених зовні у вигляді дій чи бездіяльності вчинків, що здійснюються деліктоздатними суб'єктами, регламентуються нормами права і викликають правові наслідки.

Правова свідомість – особливий вид суспільної свідомості, сукупність різних форм відображення правової дійсності у правових теоріях та концепціях, поглядах, почуттях, уявленнях людей про право, його справедливість, цінність, місце і роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей.

Правова психологія – сукупність правових почуттів, емоцій, оцінок, які домінують у суспільстві, проявляються у суспільній думці відносно права.

Правове виховання – діяльність фізичних і юридичних осіб, спрямована на формування у людей високого рівня правосвідомості й правової культури.

Прагматизм – філософська течія, яка, ігноруючи об'єктивну основу понять, ідей, теорій, норм, оцінює їх, беручи до уваги лише їх практичну ефективність.

Принцип – основа певної сукупності (чи усіх) фактів або певної (чи будь-якої) системи знань.

Принциповість – лат. *princīpiūm* «підстава, першооснова» – позитивна моральна якість, що характеризує особистість та її дії; означає вірність визначеній ідеї в переконаннях і послідовне проведення цієї ідеї в поведінці.

Професійна етика – вчення про професійну мораль.

Професійний обов'язок юриста – сукупність вимог правового і морального характеру, які ставляться юристу під час здійснення ним своїх службових повноважень.

Психоаналіз – авангардна теорія, зосереджена на дослідженні психічного несвідомого (несвідомих психічних процесів і мотивацій).

Пунктуальність – фр. ponctuel «точний» – точність, акуратність, систематичність, неухильне додержання якихось правил, умов.

Ригоризм – (від лат. «твердість, суворість») педантичне, дріб'язкове дотримання певних принципів, різновид етичного формалізму.

Самовиховання – уміння критично ставитися до самого себе, аналізувати своє поведіння, бачити власні хиби.

Самовладання – один із виявів самоконтролю, що полягає у здатності людини, контролюючи свої почуття, спрямовувати діяльність на розв'язання свідомо поставлених моральних завдань.

Самоорганізованість – планування роботи та виконання її у визначені строки.

Самопожертва – добровільне принесення в жертву своїх інтересів заради досягнення певної мети, заради справедливості.

Скептицизм – античне філософське вчення, яке заперечувало можливість достовірного знання і раціональне обґрунтування норм поведінки.

Сленг – англ. slang «жаргон» – слова чи вирази, характерні для певних груп людей, об'єднаних за віком, професією, чи певних соціальних прошарків.

Службовий етикет юриста – усталений порядок його поведінки під час виконання службових повноважень, що виражає зовнішній зміст принципів моралі та що складається з правил поведінки (манери, одяг).

Совість (сумління) – вияв моральної самосвідомості особистості, її здатність здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати

для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати оцінку своїх вчинків.

Справедливість – категорія, що використовується в етиці, праві, суспільних науках для позначення належного у стосунках між людьми та в діяльності соціальних інститутів. Також – позитивна моральна якість, яка виступає внутрішнім критерієм справедливості соціальної.

Субординація – лат. subordinatio (від sub «під» і ordino «призначаю») – службова підлеглисть молодшого старшому, дотримання правил службової дисципліни

Судова етика – галузь юридичної етики, яка досліджує комплекс моральних заборон і дозволів, зумовлених специфікою розгляду і вирішення в судових засіданнях кримінальних, цивільних, адміністративних справ.

Сумління – усвідомлення та відчуття моральної відповідальності за свою поведінку, в тому числі і перед самим собою. Здатність особи до самооцінки.

Такт – лат. tactus «відчуття, почуття» – почуття міри, вміння поводитися, додержуватися правила пристойності. Бути тактовним – означає вміти відчувати настрій іншої людини, враховувати особливості її характеру, рахуватися з властивостями її натури та, залежно від індивідуальності кожного, знаходити відповідну форму звернення. Тактовність обумовлюється розвитком моральності, естетичною й інтелектуальною культурою людини. Це насамперед вимогливість до себе, вміння критично ставитися до своїх вчинків, знань, не переоцінюючи себе.

Толерантність – моральна якість, що характеризує ставлення до інтересів, переконань, вірувань, навичок поведіння інших людей. Виражається у прагненні досягти взаємного розуміння й узгодження різнорідних інтересів.

Чесноти (доброчесності) – окремі позитивні моральні якості людей; загальна моральна характеристика особистості.

Чесць – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні свого соціального статусу, роду діяльності й моральних заслуг, і відповідне ставлення до неї суспільства, яке рахується з її репутацією.

Чуйність – моральна якість, що характеризує ставлення людини до оточуючих. Припускає турботу про потреби, запити і бажання людей, уважне ставлення до їхніх інтересів, проблем, що хвилюють інших, думок і почуттів

Щастя – стан найвищого внутрішнього вдоволення людини умовами свого буття, повнотою і осмисленістю життя, реалізацією свого людського призначення.

Юридична діяльність – вид соціальної діяльності, що здійснюється фахівцями-юристами з метою отримання юридично значущого результату для задоволення правових потреб та інтересів соціальних суб'єктів.

Юридична етика – різновид теорії професійної моралі, в якому принципи й категорії загальної і професійної етики застосовуються для аналізу моралі, що діє чи повинна діяти в юридичній сфері.

Юридична практика – діяльність юристів-професіоналів у межах наданої їм компетенції щодо безпосереднього захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права, надання допомоги у складанні правових документів, консультуванні щодо вибору найбільш оптимальних варіантів поведінки у відповідності з нормами права, посвідчені юридичних фактів тощо, в процесі яких забезпечується здійснення норм права.

Юридична справа – передбачена нормами чинного права конкретна життєва обставина, розгляд і вирішення якої на підставі закону компетентним суб'єктом породжує певні юридичні наслідки.

Юридична освіта – це система правових знань, поглядів, переконань, отриманих у результаті навчання і самоосвіти особи, що формує її як громадянина, здатного до професійно-правової діяльності.

Юридичний процес – система взаємопов'язаних правових форм діяльності уповноважених суб'єктів, які знаходять свій вираз у здійсненні

врегульованих процесуальними нормами дій, що спрямовані на вирішення юридичних справ.

Юридичний фах – це вузька сфера професійно-трудової діяльності юриста з чітко позначеними повноваженнями, що потребує конкретних правових знань, умінь та навичок, необхідного рівня професійно-правового мислення і діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність юристів

- *Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217А (ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. – К., 1989. – С. 9–14.*
- *Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою : прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН от 29 листоп. 1985 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996. – С. 159–161.*
- *Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод : прийнято в Римі 4 листоп. 1950 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996. – С. 212–229.*
- *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200 А (XXІ) Генеральної Асамблеї ООН від 16 груд. 1966., ратифікований Україною 19 жовт. 1973 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. – К., 1989. – С. 28–49.*
- *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права : прийнято 16 груд. 1966 р. // Права людини. Основні міжнародно-правові документи : зб. докум. – К., 1989. – С. 15–27.*
- *Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме : утв. резолюцией 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1988 г. // Права людини і*

професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996. – С. 31–37.

– *Декларация о полиции : резолюция 690 (1979) Парламентской Ассамблеи Совета Европы, Страсбург, 8 мая 1979 г. // Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. – К., 2002. – С. 54–61.*

– *Основные положения про роль адвокатів : прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам 1 серп. 1990 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К., 2000. – № 1 : Адвокатура в Україні. – С. 179–184.*

– *Основные принципы независимости судебных органов : схв. резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листоп. та 13 груд. 1985 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996. – С. 28–31.*

– *Основные принципы, касающиеся роли юристов : приняты Восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 7 сентября 1990 г. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини. – Амстердам-Київ, 1996. – С. 28–31.*

– *Стандарты независимости юридической профессии Международной ассоциации юристов [Електронний ресурс] : приняты на конференции МАЮ в сентябре 1990 г. в г. Нью-Йорке. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1132192>*

– *Статут Організації Об'єднаних Націй : прийнятий 26 черв. 1945 р. // Действующее международное право. – М., 1996. – С. 7–33.*

– *Статут Ради Європи : прийнятий 5 трав. 1945 р. // Действующее международное право. – М., 1996. – С. 707–717.*

Основні деонтологічні кодекси (правила, накази)

- *Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. – К., 2002. – С. 5–15.*
- *Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб : прийнятий 23 лип. 1996 . // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. – К., 1999. – С. 99–101.*
- *Канони професійної етики / Американська Правова Асоціація, 1908.*
- *Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 1 жовтня 1988 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні. – К., 2000. – № 1 : Адвокатура в Україні. – С. 185–196.*
- *Основные принципы этики полицейской службы [Электронный ресурс] : утв. 9 мая 1979 г. резолюцией № 690 Парламентской Ассамблеи Совета Европы. – Режим доступа : <http://window.edu.ru/library/pdf2txt/687/64687/35726/page8>*
- *Європейський кодекс поліцейської етики : прийнятий як додатковий регулятивний документ Ради Європи з питань організації та функціонування підрозділів поліції 19 вересня 2001 р. // Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. – К., 2002. – С. 62–125.*
- *Кодекс професійної етики судді : прийнятий на V з'їзді судів України 24 жовт. 2002 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 5. – С. 24.*

- *Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури* : схв. Всеукр. конференцією працівників прокуратури 28 листоп. 2012 р. ; затв. наказом Генерального прокурора України від 28 листоп. 2012 р. № 123.
- *Обітниця працівника органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс]* : затв. постан. Кабінету Міністрів від 28 груд. 1992 р. № 382. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/382-91-%D0%BF>
- *Кодекс честі працівника органів внутрішніх справ України* : затв. наказом МВС України від 1 січ. 1996р. № 18.
- *Кодекс поведінки працівника органів внутрішніх справ* : затв. наказом МВС України від 5 листоп. 2011 р. № 825.
- *Кодекс професійної етики працівника державної податкової служби України* : затв. наказом ДПА України від 07 лют. 2006 р. № 59.
- *Кодекс професійної етики нотаріусів України [Електронний ресурс]* : схв. рішенням Конференції Української нотаріальної палати 17 листоп. 2007 р. – Режим доступу : <http://www.notariat.vn.ua/kodeks-etiki/notariusiv-ukraine>
- *Про затвердження Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України* : наказ МВС України від 22 лют. 2012 р. № 155.

Основні нормативно-правові акти України

- *Конституція України* : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України.* – 1996. – № 30. – Ст. 141.
- *Про адвокатуру та адвокатську діяльність* : Закон України від 5 лип. 2012 р. // *Відомості Верховної Ради України.* – 2013. – № 27. – Ст. 282.
- *Про вищу освіту* : Закон України від 1 лип. 2014 р. // *Відомості Верховної Ради України.* – 2014. – № 32. – Ст. 1158.

- Про Вищу раду юстиції України : Закон України від 15 січ. 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25. – Ст. 146.
- Про державну виконавчу службу : Закон України від 24 берез. 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 36–37. – Ст. 243.
- Про державну службу : Закон України від 16 груд. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
- Про державну службу : Закон України від 17 листоп. 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 26. – Ст. 273.
- Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
- Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовт. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
- Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
- Про міліцію : Закон України від 20 груд. 1990 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
- Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України в ред. від 1 груд. 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 2–3. – Ст. 20.
- Про нотаріат : Закон України від 2 верес. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
- Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
- Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. // Голос України. – 2014. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/userfiles/file/251014/11-28-u.pdf>.
- Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
- Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 23. – Ст. 870.

- *Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013// Офіційний вісник України. – 2013. – № 50. – Ст. 1783.*
- *Положення про Міністерство внутрішніх справ України : затв. постан. Кабінету Міністрів України від 13 серп. 2014 р. № 401 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 72. – Ст. 2026.*
- *Положення про Державну фіскальну службу України : затв. постан. Кабінету Міністрів України від 21 трав. 2014 р. № 236 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 55. – Ст. 1507.*

Підручники, навчальні посібники, автореферати

1. Бандурка А. М. Конфліктологія : [учеб. пособ. для вузов] / А. М. Бандурка, В. А. Друзь ; МВД України ; Ун-т внутр. дел. – Х. : Оригінал ; Фортуна-пресс, 1997. – 352 с.
2. Барковський В. П. Формування комунікативної культури у майбутніх працівників кримінальної міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / В. П. Барковський ; Нац. акад. Прикордон. військ України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2003. – 18 с.
3. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / М. П. Васильєва ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2004. – 38 с.
4. Ведерніков Ю. А. Юридична деонтологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Ведерніков Ю. А., Кульбач С. О., Кучук А. М. ; Ун-т сучас. знань. – Дніпропетровськ : Свідлер А. Л., 2011. – 205 с.
5. Гіда Є. О. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України : [навч. посіб.] / Гіда Є. О. – К. : О. С. Ліпкан, 2011. – 120 с.

6. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія. (Основи юридичної діяльності: теоретичні і деонтологічні аспекти) : [наук.-метод. посіб.] / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров; В. В. Копейчиков (ред.) ; Нац. акад. внутр. справ України. – К. : НАВС, 2000. – 376 с.

7. Закомлистов А. Ф. Судебная этика / Закомлистов А. Ф. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 258 с.

8. Занік Ю. М. Інтелектуальна культура юриста: філософсько-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 “Філософія права” / Ю. М. Занік ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2006. – 16 с.

9. Кукушин В. М. Полицейская деонтология: социологический анализ зарубежных концепций / Кукушин В. М. – М. : Акад. МВД России, 1994. – 139 с.

10. Медведєв В. С. Психологія професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психолог. наук : спец. 19.00.06 “Юридична психологія” / В. М. Медведєв ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 36 с.

11. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре””, 2003. – Т. 1 : Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. – 2003. – 1232 с.

12. Морозов А. С. Формування правової культури у майбутніх працівників міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.13.00.01 “Загальна педагогіка ; історія педагогіки” / А. С. Морозова. – Тернопіль, 1999. – 18 с.

13. Організація професійної діяльності юриста: теорія і практика / Ф. Бойль, Д. Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд ; [наук. ред. і пер. В. І. Андрейцев ; пер з 2-го англ. вид.]. – К. : Знання, 2006. – 478 с.

14. Основи конфліктології : [учеб. пособ.] / А. В. Дмитриев, Ю. Г. Запрудский, В. П. Казимирчук, В. Н. Кудрявцев ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Юрист, 1997. – 198 с.

15. Пірен М. І. Деонтологія конфліктів та управління : [навч.-практ. посіб.] / Пірен М. І. ; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : УАДУ, 2001. – 378 с.

16. Примуш М. В. Конфліктологія : [навч. посіб.] / Примуш М. В. – К. : Професіонал, 2008. – 282 с.

17. Психологічна деонтологія: етичні кодекси : Хрестоматія / [уклад. В. О. Климчук]. – К. : МАУП, 2005. – 86 с.

18. Психологія слідчої діяльності : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [В. Г. Андросюк, О. М. Корнєв, О. І. Кудерміна та ін.] ; за заг. ред. Л. І. Казміренко. – К. : Правова єдність, 2009. – 200 с.

19. Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи : матеріали наук.-практ. конф., (14 трав. 2010 р.) / голов. ред. В. В. Сташис В. І. та ін. – Х. : Одісей, 2010. – 456 с.

20. Рудакевич М. І. Формування етики державних службовців в умовах демократизації і професіоналізації державного управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з держ. упр. : спец. 25.00.03 “Державна служба” / М. І. Рудакевич ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2007. – 32 с.

21. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія : [підруч.] / Скакун О. Ф. ; [пер. з рос.]. – Х. : Еспада, 2008. – 400 с.

22. Сливка С. С. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.12 “Філософія права” / С. С. Сливка ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2002. – 32 с.

23. Хрестоматія по юридической деонтологии : сб. нормат. актов (международных, отечественных, зарубежных) об основных стандартах

професійної діяльності юристів (с общими комментариями к разделам) для юрид. вузов и фак.-тов / [сост. и общ. ред. доктор юрид. наук, проф., чл.-кор. АПрН Украины, засл. юрист Украины О. Ф. Скакун]. – Х. : Эспада, 2002. – 448 с.

24. Чупринський Б. О. Формування професійної культури майбутніх юристів: філософсько-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 “Філософія права” / Б. О. Чупринський ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2010. – 20 с.

25. Юридична деонтологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [А. Є. Шевченко та ін.]. – Донецьк : Юго-Восток, 2013. – 338 с.

26. Юридична деонтологія : підруч. / [С. П. Погребняк та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Нац. акад. прав. наук України О. В. Петришина ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2014. – 245 с.

27. Яновська О. Г. Питання формування етико-психологічних якостей прокурорів та адвокатів у процесі професійного навчання / О. Г. Яновська // Часопис Київ. ун-ту права. – К., 2011. – № 2. – С. 267–271.

28. Bentham J. Deontologie, ou science de la morale / Bentham J. – Parie : Charpentier Libraire-Editeur, 1834.